

forrás

SZÉPIRODALOM, SZOCIográfIA, MŰVÉSZET

Szepesi Attila, Markó Béla,
Aczél Géza versei

Kötter Tamás: Élet az ember után

Kabdebó Lóránt: A városi társaság

Fried István, Lipa Tímea,
Bíró-Balogh Tamás tanulmánya

Máté Bence természetfotói

2016

JÚNIUS

forrás

48. ÉVFOLYAM 2016. 6. SZÁM

Szepesi Attila	3	Vizek árnyéka (<i>Barbár szonettek – versciklus</i>)
Kötter Tamás	8	Élet az ember után
Markó Béla	21	Az idő születése; Egyre hihetőbb; Kiút; Már emberi (<i>versek</i>)
Aczél Géza	24	(szino)líra (<i>torzósztár – versek</i>)
Ferdinandy György	26	A menekülő ember (<i>Dokumentum</i>)
Kabdebó Lóránt	30	A városi társaság (<i>Utam Gyöngyöstől a Városmajorig</i>)
Orosz István	48	Arany János variációk (<i>vers</i>)
Fried István	50	A „rejtélyes költő” – ahogy Németh László látta
Lipa Tímea	60	Az Ady-szeminárium
Bíró-Balogh Tamás	72	Radnótitól Bakáig (<i>Egy Kormos István-vers kultikus alakulástörténete</i>)

Gilly Zsolt	79	A fotós természete (Máté Bence titkai)
Svébis Bence	100	Dezillúziók diktátorai (Kötter Tamás: Rablóhalak, Dögkeselyűk, A harcból nincs elbocsátás)
Papp Máté	104	A kísérletek fájdalma (Páskándi Géza válogatott művei – Novellák, tanulmányok; Drámák)
Kovács Krisztina	107	Nem lehetsz vak Granadában (Száráz Miklós György: Elpatkolsz szívem, mint a pinty)
Zsidó Ferenc	110	A hagyma rétegei (Molnár Vilmos: Az ördög megint Csíkban)
		Máté Bence természetfotói

forrás

SZÉPIRODALMI, SZOCIÓGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT •
Megjelenik havonként • Főszerkesztő: Füzi László • Kecskemét Megyei
Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata • Kiadja a Kecskeméti

Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.; Felelős kiadó: Füzi László • A kiadóhivatal címe: Kecskemét, Kápolna u. 11.; Telefonszám: 76/482-223; Honlapcím: www.forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@mail.datanet.hu • Tördelés: VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@fibermail.hu • Nyomdai kivitelezés: Print2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.; Tel.: 501-240; Felelős vezető: Szakálás Tibor

A szerkesztőség tagjai: **Buda Ferenc** (főmunkatárs), **Pintér Lajos** (szerkesztő), **Bosznay Ágnes** (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben közreműködnek: **Bahget Iskander**, **Dobozi Eszter**, **Komáromi Attila** • Szerkesztőségi órák munkanapokon 10–12 óra között. Telefon: 76/482-223. Levélcím és a szerkesztőség címe: 6000 Kecskemét, Kápolna u. 11. • A borítón Benes József Forrás című munkája • A borítót és a tipográfiát tervezte: Zalatnai Pál • Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza! • Terjeszti a Lapker Rt. 1097 Budapest, Táblás u. 2. • Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél. E-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu; Faxon: 303-3440 • Előfizetési díj egy évre 4800,- Ft • Index: 25947 • HU ISSN 0133-056X

Szepesi Attila

Vizek árnyéka

„Se olyan nem volt, ahogy érezted akkor,
se olyan, ahogy most szövöd mesévé...”

(Czeslaw Milosz)

Számok

*A számok jegyében telt az életem,
ahogy a perzsa mágusoké,
akik lázbeszéde felidéz múltat és jövőt.
Az 1-et szerettem,
a semmiből születő teljességet,
a Teremtő jelét,
meg ahogy önmagát lélekké sokszorozza.
Előre tudtam, hány soros lesz épp születő versem.
És azt is tudom, nagyjából 26 000 napja élek,
ami egyetlen röpke perc a csillagórán.
Ám amikor a jövő kósza képeire tévednek a bűvös számok,
rendre behunyom a szemem.
Nem akarom látni a holnap és holnapután
vérgőzös örvényeit.*

Vasgolyó

*Egy selmecebányai éjszakán
barátommal csetlettünk-botlottunk a főutcán, közel
az Okolicsányiak meg a Rubigallusok hajdan büszke
palotájához, amikor meg-
pillantottuk oldalt a romos
Ezüst Macska fogadót, ahol valaha
Balassi Bálint ropta muzsikaszóra a mámoros botoló-táncot.
Átszöktünk a rozoga deszka-palánkon, fel-alá bóklásztunk az
épületben. Volt a kulcstartómon egy parányi lámpa, melynek
písla fényénél kószáltunk a félig-beomlott*

boltívek árnyékában. Bele-beletúrtunk a romhalmazba, végül találtunk a deszka- és téglatörmelék alatt egy sárgadinnye-méretű, rozsdáette ágyúgolyót. Ki tudja, hány évszázada pihent ott. Alig bírtuk hazacipelni.

Gyertyacsonkok, telefonszámok

Nézz szét a szobámban, vagy túrj bele zavaros fiókjaimba, nem találsz ott semmi költőit. Csak lejárt órákat, poros csigahéjakat, melyekből még hallatsz a távoli tenger zúgása. Inggombokat és kiszikkadt gesztenyét. Patkószöveget a drégelyi várból. Pipakupakot. Emberfej-forma, vigyorgó kavicsot a Duna fővenyéből. Papír-fecniire körmölt telefonszámokat, melyekhez hívható fél rég nem tartozik – néha pedig kedvem volna felhívni Határ Győzőt, Gerzson Palit vagy Schéner Miskát, hátha válaszol odatúlról. Akad egy unokám-faragta fabagoly, és néhány megsárgult családi fénykép, melyről 94 éves édesanyám sem tudja eldönteni, kik pipiskednek, csücsörítenek, vigyorognak vagy komolykodnak a csicsás papundecli-díszletek előtt.

Angyalszárnyak

Arcsil Szulakauri, a grúz költő vitt el Mcheta Dzsvári templomába, ami a Kura folyó felett magasodik a sziklabércen. Előző nap barátom felolvasta egy hexameteres versét, amiből ugyan egy árva kukkot sem értettem, ám a hangok varázslatából megsejtettem, nem akármilyen költő írhatta. Ahogy a büszke főtemplomba beléptünk, meglepett: az íves falakon sehol semmi freskó, fehérre vannak meszelve. Arcsil elmagyarázta: a képeket az oroszok lemázolták a klerikalizmus elleni ádáz harc jegyében, ám a többszáz éves bibliai jelenetek a goromba mészréteg alatt feltámadásukra várnak: egy valamirevaló grúzoknak most is hallania illik a próféták lázbeszédét meg az angyalszárnyak suhogását.

Kálijuga

*Fekete a hajnal, a dél meg az éjfé. Cserefa ágán
fekete a rigófütty, az éhenkórász kuttyák vonítása, lombokon át a
harangszó. A labirintus-álm, a szélbe-font sejtelem is
fekete. Vizek mélyén sodródó arany-
pénzen a római császár arcmása, a rögöl
előgördölő vigyori koponya, az ágyúgolyó meg a veretes
kardmarkolat. Fekete a táncszó, a gitár-pengés, a dob-
dübögés. Fekete a lamentálás, a remény, a füstbe-pusmogott jós-
ige. Bodzalevélen a pötytös bogarak násza. Fekete a
vének panasza, a kamaszviháncolás, a fogatlan
csecsemők sírása. Nem tudható, angyal vagy ördög
súg-e. Ábránd, fohász, furfangos
varázsigé hiába. Fekete a
váteszi szó meg a szívoverés.*

Medveálm

*Patak-parti házunkban aludtam a Mátrában, amikor
valami tétova kapirgálást hallottam a kilincsen. Ahogy
kilestem a teraszra, ott állt egy roskatag medve. Meg-
hökkentem, ő meg észrevehette, hogy
kisandítok, mert rekedt hangon szólongatni kezdett: engedjem be, ő
nem is medve, valójában anyai nagyapám, aki medvének
álcázta magát. A géppuskás orosz martalócok üldözik és
már csupa vér a talpa meg az oldala.
Ajtót nyitottam, és ahogy becsörtetett a házba, megcsapott
a mackó-bunda büze. Csodálkozva láttam: váratlan vendégem
nagyon is medve-forma, bár néha egészen emberi a pillantása meg a
mosolya, aztán újra egy esett vadé. Képtelen voltam eldönteni, kiféle-
miféle, ő meg kettős szerepében
járatta velem a bolondját.*

Költők az interneten

*Keringő légi szellemek,
céhbéliek vagy kontár kópék,
bősz balekok, pipiskedők meg orra bukók.*

*Tudákosok, akik elhiszik, hogy lángot falnak, sárkánytejet isznak.
Szentek és locsi-fecsik – üdvözlötüket meghallja-e valaki?
A sikongó sípokat, a föld mélyéből feldübbögő dobokat, a
ködön túli harangszót, az ádáz kocsmalármát. Vészmadarak, akikbe hálni jár a lélek,
krajcáros próféták, örökké szállni készek,
bár nem ereszti el őket a lomha föld.
Maguk árnyékát kerülgetők, sakálként vonítók.
Sarkvidéki vagy napkeleti népek névtelen dalnokai,
csörgő-muzsikások, vásári verkliszó bajnokai, akikkel
örökké légbe foszlik a tér.*

Hajléktalan eső

*Sajtóperrel fenyegetett K. Alice
doktor, a Weöres-hagyaték gondozója, mert
megírtam – a költő nevét ugyan nem említve, de
felismerhetően –, mi történt vele a kórházban, élete utolsó
szilveszter-éjszakáján. Járnai már nem tudott, beszélni is alig, ezért
kitámogatták a végére, és ott
magára hagyták, mert a tévében Cicciolina, a hírhedt
pornósztár vetkőzött, rezgettette körtemelleit, és mindenki a
csábos mutatványt leste. Elképzelttem, mit érezhetett
a költőfejedelem, ahogy ott kucorgott
mocskába fagyva, élet és halál közt. Haza akarhatott
menni, ki tudja, miféle hazába, ahogy korábban
megírta: a tavalyi kutyaákhöz és macskákhöz,
a hajléktalan esőbe.*

Rímek

*Tollam hegyére tolakodó rímek,
kéretlen csengettyűk, pöszögők és infantilis vihogók,
sziruposak, fanyarul fintorgók, hetyke vagányok,
csalafintán csücsörítők, nyerítők és nyekergők,
barokkbarnák, azúrkékek, szalmaszöszkék meg szurokfeketék.
Nekem már hiába mórrikáljátok magatokat, hangokból testesülő
szotyikák, bővérűek, nyafkák, vérszívó vámpírjaim.
Udvari bolond módján körülöttem sündörgők,
eluntam rémuralmatokat:*

*nem kell többé a félálomi mézesmázos, a becsali, a nyálacsorgó,
sem a trágyadombi kukorékoló, sem az ajtón kihajított,
hiába mászik vissza az ablakon.
Sem a látszólag hűségesen szolgáló, aki meglop –
elég volt belőletek!*

Önarckép Rembrandt modorában

*Ideless, te vigyori kófic,
roskadt fotelben kuporgó, akinek
gyúrt arcán alácsurog a lámpafény,
és naponta újabb ráncok lepik hajdani
feszes bőröd, mintha valami láthatatlan
pók, a sokasodó esztendők mikroszkópi takácsa
szőné oda tiszteletedre színarany
hálóját. Tán még tetszene is
a varázslatos ragyogás, a benső szellemfényt utánzó, ha
nem tudnád, miféle
rombolás folyik odabenn, az erek és sejtek szövevényes
alagútjain, a porcok domborulatain meg a csontok
velőiben, és miféle nyálkásan borongó ködök gyűlnek elfedni
egykor tüneményes emlékezeted.*

Világzene

*Fauszt Bolond Istókkal kart karba öltve ropja,
bőrduda nyenyérének visszarikolt. Fűttyök fonódnak a
fekete szélbe. Szitár, örmény duduk, cigányok száj-
bögője, arpeggio, havasi kürt, Telemann ezer-csendű
fuvolája. Születő és
múló helyet cserél. Szó, patakcsobogás, kocsmai
dávoria, dübdüb, dadogás, zsolozsma, vulkán-
kitörés robaja, hajnali rigófűtty. Talp dobban, csörög
kasztyányét. Örvényben forgó
időtlen idő, futó vizek árnyéka, évszaktalan
év, világtalan világ. Dzsela ed-din Rumi
mámoros dervisei, tibeti bonc csengője, jódli, kantele. Belülről
sötétülnek el a hangok, kívülről újra
megvilágosulnak. Későn? Korán? Ki dönti el?*

Kötter Tamás

Élet az ember után

„– Veszély les rád Aram Baksh házában! – A beszélő hangja remegett a komolyságtól, s a fekete körmű ujjai Conan hatalmas karizmaiba mélyedtek, miközben a figyelmeztetést krákogta.”

Anyósom végig a vacsora alatt arról panaszkodott, mennyire fáradt, milyen sokat dolgozik és mennyi minden hárul rá otthon. A vörös rúzs, amelyből szokása szerint túl sokat kent magára, nyállal keveredve vékony hártyaként lebegett a szája sarkában.

– A lányok egy Beethoven-átiratot fognak játszani – jelentette be az anyósom, akár egy konferanszié, a koncert következő számát.

– Igen, igen – bólogattam hülyén, és óvatosan belekortyoltam a boromba. Fájt a fejem, másnapos voltam, még nem hevertem ki az előző esti jogászbulit.

A két lány vékony, szinte áttetsző alakját kísérteties fénybe vonta a réz falikarok sárgás fénye.

A gyerekek meghajoltak. A nagyobbik, lehetett vagy tizenkettő, a zongoránál, egy faragott lábú monstrum mögött foglalt helyet. A kisebbik – talán ha tízéves volt – hegedűn játszott. Ritkán beszélgettem velük, olyankor is általában az iskolai tanulmányaikra vonatkozó ostoba kérdésekre szorítkoztam. Így tudtam meg, hogy a nagyobbik lány, Kinga kedvenc tantárgya a matematika és az irodalom, és idén az osztályával Párizsba megy kirándulni. Szilvi, a kisebbik sakk szakkörbe jár, és gyerekorvos szeretne lenni. Ennyi idős korában az én Adél lányom is orvos akart lenni, futott át az agyamon, és rögtön megmagyarázhatatlan rosszkedv lett úrrá rajtam. Az orvosi hivatás emlegetése mindenféle emlékeket kavart fel bennem. Eszembe juttatta a napot, amikor Adélnak, rögtön azután, hogy a szándékát bejelentette, vettünk egy orvosos játékot. Az orvosi táskában különféle műszerek voltak, meg orvosságos dobozok és egy recepttömb; az anyja fehér köpenyt is varratott neki, jutott eszembe, miközben Szilvi a felnőttkori terveiről mesélt. Aztán tessék, mi lett belőle, tettem hozzá magamban, és közben önkéntelenül is ökölbe szorult a kezem.

Természetesen mindkét gyerek jó tanuló volt, szerettek iskolába járni, egy rakás különórájuk volt, az angol mellett francia és spanyol nyelvleckéket vettek,

Regényrészlet. A regényben található, dőlt betűvel szedett idézetek, amennyiben más hivatkozás nem került feltüntetésre, Robert E. Howard, Conan, a barbár című könyvéből származnak, fordította Nemes István.

mindenféle szakkörökbe jártak, tudtak teniszezni, síelni, és a gyerekeknél oly gyakori gonoszsgot sem fedeztem fel bennük. Kifejezetten ártatlannak tntek, legalábbis a szüleikhez képest.

Az egyik beszélgetésünk során, amikor magamra maradtam Szilvivel, és végighallgattam a kötelező olvasmányai jegyzékét – amely, meglepő módon, az én gyermekkorom óta alig változott –, majd cseppet sem meglepő módon megtudtam, hogy Harry Potter-rajongó, elolvasta az összes részt, és többször is végignézte a könyvből készült filmeket (egyébként megvan nekik DVD-n), ezzel a kérdéssel fordult hozzám: „Te mit szoktál olvasni?”

„Nos...”, kezdtem bele, de aztán rögtön el is akadtam. Nem ígérkezett könnyű feladatnak, hogy Conanról meséljek egy általános iskolásnak, aki ráadásul lány. Lopva és titokban abban reménykedve, hogy valami hirtelen elvonja a kis lurkó figyelmét, körülnéztem. Az anyósom éppen felnevetett valami hülyeségen, a feleségem és sógornóm vele nevetett; Miklós, a sógorom kicsivel távolabb, az egyik fotelban terpeszkedett, a kezében egy pohár ital, és megvető arccal (vagy csak képzelődöm? – tettem fel magamnak a kérdést) bámulta őket. „Hát, nem is tudom...”, gyürköztem neki csalódottan, mivel a kislány még mindig ott állt előttem, és egyetlen pillanatra sem vette le rólam a szemét. Hosszan és vontatottan mondtam ki a mondatot, igyekeztem időt nyerni, és közben azon törtem a fejem, mit is érdemes megosztanom Szilvivel a kimériairól.

Kicsivel később, miután tisztáztuk, hogy Conan történetei egy kitalált, sosem létezett világban játszódnak, így maga a félelmet és fájdalmat nem ismerő Conan sem valós személy, kizárólag Robert E. Howard fantáziájának a szülötte, aki viszont sajnos mániás depresszióban szenvedett (magam sem értem, miért mondtam el ezt a gyerekeknek, aki kikerekedett szemmel, szinte megkövülve hallgatott, miközben a depresszió tüneteiről magyaráztam neki), és később, az anyja halálát követően (nyilván, mert anyakomplexusa volt, de ezt már nem említettem meg az ijedten pislogó kislánynak) öngyilkos lett, Szilvi a következő kérdést szegezte nekem: „Conan tud varázsolni is?”

Lopva körülnéztem. A nők még mindig egymással susmorogtak, a sógorom meredten bámult maga elé, amit részben az immár félig üres borosüvegnek, részben az általam akkor már ismert, Miklóssal kapcsolatos sajnálatos eseményeknek tudtam be.

„Nos... drágám, nem, Conan nem tud varázsolni”, feleltem, majd rövid szünet után, miközben tekintetemet a virágmintás, derékban sárga szalaggal átkötött szaténruhát viselő Szilvia ibolyakék szemébe fúrtam, így folytattam: „Conan gyűlöli a mágiát, legnagyobb ellenfelei a varázslók, akik közül jó néhányat saját kezűleg meg is öl a kalandjai során.”

„De Harry Pottert... őt ugye nem... ő jó...”, nagyjából ennyit engedélyeztem szegény kislánynak, mert valami megmagyarázhatatlan gonoszsg fogott el, és ádázul közbevágtam: „De igen, őt is.” S bár nem folytattam a mondatot – semmi értelme nem lett volna, már csak azért sem, mert úgy fejeztem volna be, hogy *kinyírja, kettévágja, lemészárolja*, vagy valami hasonló –, azonnal természetellenes csend ereszkedett közénk. Farkasszemet néztünk, én, a barbár meg a könnyeivel küszködő kislány. *„A kard hegye a szíve alatt találta el, és harminc*

centire jött ki a hátán. A varázsló eldőlt...” A tekintetem ugyanolyan elszánt és ádáz volt, mint az imént a hangom. Így talált ránk a feleségem. „Ti miről beszélgettek itt?”, lépett oda hozzánk, de én csak álltam, mélyen megrendülve. „Mi a baj Szilvikém?”, fordult az előbb csak könnyező, aztán már zokogó gyerek felé a feleségem. „Mit mondtál neki?”, szegezte nekem szemrehányó pillantással a kérdést, miután végighallgatta a gyerek zagyválását a varázslótanonc és a kimériai sikertelen kapcsolatfelvétéléről, amin én magamban jót mulattam. „Semmit”, feleltem vállvonogatva, merev arccal, miközben minden izmomot megfeszítettem, hogy ne menjek bele a részletekbe, amelyek nyilván meglepték, és nyomban fel is dühítették volna a feleségemet. Pillanatnyi csönd állt be, és én némileg védekező hangra váltottam: „A varázslókról beszélgettünk... meg... meg, meg Conanról.”

Miklós, a sógorom, a gyerekek apja egy nemzetközi tanácsadó cégnél dolgozott. A hétvégéket kasmírpulóverben és kék alapon finoman kockázott ingben töltötte; egyenletesen barna volt a bőre, és csak úgy áradt belőle a legdrágább parfüm illatával keveredett szoláriumszag. Olyan ember volt, aki a vagyona nagyobbik részét ingatlanban és alacsony kockázatú értékpapírokban tartotta, s csak a fennmaradó tőkét fektette magas kockázatú részvényekbe. Ezt az információt természetesen egyetlen alkalommal sem mulasztotta el megosztani velünk. Drága és felkapott éttermekbe járt, ahol a főpincérek név szerint ismerték, és természetesen mindig kapott asztalt; naponta konzultált a tőzsdeügynökével; nem sokat adott a KRESZ-szabályokra.

A hegedű meg-megbicsaklott, a nagyobbik lány is lemaradt olykor néhány ütemmel. Szegény süket mester, gondoltam magamban. A borzasztó nyivákolás ellenére valamennyien ütemesen bólogattunk, így fejezve ki tetszésünket az erőlködéstől kipirult lányoknak. Töltöttem magamnak egy pohár bort.

Ildi, a sógornőm a férje pénzét költötte. Az utolsó születését követően természetesen átesett egy mellplasztikán, ami heves vitákat váltott ki a családban. Az anyósom a lehetséges egészségügyi következmények miatt aggódott („Csak nehogy rákod legyen, csak nehogy rákod legyen, mert én akkor azonnal öngyilkos leszek!”, óbégatta fejhangon), Ildi, ellentétben Miklóssal, kisebb méretű implantátumot szeretett volna, és ebben a feleségem is támogatta („Nem kell lufikat csináltatni.”), míg az apósom szerint „hülyeség és pénzkidobás az egész”. Miklós a vitát végül azzal döntötte el, hogy rábökött a Playboyban egy kétségkívül szép, bár számomra teljesen ismeretlen modell képére („Ez az!”). Kiara kissé talán buta, de még így is érezhetően céltudatos arccal a tengerparton térdelt a homokban, a punciját apró, fehér fodrokat vető hullámok nyaldosták. A férfias férfiakat szerette (miért nem lepődtem meg), „akik királynőként kezelik őt”, és a legnagyobb vágya egy önálló tévéshow volt.

Ildi, annak ellenére, hogy a gyerekek már iskolába jártak – bébiszitter hoztavitte őket, és a családnak volt egy takarítónője is, aki ráadásul vasalt is –, nem dolgozott. Az egyik fizetős iskolát végezte a másik után. Akkoriban éppen pszichológiával akart foglalkozni. – Észrevettem, hogy egyre többen kérnek tanácsot tőlem – jegyezte meg vacsora közben, amikor a legújabb hóbortjára, a személyiségfejlesztésre terelődött a szó. – Az egyik kedvencem a kecskehasonlat. Nagyon

sok mindent megtudhatunk a másiktól egy egészen egyszerű teszt segítségével, csak figyeljetelek!

– Hallgatunk, drágám, hallgatunk – tapsikolt az anyósom.

– Egy keskeny híd ível át a folyó felett – kezdett bele Ildi a teszt ismertetésébe.

– Egyik délután egy kecske elindul a hídon, hogy átjusson a túlsó partra, ám a másik oldalról is a hídra lép egy kecske. Félúton találkoznak, de mivel nincs elég hely, egyik sem tud továbbmenni – mesélte lassú, megfontolt hangon. Látszott rajta, hogy nem először mondja el a szöveget.

– Szóval patthelyzet – vetette közbe a sógorom.

– Igen – válaszolta mosolyogva a felesége. – De most jön a lényeg. Öt lehetőség közül választhatunk.

– Halljuk, halljuk! – kiabálta Miklós tettetett lelkesedéssel. Úgy éreztem, szeretne minél előbb túllenni ezen a kecskés dolgon.

– Az első lehetőség, hogy az egyik kecske önszántából visszamegy, és megvárja, amíg a társa átér a hídon. A második, hogy a két kecske veszekedni kezd, és egy idő után az erősebb kecske meghátrálásra kényszeríti a gyengébbet, így ő jut át elsőként a túloldalra.

Valamennyien csendben bólogattunk. Miklós újabb pohár bort töltött ki magának.

– A harmadik lehetőség, hogy az egyik kecske lefekszik a hídra, a másik meg átlép rajta, és onnan már sima útja van. A negyedik lehetőség, hogy a két kecske egymásnak esik, így mind a ketten a folyóba zuhannak. Az utolsó, hogy az egyik kecske visszafordul, hogy a másik át tudjon érn, és ahelyett, hogy elindulna a saját útján, inkább ott marad az új társa mellett.

Miklós, miközben a balegyenes és a jobbhorog kombinációját imitálva a levegőbe csapott, természetesen a második lehetőséget választotta.

– Tőled nem is vártam mást – jegyezte meg Ildi, és pajkosan megveregette a férje hátát. Majd nyomban a megfejtést is megtudtuk tőle: Miklós erős, határozott személyiség, bár néha túlzásokba esik, és szélsőséges megnyilvánulásokra is hajlamos; mindenesetre nem létezik számára középút.

Én az egyest választottam, ami azt jelentette, hogy rugalmas, áldozatkész ember vagyok.

– Másoknak talán úgy tűnik, hogy túl könnyen lemondasz a terveidről, de te tudod, hogy a számodra fontos célokat el fogod érn, ha eljön annak az ideje – elemezte a választásomat Ildi.

Az anyósom és a feleségem az ötödik lehetőségre szavazott, majd megkönnyebbülve vették tudomásul, hogy mindketten nagylelkű, jószívű, optimista, társaságkedvelő emberek.

– Csodálatos, hogy segíteni akarsz másokon – jegyezte meg az anyósom, miután kilelkendezték magukat a lányával. A szájából a sütemény nyállal összekeveredett, apró morzsái homokszemekként fröcsköltek ki és terültek szét a horgolt asztalterítőn.

– Az emberek hajlamosak rá, hogy a problémákat betuszkolják egy fiókba – okoskodott tovább a sógoróm.

– Igen, igen – bólogatott komoly képpel az anyósom.

– De a sérelmeket nem lehet örökké bezárva tartani, mert elemésztk az embert.
– Nem bizony – adott igazat Ildinek Klári néni, miközben egy újabb adag süteményt tuszkolt a szájába.

Te jó isten, fohászokdtam magamban, és titokban Mariannra pillantottam, aki összeszorított szájjal egy foltot bámult a terítón.

– Gyermekkorunkban a szüleink és a tanáraink sérüléseket és töréseket okoztak nekünk – folytatta határozott hangon Ildi, mintha csak egy könyvből olvasná.

– A szüleid...? – kérdezett vissza az anyósom nagyokat pislogva.

– Nem szabad úgy éreznünk, hogy ha azt akarjuk, szeressenek bennünket, akkor az énünk bizonyos részeitől meg kell szabadulnunk – fejezte be eszmefuttatását a sógornóm, immár hisztérikus hangon.

– Mi nem okoztunk neked semmiféle sérülést vagy törést! – tiltakozott fejhangon az anyósom.

Kicsivel később, rövid, bár annál kínosabb csend után, már némileg rendezettebb arcvonásokkal még hozzátette:

– Apáddal mi mindig a legjobbat akartuk neked és a nővérednek.

Ildi és Mikós fiatalabbak voltak nálunk, és már ahhoz a generációhoz tartoztak, amelynek esze ágában sem volt az egyetem után megházasodni és gyereket csinálni, s ezzel belépni a szüleik küzdelmes, egyhangú és meglehetősen unalmas világába. Mindketten végigbulizták a húszas éveiket, és csak a harmincas éveik elején csillapodtak le. Akkor aztán családot alapítottak, és elfoglalták a helyüket a lassan megmerevedő magyar kapitalizmusnak a technokraták számára kijelölt kényelmes világában. Felköltöztek a Rózsadombra, a házukat Lignet Rosebútorokkal rendezték be, Miklós borokat gyűjtött, és borvacsorákra jártak a hozzájuk hasonló házaspárokkal. Ildinek vettek egy Lexus RX400-ast, amelyet idővel egy 450-es modellre cseréltek; a sógorom egy céges Audi A6-ossal járt. És bár az elegáns, dióbarna bőrével, rózsafa kormányval leszállított kocsit MMI touch® rendszerrel kiegészített MMI Navigáció plusz berendezéssel és Bose Surround Sound Systemmel is felszerelték, Miklós gyakran panaszkodott rá. Teniszeztek és Franciaországba jártak síelni, nyáron a Maldív-szigetekre utaztak. A sógorom, hasonlóan sok más kortársához, telerakta a lakásukat méregdrága kütyükkel, amelyeket a szaknyelv szórakoztató elektronikának nevezett. Mivel a Playboy rendszeres olvasója voltam, tisztában voltam vele, hogy a Meridian DSP7200SE hajlított ívekkel operáló hangfal, az Audio Note Ongakun erősítő, a L'Épée Star Trek ihlette asztali órája, a Samsung Bendable UHD tévéje, amely szinte kötelező tartozéka a házimozinak, a Withings Smart Body Analyzer és a sok más, az átlagember számára elérhetetlen, és egyben teljesen felfoghatatlan funkciójú készülék a maga nemében a legmagasabb technikai minőséget képviseli, és persze kellőképpen drága is.

Miközben tettetett érdeklődéssel hallgattam, ahogy Miklós a legújabb, és persze a legdrágább technikai eszközökről locsog, mint már oly sokszor, most is elgondolkodtam azon, vajon milyen nyomot hagy majd maga után – marad-e bármi is ezután az önelégült fasz után, ami előtt érdemes lenne az utókornak *kalapot emelni és együgyűen hajlongani*. Abban biztos voltam, hogy az enyémnél drágább, és nyilván jobb minőségű felvételeket készítő fényképezőgépeknek

memóriakártyájáról a képek ugyanúgy egy gyorsan és csendben elavuló adathordozóra kerülnek majd, mint az enyéme. Szinte láttam magam előtt, ahogy Miklós családjának álomnyaralásai technikai szemétté változnak, reményeim szerint veszélyes, azonnal megsemmisítendő hulladékká; az egyébként is fiktív gazdasági teljesítményeket tükröző részvények árfolyama az újabb és újabb brókerbotrányok és pénzügyi válságok súlya alatt reális értékük, vagyis a nulla felé konvergál; az ingatlanok örökösödési vita tárgyát képezik majd a két gyerek közt, nem kis munkát adva, és persze nem kevés hasznot hajtva az ügyvédeknek.

Miklós egy testetlen, átláthatatlan nemzetközi világ alkalmazottja volt, és semmi olyasmit nem tudott hátrahagyni, ami igazolta volna létének értelmét, legalábbis semmi olyat, ami a teremtés szóval lett volna leírható. Nem volt képes létrehozni, vagy akár csak megjavítani kézzelfogható dolgokat. Egy tőzsdéktől, hitelminősítőktől és brókercégektől, vagyis egy fiktív, az emberi önbecsapáson alapuló intézményektől mentes, pusztán a termelésre alapuló, ma már utópisztikusnak ható társadalomban semmi hasznát sem vették volna. Mindez természetesen cseppet sem zavarta a sógoromat abban, hogy néhány nappal korábban ne vásároljon meg egy újabb, és nyilván felesleges, viszont méregdrága fényképezőgépet. „Tájképekben gondolkodom... egyelőre... aztán majd meglátjuk... esetleg portrék”, mesélt a fotózással kapcsolatos terveiről. A D5500-ról. (Istenem – sóhajtottam fel magamban, amikor meghallottam a nevét –, mintha egy veszélyes robot típusneve lenne, amely bármikor kész az alkotója, vagy akár az egész emberiség ellen fordulni. Nem kedveltem a sci-fit. Az úrhajók bonyolult műszaki leírása, a különféle kozmikus műszerek, a génmanipulált, emberszerű állatok és növények idegesítettek; a humanoid robotoktól pedig kifejezetten rettegetem.) Mihelyt megérkeztünk hozzájuk, rögtön a következőket tudtuk meg az új szerzeményről: a hátoldalán található kijelző kiforgatható, így nemcsak a szelfizés könnyebb vele, de az érintésérzékeny panel egyben az exponálógombot is leváltja; wifimodult építettek bele. „Száz és huszonötezer-hatszáz között van az ISO-tartománya, így éjjel zajmentesen tudok fotózni vele”, lelkendezett a sógorom. „Hát nem örület?” „De!”, feleltük kórusban a feleségemmel, majd szótlánul túrtuk, hogy néhány felvételt készítsen rólunk.

„Léccives, léccives (ha izgatott volt, mindent kétszer mondott), álljatok oda”, irányított bennünket.

„Igen, igen... mooost jó! Most tökéletes. Most nézzetek egymásra!” – Ránéztem Mariannra, és egy pillanatra megsajnáltam; szürke színben játszó arca törődött volt és fáradt. – „És... kész is.”

Minden bátorságomra szükségem volt, hogy megnézzem a fotót. Az arcom ugyanolyan szürke volt, mint a feleségemé, a homlokomon mély barázdák húzódtak, oldalt egy ér természetellenesen kidudorodott. Borzongató volt a semlegességünk.

Vasárnaponként, ha éppen nem wellnesseztek vidéken, nem grilleztek a barátaikkal – akik egyben Miklós kollégái is voltak – a házuk kertjében, vagy nem vitorlázta a Balatonon, a Fiókában vagy az Alessióban ebédeltek. Ez utóbbiban, ha csak egy alkalommal is, találkoztak a köztársasági elnökkel, aki

a családja körében jelent meg az étterem télkertjében, hogy együtt költsek el az ebédet.

Mínderre nagyon büszkék voltak, és többször ki is jelentették: „Mi már kibuliztuk magunkat, most már lenyugodtunk, és a családra koncentrálnak. Nincs szükségünk rá, hogy az éjszakát járjuk.” Egészen pontosan ezt Ildi szögezte le minden alkalommal, ha a beszélgetéseink során véletlenül a Budapesten egyre szaporodó szórakozóhelyekre és az Európa-szerte egyedülállóan pezsgő és egyben szabatos éjszakai életre terelődött a szó. Egy idő után észrevettem, hogy Miklós ilyenkor igyekezett láthatatlanná válni, kerülte a tekintetemet, az arca megmerevedett, és tompult bénaság telepedett rá. Nem kellett sokat várnom, hogy megtudjam, mi okozza a sógoromon elhatalmasodó rosszkedvet már a téma érintőleges felelgetésétől is.

Annak ellenére, amit Ildi a *lenyugvásról* mondott, Viktor, a főnököm több alkalommal is megemlítette, hogy csütörtök esténként ebben vagy abban a klubban összefutott Miklóssal, aki határozottan felszabadultan érezte magát, és eszében sem volt részvényekről, befektetésekről vagy mindenféle tőzsdeindexekről magyarázni, ahogy egyébként a találkozásaink során tette. Helyette azzal nyaggatta a főnökömet, hogy mutassa be ennek vagy annak a kiscsajnak. „A sógorod már nem volt szomjas tegnap este, amikor találkoztunk”, újságolta Viktor egyik péntek reggel. „És nem volt egyedül”, kacsintott rám cinkos mosollyal, majd eléem tolta az iPhone-ját. Miklós kipirult arccal és kéjes tekintettel állt két szoláriumbarna szőke között, kezét a derekukon nyugtatta, a nyelve hegye gonoszul kivillant a szájából. A lányok engedelmesen mosolyogtak a kamerába, miközben próbáltak olyan pózt felvenni – az egyik láb kicsit elől, mell kitolva, has behúzva, a derék szálegyenes, az áll felszelve –, mint a modellek a fotózáson.

Nem tudtam mire vélni a dolgot, és mivel tudtam Viktorról, hogy szereti kiszínezni az eseményeket, nem is kommentáltam a megjegyzéseit, és Miklós előtt sem hoztam szóba a főnökömet. Egy idő után azonban észrevettem, hogy a sógoromat a kötelező találkozásaink alatt kifejezetten szorongással tölti el a jelenlétem, egészen a búcsúzkodásig, amikor is mindig hálás pillantással köszöni meg a diszkréciót.

Ildi és Miklós baloldali szavazók voltak, gyakran beszéltek a társadalmi felelősségvállalásról és a progresszív adózás szükségességéről. Nem hiszem, hogy mindezt komolyan gondolták volna, inkább csak „trendik” akartak lenni. A két-ezer-tizenégy őszén felbukkanó, jobbára a Facebookon és az utcán szerveződő baloldali szervezetek ugyanis felfedezték maguknak a szegényeket. Belvárosi körökben a hamarosan bekövetkező, a régi rendszert elsöprő és mindent megtisztító forradalom mellett mindenki a szolidaritásról, az esélyegyenlőségről, a gyerekszegénység felszámolásáról beszélt. A jobbára a felső középosztályból kikerülő, külföldi egyetemeket végzett huszoneves aktivisták előszeretettel jelentek meg hajléktalanszállásokon vagy álltak egy színpadra ezekkel a vitán felül szerencsétlen sorsú emberekkel, hogy velük együtt keseregjenek a sorsukon, kilátástalan helyzetükön. Mivel a sógorom családotul a hajdani *káderdűlő* környékére költözött, a feleségével mindent megpróbáltak, hogy beilleszkedjenek Buda e kétségkívül sajátos szellemi miliójébe.

Miklós a jövedelmének egy jelentős részét a Kajmán-szigeteken bejegyzett offshore cégen keresztül kapta, és a bejelentett, adózott fizetése ehhez képest nevetséges összeget tett ki. „Csupán csak optimalizálom az adómat”, súgta meg az egyik alkalommal bizalmasan, és azt is elárulta, hogy ez a „postafiók cég” havonta több millió forintért ad tanácsot az őt foglalkoztató nemzetközi multinak, amelynek mellesleg Londonban, New Yorkban, Párizsban és még egy tucat helyen van több száz főt foglalkoztató irodája. Nem lepődtem meg az információon, tudtam, hogy egy egész „iparág” épült az adóelkerülésre.

A szinte már gépiesen játszott zongorafutamok és a bor elbágyasztott. Nem voltam túl jó passzban. A délelőttöt a Tescóban töltöttük, valaki rátolta a lábamra a bevásárlókocsit, és majdnem fél órát álltunk sorba a pénztárnál. A parkolóban egy koldus megfogta a kezem, mire a feleségem nem engedett beszállni a kocsiba, amíg meg nem mostam a McDonald's-ban.

„Conan, a kimériai állat az öklére támasztva ült a leomlott tornyok között emelkedő piramis tetején, akár egy zord vasszobor.”

Természetesen tisztában voltam a rosszkedvem okával. Amellett, hogy másnapos voltam, és egyik fejfájás-csillapítót vettem be a másik után, szombat este volt. Viktor és a többi kollégám valószínűleg már az egyik trendi étteremben ülnek, hogy kitűnő borok mellett, a szellemes és felszabadult hangulatban elfogyasztott vacsorát követően – mialatt pikáns történetekkel szórakoztatták egymást, sokatmondó tekintettel méregették a többi asztalnál helyet foglaló, kizárólag lányokból álló társaságokat, és néhányukkal valószínűleg meg is ismerkedtek később – valamelyik borbár vagy belvárosi klub felé vegyék az irányt.

Velem ellentétben Miklós most kitűnő formában volt. Akkor cserélte le az A6-osát egy BMW6-os Gran Coupéra. Bár egész este igyekeztem a lehető legtávolabb ülni tőle, és kerülni a tekintetét, ő az első adandó alkalommal, amikor megüresedett mellettem egy szék, lehuppant mellém, és minden átmenet nélkül az új kocsiról kezdett el hablatyolni. A vacsora alatt majdnem egy egész üveg bort megivott, amitől aztán a veszélyérzete is alábbhagyott.

Hathengeres TwinPower Turbo modell – mondta Miklós. – Muszáj egyszer meghallgatnod a motort. A hangja... – itt szünetet tartott, behunyta a szemét, ezzel is jelezve az elragadtatását – egyszerűen brutális.

– Igen – feleltem száraz szájjal. Ennyi telt tőlem.

– Alapfelszereltség a nyolcfokozatú Steptronic sport sebességváltó – folytatta, miközben szinte szuggerált a tekintetével.

Miklós kegyetlensége határtalan volt.

– A BMW mindig a legjobbra törekedett – nyögtem ki a béna választ, miközben hallottam, ahogy a feleségem a paleolit diétáról locsog a hűgának, egy tévéműsorról, amelyről sosem hallottam, egy barátnőjükről, aki éppen vált, és egy új étteremről. A kissé már kaptatos Ildi tátott szájjal, ködös tekintettel hallgatta.

– Teljesen automatikus a parkolóasszisztens – súgta még oda a sógorom sokatmondó és egyben hülye vigyorral az arcán, de ezt már válaszra se méltattam. A zene ütemére kataton módon bólogtam.

Rövid szünet következett.

Miklós – mivel a kocsival kapcsolatos fejtegetéseit megjegyzés nélkül hagytam – minden átmenet nélkül visszazuhant a családi vacsorákon szokásos bénultságába, tompa tekintettel bámult maga elé, és magában motyogott. A hegedű lágy dallama szinte már kábult állapotba ringatott. Azon kaptam magam, hogy lehunyorom a szemem, és kikapcsolok.

Végül Miklós ezzel a kérdéssel törte szét a jelenet varázsát: – A minap összefutottam a főnököddel. Nem említette véletlenül?

– Nem – hazudtam gondolkodás nélkül, miközben a tekintetemet a nagyobbik lány mögött, a falon lógó festményre függesztettem. A szörnyű giccs egy üzeke-dő szarvaspárt ábrázolt, hajnali tisztáson.

Ami azt illeti, de igen, említette. Elmesélte („Figyelj, ezt nem hiszed el!” „Hát ezt nem hiszed el!”), hogy csütörtökön találkozott a sógorommal a HellóBabyben. Miklós állítólag teljesen el volt ázva. Egy poharat szorongatva körözött a tömegben, majd rövid, ám összefüggéstelen beszélgetést követően (amely jobbára a nőkre és egy bizonyos üzletre korlátozódott, bár Viktor állítása szerint „azonnal el is felejtettem”), közölte a főnökömmel, hogy „kurva sok itt a jó csaj”, majd, Viktor szerint, „két háromszáz euróssal távozott”. Az eset után, amit persze soha többé nem hoztam szóba Viktor előtt, és további részletekről sem érdeklődtem, mivel azon az állásponton voltam, hogy minél kevesebbet tudok, annál jobb nekem, a főnököm egy újabb találkozásukról számolt be. Viktor ezúttal a P1 nevű sztriptízbárban akadt össze a sógorommal. „Bekukkantottam az egyik privát boksza, és kit látnak szemeim, a sógorod ül bent. Fura alak ez a Miklós, ráadta a zakóját és a nyakkendőjét a lányra, úgy kellett táncolnia”, mesélte Viktor. Úgy vettem észre, hogy még őt is meglepte a sógorom viselkedése.

– Pedig rólad is sokat beszélgettünk – folytatta Miklós. A szemem sarkából láttam, hogy a tekintete engem vizslat. Mintha a gondolataimban kutatott volna. „– Hipnózis – suttozta Conan összekuporodva, és keményen a márványnak nyomta a talpát.” – Viktor az egekig dicsért téged.

– Nem, nem – ingattam a fejem, miközben segélykérően körbenéztem. A feleségem és a húga egymással voltak elfoglalva, még mindig sutyorogtak. Bár egy pillanatra úgy tűnt, mintha Ildi felénk sandított volna. Az anyósom arcán bágyadt mosoly ült. Amikor végre találkozott a tekintetünk csak ennyit mondott: – Hát nem csodálatosak?

– De – préseltem ki magamból a választ, és megfeszítettem a hátam.

Meghatározhatatlan ideig ültünk még így, miközben Miklós többször is szólt hozzám, de az is lehet, hogy csak magában motyogott. Én az üzeke-dő vadakat bámultam, és igyekeztem tudomást sem venni róla.

Aztán a zene elhalkult, és a villámcsapás-szerűen beálló csend kirántott a kábulatból. A lányok újra meghajoltak, valamennyien tapsoltunk, aztán a két gyerek illedelmesen leült az asztalhoz.

Rövid, említésre sem méltó beszélgetés után, fél kilenc körül ért véget a vacsora.

– Miről beszélgettetek Miklóssal? – nézett rám várakozó tekintettel a feleségem.

A taxi abban a pillanatban hajtott át az Oktogonon, és én akaratlanul is a Menza bejáratát fürkésztem.

– Parancsolsz? – fordultam önkéntelenül a feleségem felé, pedig más dolgok jártak a fejemben: kétségbeesetten kerestem valami elfogadható magyarázatot arra, miért nem vagyok most Viktorral és a többi kollégámmal az étteremben.

– Láttam, hogy valamiről nagyon beszélgettek – mondta meglepően nyugodt hangon.

– Egy magnóról – vágtam rá kétségbeesésemben.

– Miféle magnóról?

– Miféle magnóról? – feleltem kérdéssel a kérdésre.

– Én is pont ezt kérdem – mondta, már szemernyi türelmetlenséggel a hangjában. – Hogy miféle magnóról.

– Egészen pontosan az új kocsiról beszélgettünk, amit Miklós nemrég vett. Tudtad, hogy teljesen automatikus parkolóasszisztenssel szerelték fel? – tértem némileg magamhoz.

– Ildi aggódik Miklós miatt – váltott témát színtelen hangon a feleségem, mint aki meg sem hallotta, amit az előbb mondtam.

– Igen?

– Állítólag a barátai meg az ismerősei mindenféle szórakozóhelyeken látták csütörtök esténként, miközben Ildi úgy tudja, hogy a férje fontos ügyfelekkel vacsorázik. – Egy ütem kimaradt. – Azt mesélték, hogy részegen és összevissza üvöltözött meg nőket ölelgetett. Ez annyira, de annyira kínos. Szegény Ildi.

– Talán a fontos ügyfeleket vitte el a vacsora után szórakozni – próbálkoztam valamiféle magyarázattal.

– Karcsi! – Mariann összeszűkülte szemmel, gyanakodva nézett rám.

Elnéztem a feje felett, ki a szélvédőn. A Zrínyi utca, ahol a tömeg már nyüzsgött, mágnesként vonzotta a tekintetemet. Meleg esténk van, állapítottam meg magamban. A kirakatok sárga fénycsikokként suhantak el mellettünk, fiatal fiúk és lányok csapatokban, kacarászva sétáltak, és akkor minden vörösre váltott bennem, süket lézerefények pásztázták az utcát, valaki feltett egy kérdést (*Hol vagy?*), amire nem tudtam válaszolni, miközben mély, lüktető zene ülte meg a kocsit, és Mariann egyre csak távolodott tőlem. Akaratlanul is eszembe jutott, ahogy tegnap este a Bad Girlsben a lányok a pulton táncoltak. *„A kimériai nem tudta, miféle istentelen alkímiának köszönhetik az életüket ezek a fenevadak, de azt viszont igen, hogy olyan ördögi fekete mágiával került szembe, mely sötétebb volt még Skelos Kútjánál is.”* Kivétel nélkül mind válogatott szépség volt, a testük izmos és ruganyos, a lábizmuik élesen kirajzolódott a vékony harisnya alatt, az arcukon kéjes és egyben hívogató mosoly ült.

Pont éjfélkor léptünk be az UV-fényben villódzó bárba. Rövid, kétségbeesett bolyongás után, miközben már az is megfordult a fejemben, hogy Antónia talán el sem jött, megkönnyebbülve fedeztem fel, ahogy ott táncol az érkezésem óta egyre csak növekvő és sűrűsödő tömegben. Vörös, flitteres, elől mélyen kivágott miniruhát viselt. Formás mellétől, amelyet a ruha dekoltázsa sokat sejtető módon még jobban kiemelt, vékony, de izmos lábától kis híján elájultam. A zene pulzáló ütemére egy szőke lánnyal táncolt önfeledten, tudomást sem véve az őt vizslató

tekintetekről. A szóke egyszerre csak Antónia mögé került, átfogta a derekát és a két lány a zenére – „I’m your slave”, „I’m your slave”, suttogta egy buja női hang – előbb lassan, aztán ahogy a dj vadabb és lüktetőbb ütemre váltott, egyre gyorsabban mozgatta a csípőjét.

A szóke bal kezét továbbra is Antónia derekán nyugtatta, jobb keze azonban lassan végigkúszott a lány lapos, izmos hasán, fel egészen a melléig. Szorosan összesimulva mozogtak, mintha a hátulról történő behatolást imitálnák, amittől nekem rögtön merevedésem lett. Megkövülten bámultam őket, amikor Antónia hirtelen hívogatóan rám mosolygott. Úgy éreztem, hogy egy távoli, vágyott tartományba hív, ahol új, számomra ismeretlen kalandok várnak rám. Belemélyesztettem a tekintetem a nagy kék szempárba, de közben észleltem a két lány testének minden apró mozdulatát. „I’m your slave! I’m your slave”, szinte zihálva ismételte a női hang, s amikor a robotlámpák halvány UV-kék sugárnyalábjai végigfutottak a tömegben, elindultam Antónia felé. Nem tudom, hogy tettem meg az első lépést, valószínűleg ösztönösen. A következő pillanatban már ott álltam szorosan Antónia előtt. Még mindig ugyanaz a szám ment, de a zene mintha lassult volna, a női hang zihálása viszont felerősödött. Megpróbáltam felvenni a ritmust, és miközben mindkét kezemmel átfogtam Antónia nyakát, a csípőmet szorosan a medencecsontjához nyomtam. Így mozogtunk, most már hárman. Amikor a zene egészen elhalkult, és a dj valami italakcióról kezdett el magyarázni, Antónia egy ellentmondást nem tűrő pillantást kíséretében gyöngéden lefejtette a kezem a nyakáról, majd a két ujját felmutatva jelezte, hogy hozzak nekik italt. Egy biccentéssel vettem tudomásul ennek a földre szállt istennőnek a parancsát, de képtelen voltam megmozdulni, tompa bénultság járta át az egész testem. A szóke unott pillantást vetett rám Antónia válla felett.

„I’m your slave!”, „I’m your slave”, ismételte a női hang, miközben kéjesen fel-felnyögött.

– Mit nézel? – kérdezte undok arccal a szóke.

– Tessék? – kérdeztem vissza, szinte automatikusan.

– Mit né-zel? – ismételte meg a kérdést, mintha egy gyerekhez beszélne. Úgy éreztem, hogy egy kalapáccsal agyon tudnám verni.

– Semmit – feleltem, s miközben némiképp engedett a bénultságom, segélykérően Antóniára néztem.

– Menj már! Menj! Menj! Siess! – mondta nevetve Antónia, és még egy pajkos sürgető mozdulatot is tett a kezével.

Visszatámolyogtam a pulthoz, a farkam, amely az előbb majd szétrepesztette a farmerom sliccét, már lelohadt, akárcsak a reményeim. Kiderült, hogy a dj előbb egy whisky-akcióról üvöltözött; vettem két pohárral, és odavittem a táncter szélein beszélgető lányoknak.

– Köszike – vette el az italát Antónia, és közben felnevetett. A szóke meg sem szólalt.

Így álltunk szótlannul, kis kört alkotva a táncolók közt, én hülyén nevetgéltem, a lányok időnként óvatosan beleittak a whiskyjükbe. Közben már egy másik szám szólt, valami rap, amelybe időnként dallamos betéteket kevert az

egyfolytában a tömeget hergelő dj. Cold ... time, ezt a két szót tudtam kivenni a szövegből. Noha a tekintetem folyamatosan Antónián pihent, nagyon is jól láttam magam körül mindent: az egybefüggő masszaként táncoló tömeget, amelyen időről időre, mint egy világítótorony reflektorai, sejtelmes fények pásztáztak végig; a bárpult körül álló bamba arcokat; egy miniszoknyás lányt, aki mellettünk tört utat a kijárat felé.

Nagyon sokáig állhattunk így szótlantul – nekem legalábbis óráknak tűnt –, mialatt folyamatosan ugyanaz a két szó lüktetett az agyamban: cold... time.

Végül Antónia törte meg a csendet.

– Te nem iszol? – kérdezte, miközben szemmagasságig emelte a poharát. Éles lézerfény színezte kékre a jeget a pohár alján.

– Nem – feleltem bénán és hidegen, miközben önkéntelenül is az üres kezemre pillantottam. – Nem – ismételt meg most már szomorúan.

Újabb csönd. Ezúttal rövidebb és metszőbb, mint az előbb.

– Most már elmehetsz – sajnált meg végül Antónia. Kiszabadított a helyzet fogságából. Sem gonoszságot, sem rosszindulatot nem fedeztem fel a szemében, képtelen voltam haragudni rá. Megértettem, hogy az ő életében, ahogy általában a szépségük miatt kivételezett helyzetben lévő lányok életében, egyszerűen így mennek a dolgok.

Valahogy sikerült elvánszorognom a mosdó előterébe. Az olyan helyeken, mint a Bad Girls, gyakran itt várják meg egymást a nők és a férfiak, miután rövid, villanásszerű szemkontaktusok és apró, alig észrevehető mozdulatok után megtörténik a kiválasztás. Az előterekben valahogy mindig könnyebb. Sem a többi vendég, sem a társaságukban lévő emberek, sem a féltékeny barátnők jelenléte nem zavarja meg az ismerkedés kezdeti, érzékeny folyamatát. A nők és férfiak gond nélkül kezdeményezhetnek egymással beszélgetést, mutatkozhatnak be a másiknak, cserélhetnek telefonszámot, és ami a leggyakoribb, gyors és heves csókolózással pecsételhetik meg a találkozást.

A mosdóagylókkal és hatalmas falitükrökkel berendezett, csempézett falú helyiség üres volt. Senki nem várt senkire, ahogy én is hiába vártam volna Antóniára. Ez a tudat még egyszer elemi erővel söpört végig rajtam. Belepillantottam a tükörbe, de nem láttam mást, mint ami valójában voltam: egy középkorú férfi, a fáradtságtól karikás szemmel, megroggyant vállal, a fájdalomtól furcsa grimaszba rándult arccal. Fuldokoltam, mintha egy hatalmas hullám terített volna be. Becsuktam a szemem, mert nem bírtam elviselni a saját látványomat, aztán teljes erőmből felüvöltöttem.

Képtelen voltam visszatartani a könnyeimet.

Annyi erőm még maradt, hogy hívjak egy taxit.

Az utolsó hang, amelyre emlékszem, a kocsi ajtajának a csapódása volt.

Néha minden átmenet nélkül és nagyon egyszerűen érnek véget a dolgok.

Persze sejthettem volna, hogy az olyan lányoknak, mint Antónia, egyáltalán nem jövök be. De csak akkor este jöttem rá a teljes és az én ügyemben megfellebbezhetetlen igazságra: nem csak az olyan kivételesen szép lányok, mint amilyen ő volt, de minden fiatal lány sztárokról, sportolókról, befolyásos emberekről, gazdag pasikról álmodozik. Fel nem foghattam, hogy ez a végtelenül triviális, az

élet realitásától messziről búzló igazság hogy kerülhette el a figyelmemet, noha még Pál Ferenc, egy elviekben önsanyargató életet elő szerzetes is könnyedén megfejtette, és az egyik könyvében fájdalmasan egyszerűen, mindenki számára érthető módon le is írta ezt.

A lelkem mélyén tudtam, hogy életem fontos, reményekkel teli szakasza itt ért véget; egyedül és láthatatlanul lebegtem egy lassan idegenné váló világban.

Antóniát hamarosan áthelyezték egy másik csoporthoz, amit nagy megkönnyebbüléssel vettem tudomásul. Találkozásaink ritkák és esetlegesek lettek, az ilyen alkalmakkor folytatott beszélgetéseink szigorúan szakmai kérdésekre vagy az időjárásra korlátozódtak.

Néhány évvel később, miután leszakvizsgázott, az irodánk egyik tulajdonosa feleségül vette. Hamarosan gyerekeket szült a férjének, és soha többé nem járt be dolgozni.

Markó Béla

Az idő születése

Vaszary János: *Ádám és Éva*, 1900,
olaj, vásznon, 214,3×195
Maros Megyei Múzeum, Marosvásárhely

*Hát végre valahára lett idő,
egyik előre néz, a másik hátra.
míg éj borul lassan az almafára,
növényi zöldjéből a test kinó,*

*ha este van, reggel is lesz hamar,
s befogják így a jövőt és a múltat,
hogy szembefordulni már megtanultak,
a kígyó Éva ágyékába mar,*

*bent mindig újjászületik az alma,
de kint az öröklétnek nincs hatalma,
mert látják egymást, s mint egy sápadt emlék,*

*az Édenkert csak annyi, semmi több,
álmában forgolódik, és kilök
az Úr: miénk a lét, övé a nemlét.*

Egyre hihetőbb

Marc Chagall: *Tükör*,
1915, olaj, karton, 100×81 cm,
Orosz Múzeum, Szentpétervár

*Idő múltával egyre hihetőbb,
vagy legalább szeretnéd hinni végre,
hogy eljutsz odaátra, mielőtt
a sűrű olaj teljesen kiégne*

*a lámpából, és nyilván attól fogva
minden különbözik, mert senkinek
nem számít már, hogy pörögve-forogva
még látja-e vajon, ki nyeri meg*

*a hosszú-hosszú pingpongot, mikor
a kéz kezét, az arc arcot csíhol,
s ütés ütést, de csonka fénykörében*

*a láng megnyugszik lassan, és te sem
tűnsz el soha, míg sorsod végtelen
gombolyag egy alvó asszony ölében.*

Kiút

René Magritte: *A szerelmesek*,
1928, olaj, vászon, 54×74 cm,
Richard S. Zeisler, New York

*Nem kell vetkőzni, szörnyű tévedés,
hogy végül is lehántod, mint a hagymát,
s kibomló formái majd visszaadják,
mit elveszettnek hittél ébredés*

*után már annyiszor, pedig csak rólad
van szó még akkor is, ha elmerül
a tested benne, hiszen legbelül
úgysem lesz semmi, és hiába szólnak*

*ilyenkor mindenféle harsonák,
mert nem juthatsz egy másik arcon át
saját magadhoz, épp ellenkezőleg,*

*mind sűrűbb, mind sötétebb vásznakat
kell felvenned, hogy meg ne lássanak,
vagyis szeressenek, akik megölnek.*

Már emberi

Rembrandt: *A mészárszék*,
1655, olaj, fa, 94×67 cm,
Louvre, Párizs

*Annyira mindegy, hogy már emberi,
vagyis nyilvánvalóan ugyanabból
a véres kézzel összegyúrt anyagból
vagyunk mi is, és senki sem meri*

*végiggondolni, hogy a végső forma
különbözik csak, s a matéria
éppúgy hasonlít nőre, férfira,
mint disznóra, bár úgyis késő volna*

*tisztázni ezt, ha újra kézbe venne
majd gyilkosod, és újra elkeverne
csontot, velőt, húst egy hatalmas táliban,*

*s megpróbálna beléd lelket lehelni,
de nem lehet, mert tényleg nincsen semmi
személyesség a gőzölgő halálban.*

Aczél Géza

(szino)lira torzósztár

állásfoglalás

*bandukolsz gyanútlan az utcán s azok közül kikkel
régóta egy levegőt szívosz némelyik jobbra a másik népség
balra ránt megiszod velük kellemesen fölhabzó sörödet
merész vélemények is mocorognak tudatod legmélyén ám
legtöbbször csalódottan néznek szemből mert nem eléggé
markáns és kirekesztő az állásfoglalás melyet nagyobb
összefüggésekbe igyekszel tenni ahhoz persze nem vagy
túlzottan zseni hogy mindkét irányba hengerelj bár ahogy a
nemrég elhunyt garabonciás barátom mondta ha csak nincs
vándorló szíve az ember élte motorja valahol a bal féltéken
delel és ott is akad el dobogása ahogy a világ dolgaira már
nem felel zsigereibe zárva a letaszítottat a szegényt utálva
persze minden pártos legényt no rendben egyenlőség
nevében a nőiséget is kiket az olcsó karrier áldozat nélkül
felhevít hogy fölülhessenek a jólét magasába s taszítanak
állandó blamázsba az ellent ha csak egyet is szellent holott
ő is csak egy biológiai lény s keveredik benne a bűn és az
erény ezt a két fogalmat együtt valahonnan loptam s eleve
nem felelhetek meg a morális posztnak ami a bipolaritáson
rám méretett ettől néha szenvedek*

álláshely

*mai napig nem tudom mi a jó egykor ha státust kapott
a gyanús gondviseléstől némely kábult halandó s beült
hivatali székébe vagy munkapadok mögül tört az élre ha
nem akarta kizavarni az oroszokat vezető despotáknak sem
szövegelt keresztbe sokat vagy a munkaideje végeztével
kemény melóval s életlen késsel nem feszegette a házi
kasszát már nem fújhatta el őt a passzát helyéről esett a*

csekélyke nyugdíjába hol minél inkább mozgalmi volt társas légszomját húzósz szesszel siettette halálba sírjához pedig jó esetben kimasírozott a honvédség a párt a népfrontos érzékenységgel meg a tanács nehezen összekaparva búcsúzáskor sűrű érdemeit amelyben mindig a hűség dominált aztán az ezt is megoldottuk élményével a tömeg hazaballagott majd korszerű kihívás érkezett a nyáj felé melyben az álláshely bizonyossága már nincsen ott elvekben tiszta érvék szerint a tehetség töri a karrier útját csak mikor meglátod az új világban is a töméntelen bambát és már a modern ideológia mentén zabráló tolvajokat kétségeid támadnak a létezésünk merre halad és tudatunknak marad-e eleganciája ha emelt szinten az önkény végleg megalázza

állásközvetítő

a nagy világézés már csak azért is bonyolult mert miközben ebben a romboló demokráciában a munkanélküliség egyre nő és sokasodik a hajléktalan szegény akiben motiválatlanul fogyl el a remény és persze lazul ki az utolsó erény mivel a morálnak nincsen bizton befutható terepe egyszóval érzékeny emberünkben a részvét hiába tetten érhető biológiai játéktérében halvány fogalomként fakul az állásközvetítő miként a bölcsődei helyek vagy a potencianövelések valós problematikája és lelkében gátlástalanul törekszik előbbre a mindennapi löre áremelkedésének netán a nyugdíjazások vásárló erejének süllyedő aránya és amikor ezt zaklatottabb jószolgálati pillanataiban számon kéri riadtan döbben rá saját őszinte humánumban is egyre több a prézli a száználmas önzés a gyatra politikusok csótlátása s mielőtt értékesnek vélt álmai kibomlanának az önvádtól és a csalódástól megágyaz lelkében a múltalssal boltozott magánynak ahol végtelen orvosi stresszek a személyre szabott félelem mániái s a halál közelségének spirituszba mártott tüzei lebegnek takarva örök indiákat amelyekért egykor lelkünk fáradt hogy legyen világosság

Ferdinandy György

A menekülő ember

Dokumentum

A szürke égen egy alak körvonalai. Magas, hajlott, nehezen, lépésről lépésre halad. Magányos árnyék, nyugtalanító. Este van.

Növekszik, életre kel. Gőzfelhőt fúj. A határzónában havazik.

A szökevény elhagyja a hó alatt lapuló szőlősöket, felkapaszkodik az útra, ami a falu felé vezet. Tapossa az idegen földet, mintha régi ismerőse lenne ez az út. A hó, a szőlők és a falvak felé vezető utak mindenütt hasonlítanak. Csakúgy, mint a menet közben támadó gondolatok.

– Dagsztom a sarat! – morogja a férfi, és megigazítja vállán a pántot. A domb, a határsáv eltűnik mögötte a sötétben.

– Ott fent állj meg egy pillanatra – mondta, aki idáig vezette. – Onnan még látni fogod a templom tornyát, a téglagyár kéményeit. Nem a te falud, de mégis: ezentúl ez a kép lesz a hazád, ezt viszed magaddal, ezeket a sziporkázó fényeket.

Háztetők, tornyok, téglagyár. Nem fordult meg, jól látja így is. A sarat nézi, a szürke eget. A vizes kavics csikorog csizmái alatt. Egy gyereket cipel a karjaiban. Mögötte nagy koffert vonszol egy asszony. Kisfiú segíti. Rágyújt, a gyerek tágra nyílt szemmel figyeli.

Ez itt már a falu. Az asszony elhagyta a koffert. Most a kisfiú viszi.

– Várjon! – könyörög.

A férfi megáll egy útjelző tábla előtt.

Nézik a feliratot, de nem értik. A templom tornyában üt az óra. A falu alszik, csak a torony neonfénye világít. Végigmennek a főúton. Többen vannak, de senki se beszél. A friss hótakaró elnyeli a lépéseiket.

Így érkeznek meg az iskola elé, ahol meleg levestel várják a menekülteket.

* * *

A teremnek két apró ablaka van, a benti homálynál alig világosabb. Szalmát hintettek a földre, prüszköl, forgolódik rajta, akinek már helye van. Összeviszsa, egymás hegyén-hátán fekszenek. A terem mintha bemelegedne. Alszanak.

A férfit elkerüli az álom. Szeme megszokja a félhomályt, táblát lát, fali térképet.

A kisfiú felsír. Hívja az anyját, aki visszament a kofférért. A két gyerek egymáshoz bújva fekszik a férfi lába alatt.

Az alvók sírnak, kiabálnak. „Kegyelem” – könyörög egy férfihang. „Ne!” – jajdul fel egy asszony, és valaki rámondul: „Fogják már be a szájukat!”

A férfi szomszédja sem alszik:

– Nem nyugszanak – mondja halkan.

Munkásféle. Lassan beszél, hosszú bajusza van. Rágyújtanak, nézik az ólom-szürke ablakot.

– Maga mi volt odaát? – kérdezi.

– Gépész.

– Én meg sofőr.

– Szép mesterség – mondják. Bólintanak.

– Én a harmincnégyes vonalán laktam.

– Jártam arra is. Nyugodt vidék, barátságosak az emberek.

Megint csend. Később a kutyáját keresi egy fiú. Együtt jöttek, de ide, az iskolába nem engedték be az állatot. Hiába hívogatja a gyerekek.

A nap első sugarai beszőknek az ablakon.

* * *

Valahol kakas kukorékol. A férfi ledobja az ingét, megmosakszik a kútnál. Párafelhő borítja az udvart. Szép idő ígérkezik.

Azután a hajnal kárpitja hirtelen felszakad: megérkeznek az első taxik, és a gépkocsik jövés-menésével véget ér a nyugalom. Az udvaron sorszámokat osztogatnak: egy aláírás, egy pecsét. Megszámazzák a menekülteket. Forgatják, nézik a szerencseszámukat.

A férfi kifordul az iskola kapuján. Kint van az országúton. Nagy lélegzetet vesz, nekivág. Amint halad, az utak egyre szélesebbek, és egyre sűrűbb rajtuk a közlekedés. Véget nem érő településeken halad át, a barátságos dombvidéknek erre már vége szakadt. A szemben jövők végigmérik: sovány, borostás, rosszul öltözött. Senki sem állítja meg, olyan elszánt. Az úttesten megy, nem a járdán, mintha ezzel is jelezni akarná, hogy siet, és hogy fontos dolga van.

Néha lefékeez egy autó, tágra nyílt szemek merednek rá az ablakon. A kamionok megállnak, felveszik. Kenyérrel, cigarettával kínálják, elviszik a következő faluig. Jól megnézi őket. Nem fogja elfelejteni ezeket az arcokat.

* * *

Micsoda város! Az ember elszédül; mint körhintán, kavarog a forgalom.

Az őrszobán megkérdezik a vallását. Valami táborfélébe utalják, ami már dugig tele van. Kezdődik újra az élet. A taposómalom. Hétkor felkel, megborotválkozik. Már tiszta inge van.

De a nyilvántartásba vétel még csak most következik. Itt már reggel óta várnak. Az újonnan érkezők a sor végére állnak. Akkor, a felhők közül hirtelen előbújik a nap: egy asszony felsikolt, magához szorítja a nyakába csimpszkodó gyereket.

– Egymásra találtak. Az emberek lesütik a szemüket.

Nemsokára rákerül a sor. Leveszi a sapkáját, benyit. Pénzt kap és ebédjegyeket. Elteszi, megköszöni. Mosolyog, ha rámosolyognak, összehúzza a szemöldökét, ha valamit magyaráznak neki. Eldugná a kezét, a kemény bőr vastag rétegben hámlik, mióta nem dogozik. Hallgatja a tolmácsot, bámulja a könnyedséget, ahogy fordítja az ő nehézkes szavait.

Kifelé menet a fali tükörben megpillantja magát. A vér a fejébe száll. Vajon látta-e őt valaki így, amint sapkával a kezében görnyedezik?

Dél van. A férfi beáll egy másik sorba, ahol ebédet osztanak.

* * *

Ma reggel fenyőfát állítottak a menhely bejáratához. Így tudták meg, hogy karácsony van. A férfi nézegeti a kirakatokat, hallgatja az utcai árusokat.

De hát ma van karácsony! Egy fűszeres kijön az üzlet elé, és két almát nyújt felé. Mond valamit, mosolyog. A férfi elfogadja az ajándékot, hálája jeléül azonnal bele is harap.

Azután, mint minden nap, a mozi előtt ácsorog. Rámosolyog egy kislányra, nézi a képeket, a kijövők arcáról próbálja leolvasni, hogy mit láttak odabent. Kijön a kislány is, mellésompolyog. Pénzt szorongat a kezében, mutatja, hogy neki, és hogy mozira van.

Bemegy, leül a sötétben. Ez még a híradó. Romokat lát, lövések csattannak, mellette sóhajtoznak az asszonyok. Nem nézi tovább, kirohan. Elment a kedve, többé nem is megy be a moziba.

A menhelyen ünnepélyt rendeznek. Elegáns hölgyek érkeznek, cvikkeres urak. Gyerekek adják át az ajándékokat. Azután énekelnek. A menekültek is követik példájukat. Halkan morognak, de amikor felemelik a hangjukat, sírni kezdenek az asszonyok. A férfiak egyedül fejezik be a karácsonyi éneket.

Utána nincsen a teremben csak szipogás, széktologatás. A vendégek lábujjhegyen osonnak, mintha temetőben jártak volna. A gyerekek sértődötten nézik a menekülteket.

* * *

A férfi nem találja a helyét. Föl-le jár az utcákban, amikor egy bár kirakatában megpillantja a zongorista képét. Megáll, nem hisz a szemének. A két barát nézi egymást, az üvegfal két oldalán. Leszáll az éj, színes reklámok táncolnak a falakon. Az aszfalt csillog, esik az eső.

Nehezen szánja el magát, már csuromvizes, amikor benyit. Odabent megáll a zene: két ember egymásra talált. Karácsony este van.

Környékbeliek ülnek a bárban, a menekültek divatosak. A férfi behúzódik egy sötét sarokba, nézi a zongoristát. Ez halkan énekelget, mintha még odaát lenne. Minden dalról más és más jut eszébe. Szép emlékek, szívet melengetők, de kegyetlenek és szomorúak is. A szépek talán még jobban fájnak, mint a többiek.

Múlnak az órák. Körülöttük cserélődik a közönség, vidám társaságok változtatják egymást és halk szerelmesek. A zenét nem hallgatja senki, a két jóbarát magára magad.

Kórházban ismerkedtek össze, a zongorista leült az ágya mellé, és hajnalig iszogatták a rumot, amit a kazánfűtő hozott. A zenész a saját szerzeményeit dúdolta, mint mondta, a jövődöbéli világszámokat.

Ezen az éjszakán, ebben a füstös bárban, fuldokolnak a bánatos kis dallamok. Beleeszik magukat abba, aki hallgatja őket. Mint az ópium. A szakadék egyre mélyebb a régi álmok és a valóság között.

* * *

Záróra van. Nekivágnak az éjszakának. Az ég szürkül már a háztetők felett. A keskeny utakon nyirkos pára gomolyog.

Leül a zongorista kofferére, egy bögre kávé melengeti az ujjait. A másik az ágyán elnyúlva beszél:

– Nem maradok – mondja. Visszafordulok. Mióta itt vagyok, éjjel-nappal erre gondolok.

Haza! A szó itt szebben hangzik. Remény van benne és egy csipetnyi csalódás. Szégyenkezés is, dac, kihívás. Szerelem.

Megölelik egymást.

– Viszontlátásra! – mondják.

– Talán.

És mind a ketten azt gondolják: soha.

A felkelő nap megvilágítja a kéményeket, besüt a padlásablakon.

– Hazamegyek! – mondja a zongorista, és belenéz a fénybe. A térszél már messze jár, a síkatorok mélyén sorakozó szeméttartályok között. Kiköpi az éjszaka keserű ízét, nyakába csavarja a sálját. Megy, és nem gondol semmire.

A menhelyen múlnak a napok. A menekültek kezdik megszokni az új életet. A néma nappalokat, a nyugtalan éjjeleket. Mert ebben az új életükben is csak a felszín nyugodt.

A férfi az elhagyott városban járkál minden éjjel, de a romok között nem találja az ismerős házakat. Megrémül, menekülne, de a határt már lezárták, fogoly marad. Nyög, forgolódik. Amikor kinyitja a szemét, és látja hol van, úgy megkönnyebbül, hogy az már-már a boldogsághoz hasonló állapot. Azután néhány perc alatt elfelejti az álmot: végül is ez az itteni élete is éppen olyan reménytelen, mint az, amit elhagyott.

* * *

Reggel levél várja a portán. Indul a transzportja, még aznap mennie kell.

Összeszedi a holmiját, még egyszer, utoljára, átsétál a városban. A konzulátusra korán érkezik, nézegeti a kirakatokat. Valami emléket szeretne vinni. Végül egy olcsó, de jó fogású öngyújtót választ ki magának. Fémgyűrű szabályozza a lángot, és ez a szélvédő is egy kalap alatt.

Amikor kiér a pályaudvarra, a menekültek már ott állnak a vagonok előtt. A különvonatot karszalagosok kísérik. Talál helyet, azután kint marad mégis a peronon. És akkor, a szomszéd vágányon, észreveszi a másik vonatot.

Ez üres. Visszafelé indul. A menekültek szerelvényével egy időben, de ellenkező irányba. Első látásra egyforma a két kocsisor. Ott nyújtóznak, mint az alligátorok.

A férfi a lábához teszi a pakkját, félúton a két acélszörnyeteg között. Nézi őket, és az egész teste remeg. Tudja, hogy döntenie kell. Hogy ez most itt az utolsó alkalom. Merre meneküljön? A mozdonyok fütyülnek, sűrű párafelhő kavarg.

Felkapja a motyóját, és visszaül a helyére. Még látja, hogy a szomszéd síneken megmozdul az a másik vonat. Betakarja az arcát, nem nézi tovább az ablakot.

Lehet, hogy éppen ebben a pillanatban indul el a barátja. Ő meg itt, ellenkező irányban. Két, ránézésre azonos vonat viszi őket, és nagy-nagy üresség van a szívében mindkettőnek.

(1957, franciából fordítva 2008-ban)

A *Le seul jour de l'année* (Az év egyetlen napja) című 1967-es Saint-Exupéry-díjas kötetben jelent meg *Le Fossé* – „A szakadék” cím alatt. Magyarul kiadatlan. Ez a döcögő szöveg első, igen, első írásom.

Kabdebó Lóránt

A városi társaság

Utam Gyöngyöstől a Városmajorig

Hogyan is kezdjem a válaszadást kérdésedre? Hány felől indulhatnék válasszaival. Mit tudhat egy hétéves elemista a világról, amelyikben egyik napról a másikra felnőtt gondolkozású emberré kellett érlelődnie. Miközben megmaradt játékos kedvű, rosszcsont kisfiúnak is. Sok-sok egymástól különböző jelenet, hatás, megdöbbentő felfedezés kapcsolódik össze, míg mindezekből összeállhat a szóttés túloldala. Miként maradt életben ez a kisgyerek, hogyan tanult meg félni Auschwitz árnyékában, bombaverésben, emberek szeretetében?

Sokféleképpen kezdhethném ezt a történetet. Talán az lesz a legjobb, ha megpróbálom a különálló jeleneteket magukra hagyva kialakulni. Szövődjek össze talán a végére a teljes történet. Miként azok az örmény mintázatú „perzsa” szőnyegek szobáink falain, amelyekben nem egy csomót akkori kis kezemmel magam kötöztettem. Apám tervezte őket, Juliska, korábban szőnyeggyári munkás, aki cselédként került hozzánk, tanította anyámat szőnyeget szőni, engem is beavatott titkaiba. Családtaggá vált az elkövetkező viharos években, fiaink utóbbi kedves „Böbikéjeként” (gyermekeink által használatos neve a tévéből ismert Böbe baba utánzása okán ragadt rá).

Kezdődjék tehát az emlékezés...

* * *

Apám ismétlődő példázata:

- Mérnök Úr, én 10 órára kértem.
- Hiszen mindjárt 10 óra.
- 10 óra, az pontban 10 órakor van. Mérnök Úr, maga két perccel előbb érkezett. Nem szeretném, ha ez máskor is előfordulna.

Ezzel kezdődött két ember több évtizedes, egymást becsülő munkakapcsolata.

* * *

Én mondtam, hétévesen:

- Polgármester Úr, gratulálok!

Dobos Marianne később elhagyott kérdései alapján készült emlékezés.

Az írás közzlésével szeretettel köszöntjük a 80 esztendőös Kabdebó Lóránt irodalomtörténészét.
(A Szerk.)

A szikár, ősz hajú – ma így mondanám: – Bartók-formájú ember kedvesen megköszönte a Hanák parkban [későbbi elnevezésén: lett Rákosi tér, majd Posta tér, most talán Bugát Pál tér] szavaimat, és továbbment.

Mit tudtam én, anyám miért mondatja ezt velem dr. Puky Árpádnak, Gyöngyös polgármesterének, akiről már életében elnevezte városa a Mátrába vezető útvonalat, a város talán legfontosabb utcáját. Akinek meg kellett érnie, hogy még életében levették ezt a névtáblát, és valahai titkára eltartottjaként tengette életét. De nemrég, amikor egyik doktoranduszom autótútamon elkísért arrafelé, diadallal láttam, hogy egy másik, a város szívében élő utcát ismét elneveztek róla, és egy nagy emléktáblán méltatták mindazt, amit polgármestersége idején városáért és a körülvevő mátrai üdülővilágért valaha tett.

Ma már tudom, azért kellett gratulálnom neki, mert a nyilasok puccsal meg akarták fosztani tisztségétől, helyére egy Makrányi nevű postást szándékoztak helyezni, még a németek bevonulása előtt. Azt tudtam, hogy Trianon után, amikor a Tátra–Fátra–Mátra hármasságból kinkeservesen csak az alig ismert Mátra maradt hegyvidéknek megcsonkult hazánkban, akkor dr. Puky Árpád, Gyöngyös akkori polgármestere álmodta meg az 1917-es tűzvész és a Felvidék trianoni elvesztése után a város újjáépítését és a Mátra vidékének kiépítését. Azt is tudtam, hogy ebben egy Erdélyből ideszakadt fiatal mérnök, Kabdebó János volt az egyik leglelkiesmeretesebb segítőtársa.

* * *

De kezdhethném ekképpen is:

Apám súlyos beteg, már rég Miskolcon élünk, én tanítok a város legjobb gimnáziumában, és rovatvezető vagyok a nagy nehezen kiküzdött irodalmi folyóiratnál. Patikában gyógyszerért állok sorban. Egy ismeretlen férfi odajön, és rám kérdez, hogy van édesanyám. Én bambán nézek rá, mire közli, régi ismerősök Gyöngyösről. Utóbb kiderül, anyja édesanyám osztálytársa volt. Jelzi, majd eljön meglátogatni minket.

Én akkor még nem tudtam, hogy eldöntetett, a *Napjaink* főszerkesztője (paraszti-népi ideológiai szellemű írásai után, pozícióját mentendő) idegszanatóriumba vonul egy időre, én fogom ideiglenesen a *Napjainkat* szerkeszteni. Az ismeretlen már tudta. Hiszen egy hét múlva maga a főszerkesztő közli velem, hogyha bármilyen problémám adódik, forduljak bátran hozzá, ő a felelős a belügnél a megyében a kulturális életért. Ma már tudjuk, ez mit jelentett. Szerencsére nem lett közünk hivatalosan egymáshoz. Bár egyszer eljött meglátogatni édesanyámat. Akkor anyám megkérdezte: – És ott bent tudják magáról a nagyapját? Persze, válaszolta.

Ekkor tudtam meg, hogy a politikai tiszt a komünárdok kivégezte zsidó Welt Ignác unokája. A főtéren ott volt a lámpaoszlop, amire felakasztották Csipkay Albert katonatisztet és a zsidó kereskedőt. Gyöngyösön ugyanis a románok közeledtének hírére 1919. május 2-án kitört az ellenforradalom, s a vörösök megszöktek: 5-én azonban Nemezc vörös parancsnok 60 terroristával visszament, hat ellenforradalmárt halálra ítélték, s ezek közül Csipkay Albert huszár századost és Welt Ignác üvegkereskedőt 7-én kivégezték. A két háború közötti időben az

oszlopon egy rózsaszínben izzó glimmlámpa keresztje jelezte mártíriumukat. Apámmal, a közművek mérnökével esti sétánk volt, hogy ellenőrizzük, rendesen világít-e ez az égő.

Aztán, nyugdíjaskorában kis telke volt a kisebb fiúnké mellett az Egyetem feletti hegyen. Esténként Gyöngyösről beszélgettünk. Kiderült, hogy nagynénje máig legjobb barátoméék szomszédjaként a közelünkben lakott. Egy reggel Pityu nem jött iskolába. Kiderült, rájuk robbant a fal, téglák zuhogtak az ő és húga ágyára. Kis gáztűzhelye valahogy felrobbant a rokonnak, és ezzel veszélybe sodorta barátom és testvére életét.

Becsületére legyen mondva: amikor a rendszerváltozás után a Csipkay-rokonok felkeresték, ő nem tartott igényt kárpótlásra.

* * *

Vagy talán kezdhethném így?

Ezt nagyon szégyellem utólag. A szomszédos velemkorú gyerekekkel sétálunk, szüleink hátrébb beszélgetve jönnek utánunk. Akkor jelentek meg a német megszállás után a zsidónak minősített magyarokon a „papagájsárga” csillagok. Mit tudtuk mi, gyerekek, mi is az. Újdonság, játékos kedvünk számára. Cs., mondtuk egymásnak, ha találkoztunk valakivel, akin feltűnt ez a megjelölés. Szüleink felfigyelve, letiltották a játékot, és otthon megmagyarázták, hogy milyen fájdalmat okoztunk ezzel ezeknek az embereknek.

Aztán egyszer csak anyám kezében is megláttam ugyanezt a csillagot. Elmagyarázta, neki is fel kell tennie a jövő héttől a megkülönböztető jelet. Bennem maradt a tiltakozó felkiáltás máig: Le fogom tépni rólad. Szerencsénkre nem lett rá szükség. Vasárnap hajnalban apám barátja, a polgármester titkára telefonált, változtattak a törvényen, miránk nem vonatkozik ez a rendelkezés. De azért apám, ha csak tehetne, kint hagyott minket, anyámmal a mátrafüredi vízműnél. Mindaddig, míg a mátravasút mozdonyvezetője meg nem szólította: – Mérnök úr, hozza csak haza a családját nyugodtan, mi megvédjük őket, nem engedjük, hogy bántsák a feleségét. Meg haza is kellett jönnie a háziasszonynak, mert Gyöngyösön keresztül menekült Nyugatra az örmény város, Szamosújvár sok gazdag polgára és szülőhelyének arisztokratái. Köztük nagybátyám családja, mert Geró bácsi a magyar érában a főszolgabírótságot viselte.

Erről beszélnem kell. Miként menekült egy város, apám családja és az örmény világ:

Szamosújvár és Gyöngyös? A partiumbéli magyar-örmény főváros és egy Trianon után hirtelen kedvelté váló hegyvidék kifejlődésének szertesugárzó kiindulópontja. Múlt és jövő. Két világ. Személyes okokból bennem mégis összekapcsolódtak. Véletlen találkozások? Avagy a véletlenek mögött a sors munkál – játszik velünk, emberekkel? Én inkább azt mondom: az isteni előrelátás vezeti lépteinket. Apám Magyarországon is Erdélyben gondolkozott. Ott akart élni, ahol erdők és hegyek lélegzenek, és ha már egyszer el kellett hagynia otthonát, családját, nem akart még egyszer helyet változtatni. Városnál vállalt munkát,

mert egy várost nem lehet áthelyezni (a kommunizmus ezt a „csodát” is kitalálta, így költöztünk majd tovább, Egerbe, Miskolcra, de ez egy másik történet lehet). Így került Gyöngyösre, itt nősült, ide születtem én is. Jó volt itt élni. Ha író lennék, ezt a várost írnam meg. Ki tudja, ha marad időm, egyszer talán még ebből is lehet valami.

Gyöngyös és Szamosújvár? Egy ideig a gyöngyösi római katolikus temetőben nyugodott Szamosújvár utolsó és első magyar főszolgabírája. A történelem ilyen paradoxonokban mutatkozik meg. Gyöngyösön, mivel halott rokonunk nem nyugodott, az egyetlen sír, amelyet halottak napján felkerestünk: Minorich Albertnek – ha jól emlékszem – márvány síremléke volt. Trianon után elhagyta Erdélyt, és tüdőbaját a mátraházi szanatóriumban gyógyíttatta. Itt is halt meg. Lányai évente meglátogatták a sírját. Én egyikükre pontosan emlékszem, nagy, magas termetű hölgy volt. Apám ilyenkor zsebóráját minden évben elővette, és a láncsal mérte, mennyit dőlt a síremlék az elmúlt év során. Egy közeli fa vagy bokor fenyegette. Végül is minden évben megnyugtatóan zárult a szemlénk. Jól emlékszem az ismétlődő jelenetekre, mert ebbe a műveletbe én magam is belefolytam, talán első és egyetlen eset, amelyben apa és fia összehangolódtak egy közös „műszaki” jellegű munka során. Apámat mindig tiszteltem, tetteit nagyra tartom ma is, de bölcsész lelkületem másfajta álmodozások felé vonta figyelmemet.

Nagybátyám, Kabdebó Gerő lett, több évtizedes megszakítással, a visszatérő magyar világban Minorich Albert utóda. És ezzel magára vette végzetét is. A Cegei-tó partján lakott, birtoka szomszédos volt Wass Albertével és a Blomberg bárókisasszonyokéval. A háború végén, mint magyar tisztségviselőnek, neki is menekülnie kellett, Ausztrián át Ulmig jutott családjával, onnan már betegen érkezett vissza, apám, mint a városi közművek igazgatója, fogadta be, és a vízműnél alkalmazta. Nem sokáig, vesebaja elhatalmasodott, a magas vérnyomástól először egyik szemére megvakult, majd nemsokára a gyöngyösi kórházban halt meg. Itt is temettük el. Beosztott munkásként dolgozhatott csak, de mindenkivel szót tudott érteni, munkástársai nagy becsüléssel fogadták maguk közé, szerették Csaba nevű unokáját is. Tiszta szívvel meggyászolták. De halála után felesége és leánya nem maradhatott tovább a vízműveknél („főszolgabíró”, „erdélyi menekült” – akkor nem engedték ezt tovább!), ezért továbbköltöztek másik lányukhoz, Székesfehérvárra. Leszármazottjai ma is ott élnek, interneten napi kapcsolatot tartunk. Miután Gerő bácsi felesége, Berta néni (Sófalvi Berta, maga is politikai szereplő a visszatérő Erdélyben, tőlük hallottam még gyermekkoromban az azóta általam is nagy becsben tartott, utóbb a bevonuló németek által elsők között elhurcolt Keresztes-Fischer belügyminiszter nevét, és utóbb, amint a budapesti magyar-örmények összejövételén erről beszélek, kiderül, hogy a nemzetközi híró jogászprofesszor, Herczegh Géza Gábor – akivel a hollandiai Mikes Kelemen Kör előadásán együtt szerepeltünk – feleségének unokatestvére, ezáltal mai köztársasági elnökünk feleségének is közeli rokona) hosszú életkort megérve elhalálozott, Gerő bácsi földi maradványait a család Székesfehérvárra temette át. Családegyesítés a temetőben – gyakori huszadik századi sors.

Gyöngyöst és a magyar-örmény Szamosújvárt tulajdonképpen Trianon árnyéka kötötte össze. Dr. Papp István fiatalabb éveiben a szamosújvári gimnázium

tanára volt. Feleségével, Kovrig Juliska nénival és gyermekeikkel Erdély elcsatolása után hagyták el otthonukat. Vagonlakókként érkeztek a maradék hazába. Valahai diákja, utóbb Miskolc város neves sebész főorvosa mesélte: ő borotválta a rettegett és szeretett tanár urat menekültkorukban, a vagonban. Pista bácsi végül a gyöngyösi Koháry-gimnázium legendás latintanáraként élte le életét, és nevelte fel két lányát és két fiát (ötödik gyermeke fiatalon már itt Gyöngyösön halt meg, itt lett eltemetve, Pista bácsiék az ő sírját látogatták, mi átmentünk oda is évente). Gyermekei közül Papp György Bay Zoltán professzor tanítványaként doktorált, és részt vett a háború végeztével a világhírű holdradarkísérletben. Miután a hazai atomkutatás előtt akkor nem nyílt lehetőség, az Egyesült Izzó egész kísérleti felszerelését a szovjetek jóvátétel címén elvitték, professzorával együtt tanársegédje is Amerikába menekült, ott viszonylag fiatalon vakbélműtét során vesztette életét. És ha már hírességekről beszélünk: Juliska néni édesapja Szamosújvár máig megemlegetett tisztí főorvosa volt azidőben, midőn a híres betyár, Rózsa Sándor a ma is létező (de még mennyire létező! Páskándi Géza 1956 után három évet ott szenvedett) szamosújvári börtönben elhalálozott. Fejét őrzik a bűnügyi múzeumban, pár hete mutogatták a tévében. De apám is, és unokatestvére, Barcsay Jenő, a nagy magyar festőművész is azt a legendát adták tovább nekem, hogy Kovrig doktor, aki nekem dédapám volt, vágta le halála után Rózsa Sándor fejét, hogy a szamosújváriak elküldhessék mint híres relikviát a királynak.

Pista bácsi Gyöngyösön, az úgynevezett Brukner-házban bérelt lakást, ide hívta a Műegyetemen frissen diplomázott mérnök unokaöccsét, apámat, szerzvéen neki állást a városnál. Apám Puky Árpád kedves városi mérnöke lett, a Mátra víz- és villamosrendszerének kiépítése az ő nevéhez fűződik. Szomszédok lettünk a házban, ahol harmadik hírességként a Debreceni Egyetem későbbi professzora, Bán Imre lakott. A három család együtt vészelté át az 1944-es ostromot is. Akkor Hanák Kolos tér 1. volt a címünk. Később Rákosiról, majd a semleges postáról nevezték el, ha jól emlékszem, volt Bugát Pál tér is. Most nem tudom, milyen néven kellene keresnem, ha nem találnék oda bekötött szemmel még ma is, nyolcvanadik évemben.

Papp István tanár úr, Kabdebó János mérnök, ha itt laknak, ugyan merre menekülhetne Szamosújvár Nyugatra tartó polgársága? Csakis Gyöngyösön keresztül. És mire emlékezhet egy nyolcéves, harmadik elemibe frissen beiratkozott kisfiú ebből az időből? A szép szőke Blomberg bárókisasszonyokra, akik lovon száguldoztak. Mint a mesében. Ménesüket ideiglenesen a valahai megyeháza helyén volt méntelepen tartották. Arra emlékszem, hogy érkezésük hírére jöttünk haza a mátrafüredi vízműtől, oda húzódtunk anyámmal a bombázásoktól félve. Még egy névre emlékszem, Zakariás Rózsika, ő volt az egyik legrangosabb kereskedőház akkori nagyasszonya. És emlékszem: a fürdőszoba víztartályában forraltuk a vizet napszámra. A menekülők itt, nálunk tisztálkodtak. Fürödtek. Lovas kocsikkal menekült egy város, a vihar sodorta tovább a valaha a Kaukázusból elüldözött, az erdélyi tatárjárás után, 1670 körül, Apafi Mihály fejedelem által bölcs belátással letelepített, utóbb kiváló magyar hazafiakká váló örményeket. A bölcs fejedelem okos előrelátása évszázadokra idekötötte a hazáját veszített népet, Magyarország befogadta őket, és az örmények ezt meghálálták. A magya-

rok legjobbjai közülük is kerültek. Az aradi tizenháromból kettő magyar–örmény tábornoka volt népünk kétségbeesett nagyszerű küzdelmének. Európában a XVII. században két város épült körzövel és vonalzóval: Szentpétervár és Szamosújvár. Két barokk város: a közép-európai örmény település és az európaiságra ácsingózó Orosz Birodalom újdonsült fővárosa. Most meg jöttek a Vörös Hadsereg katonái, és jöttek vissza a gyorsan hozzájuk pártolt románok. Ez elől menekültek a magyarságukhoz ragaszkodó örmény kereskedő polgárok. Egy világ szűnt meg ezáltal. Szétszórtak a világban.

És emlékszem apám egyik, a visszatért Erdélyben állást vállalt kollégájára. Új helyét már elhagyta. Gyöngyösről nemigen akart tovább menekülni. Busa fejével, elkeseredett szorongásával naponta változtatta véleményét. Menekülünk, jött egyik este, és sorolta érveit. Maradok, mondta másnap, és jöttek újabb érvek. Sokáig vergődött tehetetlenül. Aztán egyszer csak eltűnt. Eltűnt, mint a szamosújváriak, akik magukkal vitték apám maradék ifjúságát.

Epilógusként hadd idézzem a jelenetet, amikor kisebb fiunk társaságában az egyik, évtizedekkel előbbi nyáron autónkkal látogatóba vittük nővéréhez Barcsay Jenő bácsit. Megálltunk a szamosújvári nagytemplom melletti téren, ahol laktak, Erzsike néni nagy szeretettel fogad mindnyájunkat. Látom, egy hajlott, nehezen mozgó öregasszony távozik a templomból, ősz néni, sötét ruhában. A Blomberg bárónő, mondja Barcsay Erzsike néni. Ő tartja rendben a templomot, és nyelvtanításból él. Megdöbbsentem. Eltűnt a tér, tűntek az utazás kellemetlenségei. Már nem gondoltam a zord határőrre, aki könyveim közt „Djúla” írásaira vadászott. Épp akkor Illyés Gyulára haragudtak Ceaușescu kopói, hiszen ő ki mert állni az elszakított magyarság védelmében minden időben. Jenő bácsi meg kellően megzavarta az őr kis agyát, magyarázta neki románul, hogy együtt volt fiatal Párizsban nagy szobrászokkal, Brâncuși-sal. Mit tudta az a katona, mit is jelent Európában ez a név. De a fanarióta-korból származó beidegzett tekintélytiszteléssel tudta, ez esetben jó lesz vigyázni. Mindezt villámütésre feledtem. Csak álltam ámuldozva, és – valahai kisgyermek – a szőke, lovagló mesehőst láttam. A fényt és a pompát. A Blomberg baronesszt, aki valaha a Cegei-tó partján lovastól léptetett be nagybátyámék portájára, amint anyámnak sógornője írta levelében. És ahogy Gyöngyösön vágta a ragyogó szőkeségében testvérével. Sic transit gloria mundi.

Vagy mégsem múlik? Amíg mi élünk, akik ismertük azt a világot, addig virtuálisan továbbra is létezik. És ami érték, talán mégis csak „glóriával átallépi” a pusztulást. Párizsban, a véletlen (?) úgy hozta, hogy egy fél föld alatti modern kiállítóhelyiségben Brâncuși legjobb szobraiban gyönyörködhettem. Ott jutott mindez eszembe, amiket most elbeszélék neked. Hiszen Barcsay anatómiája és mozaikjai, Brâncuși szobrai felette állnak a mulandóságnak, Szamosújvár nagytemplomával ismét a magyar–örmények fővárosa, az aradi vértanúk ma is a nemzeti emlékezet erőt adó kapaszkodási pontjai. Gyöngyös pedig ünnepli felvirágoztató polgármesterét, Puky Árpádot, és a Mátra továbbra is leglátogatottabb kirándulóhelyünk. Még Párizsból nézvést is így igaz számomra mindez. Haza? Nekem ez a hazám.

* * *

És el kellene beszélnem, hogyan lettünk gyöngyösi honpolgárok?

Micsoda felháborodást, vihart kavarhatott a kisváros úri köreiből apám házassága. A közművek – ma úgy neveznék – gazdasági igazgatójának, akkor kistisztviselőjének leányát, szintén a vállalat tisztviselőjét, választotta élete társául. Anyám házassága előtt kikeresztelkedett, és élete végéig megmaradt templomjáró, hívő katolikusnak.

A városi „társaság” mindent elkövetett, hogy akadályozza a házasságot. Akkor az egyházi esküvő előtt ki kellett „hirdetni”, több héten át is, a miséken a leendő házasulókat. Bozsik plébános úr nem tehetett ellene semmit. Hiszen anyám akkor már római katolikus keresztény leány volt. Igen ám, de talált egy kifogást: apám örmény szertartású római katolikus. Az esküvő is falujukban lesz, nagyapám egészségi állapota az utazást már nem tudta lehetővé tenni. Ezen folyt a vita. Hogy római templomban miként lehessen kihirdetni egy örmény katolikus házasságát.

Iskolai hitoktatómmal annál jobb viszonyban lettek szüleim. Magda-napon, a kardvirág szezonjában a ház udvarán, ahol laktunk, nagy kerti partik voltak. Állandó vendégként megjelent ott Orosz Árpád, elemistakori hitoktatóm, első áldozásra felkészítő tanárom. Kedves tanárom volt, nagy tekintély számomra. Emlékszem egy jelenetre, amikor az első áldozásra felkészített. A más vallású osztálytársaink a katolikus hittanórákról elszabadultak, az izraeliták, evangélikusok, reformátusok. Iván barátom evangélikus volt. Szellemeskedett, játszott, gondolom a kirekesztettség sérelme is benne élhetett, odaszólt hozzám: mi az a gyónás, olyan, mint egy szűnyogcsípés? És megcsípte a karomat. Belőlem hirtelen mártírindulat válaszolt, pofon vágtam. Macskássy református igazgató-tanítónknak nem volt érzéke a teológiai finomságok iránt, ő csak a fegyelemsértésre figyelt fel, mindkettőnket sarokba állított. Ez akkoriban nagy megszégyenítésnek számított. Hittanórán el is dicsekedtek velem osztálytársaim. Áruklodva a sarokba állításról. Orosz Árpád kikérdezett, és általa utóbb megdicsőültem. Egy szentképpel jutalmazott hősiességemért.

Na, óvele tudott anyám fegyelmeznem. Ha rossz voltam, fenyegetése csak ebből állt: ha eljön Árpád tisztelendő úr, majd elmondom neki, milyen rossz gyerek vagyok. Mindjárt elcsendesültem.

Mert tudtam rossz lenni. Szüleimet bosszantani. Nehezen, hét évre érkeztem csak. Anyámat születésem után egy daganattal operálták. Ezért is a budapesti VIII. kerület szülöttje lettem. A Röck Szilárd utcai Bábaképzőben jöttem a világra (itt született különben korábban Pilinszky János is).

Anyám a keresztelőmön sem lehetett ott, a rokonságához tartozó nagynéném tartott kezében a Krisztus Király Kápolnában, a budapesti mai Mikszáth téren, amikor örmény szertartású római katolikusra kereszteltek.

Egyszer, ministránskoromban, rossz voltam. Anyám, nem tudom megjátszotta-e, vagy valóban rosszul lett izgatottságában. A templomig rohantam, imádkozni, ne történjék semmi baja. Hiszen csak azt hallom mindig, le van százalékolva a műtétje miatt, most is attól lehetett rosszul.

* * *

Évtizedek múlva valahai hittantanárom, Orosz Árpád kapcsolt össze, engem, mint a Miskolci Egyetem karalapító bölcész dékánját és a város rendszerváltás utáni kereszténydemokrata polgármesterét, akinek Diósgyőrben szintén hitoktatója volt – és utóbb mindkettőnkkel tartotta a kapcsolatot.

Polgármesterünk évnyitónkra látogatva az éppen ott előadó és vendégeskedő „holokauszt-túlélő”, kiváló izraeli költő dedikált verskötetét kapta ajándékba. Itamár Jaoz-Keszt barátunk a magyar költészet évszázadainak nagyszerű fordítója egyben Izraelben, melyet valaha a magyar PEN emlékéremmel jutalmazott. És amit felesége, a nemrég elhalálozott Hanna Jaoz, a kiváló pedagógiaprofesszor és hívő zsidó nem tudott elérni, azt te tudtad megvalósítani: te a hívő keresztény, Pilinszky költészetének példájával és emberséges kötődéssel könyvedben (amely először foglalkozott Magyarországon a holokauszt-túlélők utóbbi életével) hívő zsidó költőt neveltél belőle népe számára. Amelyet ő egyik kitűnő versével nyugtázott. A vers 16 nyelvre lefordítva olvasható a láger kiállításán, ahol Itamár gyermekként szenvedett. Idézzük ide is, mert bár kiválik a gombolyított történetből, mégis annak szellemiségében annak szellemi szintjét képes meghatározni:

Anna-Mária apáca – házam vendége

*Mikor leszállt a gépről,
libbenő palástja templomok harangszavát idézte bennem.
Mikor leszállt, vakító mediterrán nap vonta ragyogásba
s egyszerre fölsajgott bennem a múlt:
hőborította fenyők, ünneplő gyermekek kórusa
s egy bizarr mosolyú kereszt, mely fölém tornyosul –
házam vendéglátó szobájába
egykor Ő Makó kereszties lovagjaival érkezett volna.
Szigorú zarándok-lelke házirendbe,
a föld szent titkaiba zárva.
Falakon vándorló ujjá apró lángokat fakaszt.
Maradj csak velünk – biztatom mégis.
Előtted megnyílik minden porszem,
mi szétfényllett Megváltód sarui alatt
– s közben, ahogy reám szálló hálóként szétterülnek a szavak
az agy mély-rejtett zugaiba, hosszan fürkészem:
fészkel-e ruhája alatt s arcában
gyűlölet-madár.
A jeruzsálemi nyárelő napsütésében
Anna-Mária testében vibrál az izgalom,
amint sikátorok városában taposunk vala,
házam vendége, a szerzetes nővér s én, a túlélők sarja,
véget nem érő vergődés anyja emléke.
A Dormició templom felé az ösvény csak közelít
mint visszafelé a tömjénfüst s latin zsolozsmák*

a dárdás – lehet, csak képzelt – pillantások erdejében.
S Ő, szemet ütő denevér-öltözékében a reszkető táj karjaiba hull,
letérdel és keresztet vet sűrű egymásutánban,
tanácstalanul állok –
Ő sír...
és ekkor anyám hangja zokog bennem
menekíteni tűzből kitérés volt a hite,
sorsot sorsért: csillagot kínált arany keresztért cserébe –
hat szögletébe zárva a csillag magát sebzi szüntelen,
a végtelen felé fordult kereszt az örökség átkától szabadít ezreket és ezreket.
Anyám, ki gyermekeiért templomtól templomig
görgette a járvány, tűz, éhség súlyos köveit,
hallgató apám előtt
Térdig koptak lábai.
Atyák hite kattinthatott néma lakatot,
vagy bölcs ingadozás: vakszerencse vágányaira állítani a jövőt.
Otthonunkban minden évben nyolc Chanuka-gyertya lobogott,
nyolc ujj fényesített matt karácsonyfát
a „Máoz cur jesuati” dal lélegző ütemére pislogva,
papír-ezüsttel díszített fenyőágak,
s a „Menyből az angyal” csendes imája alatt,
míg a pörgettyű apró ördöge táncolt, nyelvelt
a fölnyújtózó lángok erdejében.
Házunk nyolc Chanu-Karácsony gyertyája között
véreink arcát sejtette az elfolyó viasz.
Volt köztük versenyből is hadakozó,
rövid vonaglás után kihunyó
mint Imrus bácsié,
ki hogy bőrét mentse
megkeresztelve szállta át az óceánt,
Chile napja süt rá, vagy talán elhunyt rég,
hogy árkádos sírjában gyermekszív mellett aludjon
a nagy kereszt árnyékos csendjében.
Vagy: Ármin bácsi gyertyája,
ki szintén hasztalan tért ki,
Auschwitzba vitték
mártírként meghalni.
Ez idő tájt otthonunkból
kiégett már régen a karácsonyfa.
Helyén irtózat-fa vert gyökeret a szívemben.
Talán, a Dormició templomtól araszoló menet láttán
rémlott:
Élén a püspök ájtatoskodóknak keresztet nyújt csókra
– meghökkenve hátráltam
a kijárat felé,

*de a perc visszahozott, ellágyult szégyenkezőt,
 felszívódtam a tömegben
 a szertartás füstjétől távolabb.
 S ekkor, én, anyám hit-elhagyási lelkületének fia,
 marannusnak éreztem magam,
 ki önmagát jogtalanul küldi inkvizíció elé,
 ártatlanságért fellebbez, badarságokon tépelődik,
 a tűzből menekülők tettein
 miként írva vagyon:
 „Miotán a bebörtönzöttet háromszor kihallgatták és még mindig tagad,
 előfordul, hogy egy évig s azon túl is ott marad,
 megfelelően felkészített, kimerült, tökéletesen megtört legyen:
 kezdetben – a hurok,
 másodfokon – a víz,
 harmadfokon – a tűz,
 a padlóra helyezik, lábait tűzhöz hozzák,
 gyúlékony kenőccsel bekenik s tagjait átjárja a hőség,
 a kivégzést fölülmúló eredmény.”
 Nem volt mit letagadnom,
 nem volt mit bevallanom.
 És mégis: a fekete-fehér kámzsás papok körmenetének közeledtével,
 a Dormició templom falai között,
 a jeruzsálemi napsütés hanyatlásának idején
 öntudatlanul motyogni kezdtem,
 ajkaim szavakat duruzsoltak mint ki szomszéd fülébe súgja:
 „Smá Jiszráél”!
 Aztán összeszedve minden bátorságom
 jól hallhatóan megismételtem:
 „Smá”!
 S a szó teljes valómmal együtt fénylett.
 A mellettem álló megrökönyödve mért végig,
 hangom a révült imádságok tengerébe fült
 s én, mint akit bekentek gyúlékony kenőccsel,
 mire kibukott számon a szó „Echád”, már minden testrészem égett,
 állig burkolóztam
 a pernyeként szálló szavak halotti köntösebe,
 idegen áldásoktól óvjam magam,
 mik addigra már sziszegve szóródtak szét körültem.*

Fordította: Báger Gusztáv

* * *

Konferencia, Pécs. A rendszerváltás pillanatában. Akkor vettem át Bécsy Tamás jóvoltából az irodalomtörténeti tanszéket. Holokausz a művészetekben címmel. Valójában te szervezted. Barátom így kezdte előadását: ha pár évvel

ezelőtt valaki megemlítette volna előtte, hogy előadást tart zsidó témában olyan konferencián, amelynek megnyitóját az egyetem rektora mellett Magyarország főrabijára és a pécsi megyés püspökök együtt nyitja meg – azt hinné, álmodik, és várná, mikor riad fel szép álmából.

Én felriadtam. Öntudatos zsidó újságíró kolléganőnknek a buszon, szemébe tekintve, meséltem családom történetét. Mire ő válaszolta: akkor már nem is becsüli annyira ténykedésemet, rendezésemet, hiszen én is érintett vagyok a történetben.

És megkaptam a ráadást is. Tel Avivban. A Művészetek Házában magyar íróküldöttséget ünnepelnek. Ottani íróismerősünk, akinek magyarországi zsidó vallásos elmékedéseket tartalmazó könyvét te segítetted megjelenéshez, nem is akarhol, a Csurka István által befolyásolt Forum Kiadónál, felállt, és nyilvánosan előadta, ő nem tartja Radnótit a holokauszt áldozatának. Hiszen kikeresztelkedett. Ő keresztényként halt meg.

Ezt már nem hagyhattam szó nélkül.

* * *

Avagy talán ezzel kezdhethetném?

Február végi langyos szellő. Mintha már a tavaszt jelezné előre. A Mátra erdőmérnöke volt. Mátyás a keresztnéve. Református család. A feleségnél voltunk, a Baromállás környékén a középosztály számára épült házukban. Még be sem fejezhatték. Julika néni született református. Matyi bácsit elvitték munkaszolgálatra. Értelmiségi csoportba került, a nyugati határ közelében mindnyájukat legépfegyverezték. Halálhírét a főtéri patikus fia hozta, ő megmenekült, az egyik tiszt beküldte valami gyógyszerért a városba. Nagyon jó ember volt, mindenki sajnálta a városban. Vigasztalni? Mintha Julika néni valami olyasmit mondott volna, hogy az új mezőgazdasági miniszter valahogy rokona neki. Nagy Imrére gondolt talán? Nagyon régen volt. A történelmünk összefonódott. Értelmetlen veszteségek mindegyik oldalán. Ez volt az életünk.

* * *

Az élet egy paradoxonával is folytathatnám.

Puky Árpád mellett nőtt fel titkárként az a Barna Sándor is, aki a front elvonultával Gyöngyös polgármestere lett. És maradt végig a koalíciós időkben. Az ő keserves feladata volt a gettózás idején a munkaszolgálatosok kiválasztása. Tudhatott valamit, ami alapján igyekezett minél több embert a munkaszolgálatba menekíteni. Akkor szidták, hajcsárnak tartották, akik utóbb hálával gondoltak mentőakciójára. Mert szerencsére nem mindenki járt úgy, mint szegény Matyi bácsi csoportja. A munkaszolgálat inkább lehetett akkor a megmenekülés lehetősége.

* * *

De folytatom a márciusi ünneppel.

Hazafelé mi, gyermekek egy március 15-i otthoni műsort kezdtünk tervezni. Az elkövetkező napokban ezzel foglaltuk el magunkat. Ki fogadja be a műsorunkat, kik lesznek a felnőttek közül a nézők? Még belépti díjat is szedtünk. Utóbb betettük egy betétkönyvbe. A forint bevezetésekor filléreket kaptunk volna érte, inkább eltettem, pár éve odaadtam a Gyöngyösi Helytörténeti Múzeumnak apám irataival együtt. Ilyen is volt Gyöngyösön.

Ki fogadta be műsorunkat? Radó Andris évfolyamtársad volt az egyetemen, mostani könyved szereplője ő is. Nemrég érkeztek meg, vissza. Ki tudja, hol, merre bujkáltak. Egyszer csak megjelent Erlich Carmen néni két szép hollófeke-te hajú kislányával. Csodálatos pedagógus, aki azzal nevelte felnőttiségre ezt a két gyermeket, hogy piciny koruk ellenére mindent megbeszéltek velük. Együtt osztották be a pénzüket, mindenről értesültek a gyermekek.

Erlichék. Gyöngyös értelmiségének krémjei voltak. Ügyvéd család. Az egyik legrangosabb polgárházban laktak. Reformátusok. A családfő presbiter. Hívó keresztények. Carmen néni fiútestvére ma is megemlegetett matematikus, egyben református teológus. Akit azért öltek meg, mert az angol rádiót hallgatta.

Hazatérésük után ők fogadták be a magyar nemzeti ünnepet méltató műsorunkat. Egy értékes, megmaradt nagy asztal lett a színpad, az ablakuk elé toltuk bent a szobában. A szoba többi részét székekkel raktuk tele. Énekeltünk Himnuszt, Szózatot. Szavaltunk. Én valami előadást tartottam. Együtt ünnepeltünk, akik összetartozónak érezhettük magunkat.

* * *

Fiatal tanár koromban Carmen néniék vendégeként nyaraltam Mátrafüreden. Szomszédjuk Gyöngyös valahai rendőrkapitányának közvetlen rokonai voltak. Mi, gyerekek náluk reggeliztünk. A legjobb kapcsolatban éltek. Én meg emlékeztem dr. Györkényi Lászlóra, akinek a német juhász kutyáján gyermekként lovagoltam. Meg tudta oldani, hogy Gyöngyösről áthelyezzék, amikor a deportálásokra sor került, olyan helyre, ahol már az befejeződött. És nyugdíjaztatta magát. Nem is bántották utóbb, nem volt miért felelősségre vonni. Már nem Gyöngyösön szolgált, amikor visszajött hozzánk, látványosan vacsoravendégnek. És mivel Juliskát el kellett bocsátanunk, fülemben cseng a szava: Hívják vissza, én kérem, hivatkozzanak rám.

* * *

És ha már erről a kutyagolásról beszéltem, hadd idézzem fel apám másik barátját, egy idős alezredest, akinek a vészidőszakban Péter Gábor volt a csicskása. Tudta, hogy zsidó, tudta, hogy kommunista, mégis maga mellett tartotta. Már Egerben laktunk, amikor elbeszélte jól végződött ijedelmét. Lakásuk előtt megállt egy nagy fekete autó – tudjuk, mit jelentett ez, a kommunista világban –, és kiszállt belőle maga a rettegett főnök. Becsületesen megköszönte, hogy segítette megmaradásukat.

* * *

Emlegettem a mátrafüredi vízművet, mutattam neked nászutunk alkalmából, nemrég emlékeztünk ötvenedik évfordulójára. Két gépész is életével fizetett ottani munkájáért. Zsíros bácsiéknál laktunk. Ők aztán beköltöztek a városba, a férj az ostrom után biciklivel járt ki dolgozni. Farkasmály tájékán egy orosz katona gépfegyverrel akarta elvenni tőle biciklijét. Ő nem hagyta. Erősebb volt. Elvette a gépfegyverét is. A tárból kiszórta a lövedékeket, és ott hagyta, a fegyvert eldobva. De a csőben mégis maradt egy lövedék, azt orvul hátulról rásütötte a katona, elvette mégis a biciklijét, és továbbállt. Szegény Zsíros bácsi elvérzett az út mentén. Utóda sem jár jobban. Dolgát végezni leguggolt, és egy taposóakna felrobbant alatta. Amikor apámék helyszíni szemlére kiszálltak, az aknaszedő műszerével körbemutatta, ahol apám járt, mindenütt ott lapultak az aknák. Bármikor felrobbanhatott volna ő is.

Valahogy imigyen éltünk ezekben a napokban. Az aknák alattunk voltak. De hál' istennek ott voltak az aknaszedők is. A Teremtés terve és az ember szabad akarata kiegészíti egymást. Az áldozatok ellenére az élet mehet tovább. Próbára vagyunk téve ittlétünk idejére.

* * *

Gyöngyösről hírek jönnek. Az ország talán legnagyobb zsinagógája, Puky Árpád „uralmának” paradoxonaként, a harmincas évekre épült fel, a háború óta elhanyagoltan, bútorraktárként funkcionál. Mindmostanáig. Gyöngyösiék, öntevékenyen, ingyenes műsorokat hirdetve kulturális rendezvényeket szerveznek, a meghívón a zsinagóga fényképe. Telefonszámot is megadtak, felhívtam őket. Reménykednek, hogy sikerül megmenteni az épületet.

Puky Árpáddal kezdtem, és a nagy tűzvészsel. Amikor én ott élhettem, egy felvirágzó városban laktam. Gyermekkoromban azt hallottam, hogy a város felvirágzott, mert Puky esze Rusz Jakab ügyvéd volt. Ő már nem élt a vészorszak idején, de unokája osztálytársam volt az elemiben. Az egyik legeszesebb diák. Gyermekként pusztult el, mit tehetett volna.

Nagyszüleim is „idejében” távoztak, anyám gyógyszerész bátyja már a Don-kanyarban pusztult, fagyottan, kórházban, nővére Auschwitzban. Honpolgárok voltak, akik azt hitték, amit a törvény előír, be kell tartani. Apám felháborodva mondta, hogy egy ismerős nyilas tisztviselő neki beszélt el: mindent milyen szép rendben találtak a lakásban. Még valami három Ferenc József-aranyat is. Egymás mellé elrendezve. Pedig nagybátyámnak is ajánlgattak hamis papírokat. Nem azért mondom, mert rokonaimról, őseimről is szó esik, de ennek az országnak a teljessége csorbult, vesztett, gazdagsága kevesbedett ezekben a napokban. Azok pusztultak, akik polgárként éltek ebben a hazában. 1944–1945 keserves napjai egy összeműködő egészset bontottak meg. Amely egész azóta sem tud összeforni. Ne a háborúság, de a telítődés maradjon az elkövetkező nemzedékekre. A szétfoszló szöttek visszáját próbáljuk megfejteni. Felmutatni.

* * *

Mivel fejezhetném be kérdéseidre adott válaszaimat?

Fiatal tanár voltam Miskolcon a hatvanas években. Udvaroltam. Anyám minden bemutatott leányzó esetében talált kifogásokat. Vitakoztunk. Vitattuk személyi jellegzetességeiket. Apám súlyos betegségéből gyógyulóban figyelte, soha nem szólt bele. Egyszer megszólamlott, és egy keserű mondatot fogalmazott. Mindegy, ki lesz a feleséged, de zsidó nőt ne vegyél feleségül.

Egy biztos, nem anyám ellenében, családjára emlékezve fogalmazta. Ő anyám családjának szeretetében élő tagja volt. A mi családunk példás emlékezetű minden ismerősünk számára. Nekem a tisztességes családmodell példázata.

Akkor miért mondta?

Egy élet felelősségét hordozta magában. Féltette anyámat, megszenvedte családjá pusztulását. Féltett engem. Ismerte a történelem változandóságát. Ismerte a felelősséget.

Nem bízott volna erkölcsi erőmben, kitartásomban? Emlékezhetett, hogy amikor a Mátrából egy hónapon át lőtték a német tüzekek a már orosz megszállás alatt élő városunkat, és én nagyon félttem a „belövéseket” reszketve figyelve – biztos helyre, bombabiztos pincébe helyezhettek volna engem. Ott meg is nyugodtam volna. Mégsem mentem. A családomat nem hagyhatom el – mondtam. És éltem félve tovább.

Nem tőlem félt tehát, hanem engem féltett. A felelősségtől. Amiről ő soha nem beszélt, de úgy látszik, egy életen át szenvedve átélte.

* * *

És még egy jelenet. Egyik unokám, neki már mindegyik nagyszülője katolikus keresztény, családunk múltjáról mit sem tudva, iskolás társai fecsegéseit követve egyszer csak „zsidózni” kezdett otthon. Anyja, okos pedagógiával, a tükör elé vezette, szembefordította, és a szemébe mondta: akkor itt vagy, szidjad önmagadat!

Ő talán ekkor vált igazán felnőtté? Azóta sokszor elismétli a jelenetet.

Nem a múltak miatt. Csak. Miként valaha Gyöngyösön az erdélyi birtokukról menekült talpasi Kabdebó János mérnök, nemes, örmény származású magyar, aki az első világháború frontjain 36 hónapot harcolt, és az azt követő kitüntetések okán felajánlották számára a vitézi címet, csakhogy ahhoz a nevet „magyarosítania” kellett volna, amit ő, hűséges természetéből következően, nem vállalhatott, mégis egy város felvirágoztatásán munkálkodó hazafi lett, aki az ostrom nehéz hónapjaiban városát vízzel és villannyal látta el, mentette meg az éhhaláltól; és a zsidó családból származó Farkas Magdolna, utóbb példás magyar családanya, megszerették egymást. Társak lettek egy veszélyes életre. Felelősen segítették egymást. És ennek imígyen kellett megtörténnie.

* * *

Apám azt szerette volna, ha folytatom szakmáját, én is mérnök leszek. Amikor gimnazista koromban megnyertem irodalomból az országos tanulmányi versenyt, megkérdeztem: nagyon megbántanám-e, ha mégis irodalommal foglalkoznék. Mire ő, a maga természetességével válaszolta: a Kabdebó név nagyra becsült az ő szakmájában. Az irodalmárok között ő senkit nem ismer, magam

erejére számíthatok csak. Ám tegyem, ha ehhez van kedvem. Én vállaltam, akkor még nem gondoltam, hogy nemzetemnek kellő alázattal egy klasszikus költő életművét tárom fel, publikálva annak teljes szövegüniverzumát. Egy klasszikus életművet sikerült egy életpálya során befogadtatnom. Mellőzéseknek, támadásoknak kitéve magamat. De a szakma és az írók társadalma hitét, becsülését kiváltva. A költőtől is tanulva új szakmámban: mindent végig kell gondolni. Nehéz évtizedek alatt, az apámtól Gyöngyösön tanult emberi magatartást követve. Munkatársak, barátok sorát magam köré gyűjtve. Helytállva – remélem – egy másik szakmában. A magaméban, az önként választottban. Szabó Lőrinc költészetének szolgálatában.

Záradéku hadd beszéljem el számodra ennek a szolgálatnak véletlen létrejöttét, az akkor életveszélyes Szabó Lőrinc-hagyomány feltárásának és első megfejtésének kísérletét. Monográfiáimat, szövegkiadásaimat és a kutatók nemzedékeinek megszervezését. Hiszen mindez apám szellemében indult, de amint életművé terebélyesedhetett, abba már Kómvés Kelemennéként a te életed is beleszövődött. Személyünkben mindez már közös vállalkozássá szervült.

A költészet szerencsés esetben nemzedékenként akár több klasszikus teljesítménnyel is gazdagodhat, és egy-egy ilyen nagyságrendű alkotó után megváltozik a költészetről kialakított vélekedésünk. Az első világháborút követő időszak kezdetén két, világirodalmi mértékkel is mérhető nagyság pályája indult. Szabó Lőrinc és a nála pár évvel fiatalabb József Attilaé. Pályájuk össze is hajlott, a fiatalabb szövegszerűen kívülről felmondta idősebb társa kötetének verseit: vitatkozott vele, gondolatban át is írta, valójában továbbgondolta. Kettejük teljesítménye mára az utókor és a kutatás szemében összemunkál.

Szabó Lőrinc 1957. október 3-án, délután három óra előtt öt perccel halt meg. Ezt követően hamar, 1960-ban megjelent *Összegyűjtött verseinek* reprezentatív kötete Sótér István akadémikus előszavával, Szabolcsi Miklós intézeti osztályvezető cenzori-lektori jóváhagyásával. Filológiai feladat volt: az ostrom előtt a költő összeállította 1943-ra versei definitív kötetét. Azt követte az életrajzi életösszegezés a *Tücsökzene* két kiadása (1947, 1957), *A huszonhatodik év* (1957) és az 1956-os *Válogatott versei* számára összeállított új kötet, a *Valami szép* már önálló, bővebb változatával kiadásra készen állt. Az akkor kényszerű politikai kihagyásokat pedig a család összegépelte, és a barátoknak a kötetrel együtt juttatta el. A költő élete végére megjelenendő volt az általa összeállított fordításgyűjtemény, az *Örök Barátaink*. Halála évtizedes évfordulójára Simon István összeválogatott-vágott egy esszékötetet, mely gondolatébresztő lehetett, de nem lehet a szöveg-hűség mintapéldája. Ezt a kötetet Steinert Ágota újította meg, példás filológiai apparátussal újabb évtized múltán (1984). Intézeti tervmunkaként Rába György példásan színvonalas kismonográfiája, Lászlóffy Aladár nagyszerű megsejtésekkel teljes kolozsvári disszertációja és Steinert Ágota egyetemi doktori értekezés-ként benyújtott és megjelentetett, az 1932-es *Te meg a világ* című kötettel záruló pályaképe jelentette a költő irodalomtörténeti bemutatását. Két megszállott rádiós (Fodor Ilona és Tertinszky Edit) pedig összegyűjtötte a költő barátainak emlékezéseit. Legfeljebb ehhez társult volna a *Vers és valóság*, a költő versmagyarázatait tartalmazó emlékezés, amelyet Illyés Gyula felesége, Kozmutza Flóra

asszony áldozatos munkával segítette a költőnek elkészíteni, és őrzött, a költő rendelkezése szerint Szabó Lőrincné halála utánig. Ennyi lenne ma az ismert Szabó Lőrinc-szövegegyüttes. Csakhogy...

...Szabolcsi Miklós kiváló minőségérettől vezérelve hatalmi szóval megvetette az MTA Könyvtára Kézirattárával a költő és felesége által példásan gondozott hagyaték nagy részét, és bizonyítandó ennek szükségét – a véletlen úgy hozta –, rám bízta a költői pályakép feldolgozását. „Más ügysem meri felvállalni az életművet.” Ha mindaddig a maga spontaneitásával alakult a Szabó Lőrinc-életmű publikálása, 1962-től kezdődően tudatosan kezdtem a Szabó Lőrinc-szöveguniverzum feltárását és publikálását.

Aldását munkámra Németh László adta: két levelében is hangsúlyozta a feladat fontosságát, nemzeti értéként kezelését: „Látom, hogy Szabó Lőrincsel foglalkozol. Ő is egyike azoknak, akiket szép csendesen ki akarnak iktatni a köz-émlékezetből. Nehéz, de szép feladat e könnyelmű feledés s bűnös feledtetés ellen dolgozni.” (1966. november 17.); „Örülök annak is, hogy Szabó L.-könyved halad ... hiszem, hogy a társadalmilag hálátlan téma ebben az esetben is nagy szellemi s mesterségbeli gazdagodással fog járni: hisz a kritikus pályája a tehetsége mellett elsősorban a szegődésétől függ – hogy mire teszi fel magát” (1967. szeptember 15.; lásd: Németh László *élete levelekben*, II. kötet 1042. III. kötet 170.).

A költő életrajzát – annak minden, kortársai, volt barátai által vitatott mozzanatával együtt – a háromkötetes nagymonográfiám, majd a *Szabó Lőrinc „pere”* (2000) című esettanulmányom dolgozta fel. Az életrajz kiegészítése OTKA-beli munkatársam, Horányi Károly könyvnyi terjedelmű tanulmánya az ItK-ban, mely az újabb szemléletű nemzedékek figyelő szemével dolgozza fel a költő sok vitát kiváltott közéleti szereplését. A monográfiákkal párhuzamosan létrehoztam a *Napló, levelek, cikkek* című kötetet 1974-ben, amely önéletrajzi írásokkal és naplókkel együtt teljes életrajzot szimulált. Ezt kiegészítendő az *Érlelő diákevek* című kötetben a pályakezds átfogó dokumentálását adom a debreceni gimnáziumi évektől első versének a Nyugatban való megjelenéséig. Két kötetben összeállítottam a feleségével volt levelezésüket, ehhez társul a költőnek Horányi Károly által sajtó alá rendezett levelezése Kodolányi Jánossal és Bernáth Auréllal. Az életrajz kiegészítője még a Szabó Lőrinc Füzetekben doktoranduszom, Tóth Mariann sajtó alá rendezésével megjelent *Szabó Lőrinc környezetének naplói* című kötet, benne a feleség naplójegyzeteinek teljessége, és a költő halálát leíró emlékezések. Ezekhez társul a költő OTKA segítségével feltárt külföldi tartózkodásainak dokumentálása: Curkovics-Major Franciska összefoglaló könyve (*Szabó Lőrinc kelet-adriai utazásai*, 2010) és emléktábla Dubrovnikban, Abbáziában és Korcsula szigetén; két olasz-osztrák utazással (1924, 1925) és az 1933-as csehszlovákiai út feldolgozásával. Az utakat Rutkai Balázssal jártuk be, készülő PhD-disszertációjával adós maradt. Egy füzet készült még a Titi-tónál végzett fordítói munkálkodás nyaráról (*Szabó Lőrinc németországi utazásai. Fekete-erdő és Ulm*, 2004, az ulmi toronymászása, melyet a németországi Schneider Alfréd kutatott ki számunkra, azóta vándorlegendává vált, már a Duna Televízió egyik műsorában is visszaköszönt), és három emléktábla: a Brünn melletti Macocha-szakadéknál, Titiseenél és Avelengónál. Az életrajz dokumentáltsága szükségeli a rengeteg gyorsíró

jegyzet megfejtését, ellenőrzését és további fejtését. Lipa Timea doktoranduszi éveiben OTKA és Széchenyi-terv keretében megtanulta a Szabó Lőrinc által használt, és 1920 óta nem oktatott gyorsírást Schelken Pálmától, akinek halála óta ő ennek, a Tóth Árpádra és Kosztolányira is érvényes írásfajtának az egyetlen hazai szakértője. Szabó Lőrinc és a nők életrajzi-poétikai kapcsolódását a magam részéről az életrajz és a poétika szerves részének tartottam. Hosszas „családi-diplomáciai” tárgyalások után jelentettük meg a háborús sérülések után megmaradt Szabó Lőrinc–Korzáti Erzsébet-levelezést, *A huszonhatodik év szerelmi gyászszonettjeinek teljes dokumentáltságával* valahai doktoranduszom, Lengyel Tóth Krisztina társaságában. A költő utolsó versciklusának, a *Káprázatnak* poétikáját és életrajzi hátterének egy lehetséges magyarázatát *Titkok egy élet/műben* címmel magam írtam meg (2010).

A költő életpályájának dokumentálásán túl kezdetektől feladatomból tűztem ki, hogy a Szabó Lőrinc-szövegüniverzum publikálását a kritikai kiadást közvetlenül megelőző szintig juttassam el. Ezt végül is az Osiris Klasszikusok sorozat megjelenítésével sikerült beteljesíteni. Hiteles szövegeket, a szükséges jegyzetekkel ellátva, pontosan adatoltan publikáltunk. Két kiadást megért az összes versét tartalmazó kettős kötet, megjelent felújítva jegyzetapparátusában a műfordításait általa összeállított válogatás, az *Örök Barátaink*, a versmagyarázatait egybefogó *Vers és valóság* és *Bizalmas adatok és megjegyzések*, valamint a prózakötetek: *Emlékezések és publicisztikai írások*, a már szinte kritikai jelleggel közreadott *Vallomások* és a 2013 könyvnapjára megjelent *Irodalmi tanulmányok, előadások, kritikák*. Ezekben a szövegkiadásokban nőtt kiváló textológussá a doktorandusz Kemény Aranka, valamint a sokoldalú kutató Horányi Károly.

A kutatások egybedolgozásával most építjük meg OTKA-támogatással, Horányi Károly és Sajó Tamás munkálkodásával az érdeklődő olvasók és a kutatók számára a Szabó Lőrinc-dokumentumokat vizsgálatközelbe hozó, a Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhelyének és az MTA Könyvtára Kézirattárának közös Szabó Lőrinc-weblapját: *krk szabolorinc.hu*. néven – mely az összes verskötetet, és egyedenként a Szabó Lőrinc-versek összes variánsának digitális megjelenítését és adatolását adja, valamint a képekkel dokumentált életrajzot.

A kutatásról idéztek egy külföldi véleményt! A londoni emigrációban élt Cs. Szabó László az amszterdami Mikes Kelemen-kör számára – úgymond: a nyugati írók főhajtásaként a hazai teljesítmények előtt – javaslatot fogalmazva, a párizsi *Irodalmi Újságban* véleményét nyilvánosan is publikálva (Párizs, 1984. 2. sz. 17–18.), 1983-ban éppen a Szabó Lőrinc-kutatás – az időben még egyszemélyes – teljesítményének ítélte a kör emlékplakettjét. Akkor a plakettet és adománylevelét a határon átcsempészve lehetett csak ebbe a hazába juttatni. „*Megdőbbentő a magyarok mulasztása. A két Nyugat-nemzedékből egyetlen nagy költő van megváltva: csupán Szabó Lőrincnek van háromkötetes életrajza, testes kötetek, teljes, s viszonylag végleges a szó nyugati értelmében, une biographie définitive, ahogy a franciák mondják. K. L. a szerzője.*” De hasonlót írt itthon is, a Kortársban (1981. 4/647–651.) Sötér István, *Szabó Lőrinc és összegzője* címmel.

Ezek az alapkutatásokon épülhet, és vele párhuzamosan alakul szerencsésen a poétika „kanonizációs” folyamata. Elindítója a Kulcsár Szabó Ernővel szer-

vezett pécsi és miskolci egyetemi konferenciasorozatunk, mely az irodalomtudományban megalapozta a rendszerváltást. Ezt szervezték az *Irodalomtörténet* és a *Literatura* folyóiratok általunk szerkesztett ciklusai, ahol tudósaink mai nemzedéke nőtt fel. Itt formálódott az újabb generáció kiemelkedő alakja, Kulcsár-Szabó Zoltán, immár egy újabb szempontú Szabó Lőrinc-monográfia megalkotója, és Lőrinc Csongor, berlini professzor, alapvető Szabó Lőrinc-tanulmányok szerzője. A műfordító Szabó Lőrinc életművét valaha Kontor István miskolci kollégám kezdte el összegyűjteni, most pedig doktoranduszom, Barna László mutat ígéretes eredményeket.

Mindennek a tudománytörténeti jelentőségű iskolának az összemunkálása-ként Szabó Lőrinc az irodalomtudomány hazai rendszerváltozásában főszereplőként jelenhetett meg. Hála a sorozatos OTKA-támogatottságnak, szövegüniverzumának nagy részével jelen van a művelt nagyközönség és az irodalomtörténet tudatában.

Eredményeink visszaigazolása mostanra szinte politikasemlegesen megtörténhetett. A rendszerváltás pillanatában érkezett az új világ hatásos figyelmeztetése, amikor egy – akkor politikai szerepet is vállalt – filozófus ekként vélekedett Szabó Lőrinc műveinek megjelentetéséről: *„Kabdebó Lóránt – aki már a Napló, levelek, cikkek 1974-es kiadásával és azóta a harminchat év lenyűgöző leveleskönyvének, a Bírákhoz és barátokhoz megdöbbentő vallomásainak sajtó alá rendezésével óriási szívességet tett minden magyar irodalombarátnak – tavaly megmutatta az olvasóközönségnek, hogyan változtathatja meg egy filológus az irodalomtörténetet.”* (Tamás Gáspár Miklós: *A rendszerváltás zimankója [Szabó Lőrinc: Bírákhoz és barátokhoz, Vers és valóság]*, Élet és Irodalom, 1991. ápr. 5. 10.)

És napjainkban hasonló tudatosítás:

„Kabdebó Lóránt több évtizedes munkával érte el, hogy Szabó Lőrinc elfoglalhassa méltó helyét a XX. századi magyar lírában, s ezzel módosuljon a magyar költészetről alkotott kép.” (Osztoivits Ágnes, *Heti Válasz*, 2012. augusztus 16.)

* * *

Amikor a Városmajorban, Isten akaratából és Gyöngy Tibor nagyszerű szívsebészi teljesítménye következtében 2003-ban túljutottam a négyeres by-pass műtéten, ott ültem az ágyam szélén, és mindnyájatok meglepetésére felsírtam. Apámra gondoltam, aki mindezt nem érthette meg. Amikor életének vége szakadt, még nem ismerték ezt a fajta műtétet. Neki nem tudtam bizonyítani munkálkodásomat a magam szakmájában. Ti becsültétek egymást. A te kérdéseidre feleletként összegzem e sorokban indíttatásomat és a világirodalomban felfénylő nemzeti irodalmunk szolgálatát.

Orosz István

Arany János variációk

*Járnak hozzám méltóságok,
Kötik rám a méltóságot:
„Megbocsásson méltóságtok,
Nem érzek rá méltóságot.”*

Hívnak a méltóság-kötözők mobilon s emileznek,
Megigérik, hogy az ő méltóbb köreikbe bevesznek:
Méltatlan amúgy is, odaát egy „éppen ilyenek”,
De ha nem méltánylom, bocsi, ők már semmit se tehetnek.

*

*A hazáról egy merész szót
Én is ejték hajdanába’
Mikor annyit is nehéz volt:
Most közömbös lettem s gyáva.*

*Most!... mikor szabad sajtó van,
És üvölt a pajkos gyermek,
S vénasszony az utc’ajtóban
Nagy-bátran fülébe ordít
A királynak, miniszternek.*

*A hazáról pár merész szót
hajdanában ő is ejtett,
amelyet, ha nem volt rá mód
szólni nyíltan, versbe rejtett.*

*Utánoztam, ó be hányszor,
ma már csak egy utat járnék,
– elég volt a kamuflázsból –
az se baj, ha korszerűtlen:
a harmadik velszi bárdét.*

*

*Vágd le fejét nyakkal, szárnyát és combjait; úgy jó
Sarkantyúja elől, és a két vállperccel oldalt;
Most oldalra teszed s mellét elvágod a háttól,*

*Mellhúsát (ha nagyobb) szépen lemetéled a csonttól,
Megtöröd a derekát s elejét nem bántod azontul,
Ámde farát, hosszába, megint háromra metéled;
Mindezt jó késsel, hogy húst, bőrt össze ne nyizbálj!*

Nyúlj le a torkán, csusszantsd le karod könyökig vagy
vállig egészen, kásás, langy nyirok és lepedékek
közt tapogasd jól ki, ahol kezdődik a gyomra,
mélyebbre, ha bírsz még (átnyomakodva a trutymón)
nyúlni barátom, tedd azt, fogj rá, ragadd meg a bélt,
húzd kifelé, de ne rángasd, meglátod olyan lesz
így is, mint hogyha magától fordult volna ki csak.

*

*Sokan szeretnék a hazát:
De gyűlölik minden fiát,
Ha népszerű alkalmakon
Oly nagyot, mint ők, nem kiált.*

– Szívedben, bátyám, ott parázslík
a hoszerelem szép tüze.
– Lobogna is, de minden másik
fia hazámnak tökhülye.

*

*Ma hatvankét esztendeje annak,
Mikor engem megtettek Johannak,
Eszteim hát bővibe' vannak
Nem sok időt ígérek magamnak.*

Hatvankét éve, hogy lett belőlem Pista,
tele van már velem mindenféle lista,
csurig vagyok én is már saját magammal:
ennyit élni együtt egy ilyen alakkal!

Fried István

A „rejtélyes költő” – ahogy Németh László látta

„A nyugati hatást keleteurópai író kétféleképp emésztheti meg: vagy úgy, hogy annak a valódi természetéhez képzzi hozzá magát, vagy úgy, hogy csak a rázkódtatást kapja meg Nyugatról, s ami felülkerül: a maga mélyebb természete; keletibb lesz, mint nélküle lehetett volna.”¹

Amikor 1936-ban Németh László Kecskeméten, a Katona József Társaságban felolvasta értekezését a „rejtélyes költő”-ról², már világhossá vált, hogy irodalmi helyét, műveinek irányultságát és művelődés-eszménye természetét a *Nyugattal*, konkretizálva: Babits Mihállyal szemben³ kívánja meghatározni, érvényesíteni, és általánosan elfogadottá tenni. Ennek a törekvésnek, amelynek döntő pontján majd a *Kisebbségben* – vázlatos – irodalomtörténeti áttekintése jelenik meg, egyik állomása az, amit Katona Józsefről előadásában körvonalazott, meg az, ahogyan Katonát később beállítja abba a szembesítésekkel, ambivalenciákkal rétegzett elgondolásba, amelynek egyik fontos, nagy vitát kiváltó tézise a „mélymagyarság” kritériumának körbejárása volt. Aligha kétséges, Németh hová sorolta Katonát, kivel látta-láttatta ellentétes párban (Kisfaludy Károllyal). Az azonban inkább elgondolkodtató, hogy ekkor és a későbbiekben inkább Berzsenyi és Csokonai sorsával, magatartásával, értelmezésének általa adott változatával példázza a „nemzeti” gondolkodás elszalasztott, mert a háttérbe szorult esélyeit; Katonáról ugyan nem feledkezik meg, de nem is tér vissza hozzá újabb elemzéssel. Ennek ellenére, vagy éppen ezért, már itt, a bemutatandó írásban megfogalmazza egy másfajta Katona-olvasás célszerűségét, egy eddig nem méltatott drámaírói sajátosság jelenlétét a *Bánk bánban*, egy ki nem élt, mert ki nem élhető élet messzire mutató tanulságait, nem utolsósorban azt a magányra ítéltséget emeli ki, amely nem csupán az életrajzi adatokból, hanem magából a drámából olvasható ki: hiszen a *Bánk bán* egyik megkülönböztető meghatározójának véli azt az éles szemmel észrevett, szerepalkotói írói módszert, miszerint „*az emberek benne [mármint a Bánk bánban] nem egymással, hanem egymás mellett beszélnek. Nem a monológok számára célszerű ezzel, hanem arra, hogy a szereplők itt még a párbeszédekben is monologizálnak.*” Ilyen módon elképzelhetővé válik Németh László szerint, hogy életrajz és dráma nem pusztán össze-, hanem egymásra is olvasható, a Katonában rejtve dúló érzelmek a *Bánk bánban* törtek volna ki, kaptak dialogizálva (ami azért elkerülhetetlen egy drámában) érzékelhető formát. „*Egy nagy ember: nagy szenvedély s műve ennek a szenvedélynek története. Katonában ez a bánki szenvedély ott fortyogott már Bánk bán előtt is.*” „*Mindaz, amit Bánk systerő indulatáról mondtunk, nem áll*

1 Németh László: *Kisebbségben*. [1939] Bp., 1942, I, 59. (Katona József felsorolásokban kerül több ízben elő: Uo., 14., 15., 19., 59., majd e kötetben még: 103., 104.)

2 Uő: *A rejtélyes költő*. Felolvasás a kecskeméti Katona József Társaságban, in: Uő: *Az én katedrám*. Bp., 1969, 218–223. Az innen származó idézeteket a továbbiakban külön nem hivatkozom.

3 Vö. tőlem: Németh László–Kazinczy Ferenc–Babits Mihály, in: Uő: *Kazinczy Ferenc önképe és üzenetei*. Győr 2015, 149–172.

ellentétben azzal, amit Katona életéről tudunk.” E gondolatsort ideiglenesen lezárva, még egy idézetet illesztetek ide az előadás befejező passzusából: „A füstölgő bánki szenvedély: a jobb magyar mindennapi hangulata. Bánk bán-t végigolvasni annyi, mint kipanaszkodni magunk.” Ekképpen a színmű tartós időszerűsége, honi szempontú egyetemessége az, amire kifut az előadás. Részint arra, hogy a magános olvasás közelebb vihet a műhöz, mint a nem emlegetett színházi előadás⁴ (ám ezzel nem reagál Hevesi Sándor korábbi átirási, inkább átigazítási tervére, amely emlékezetes, az irodalmon-színházon túlcsapó indulatokat gerjesztett), részint azonban arra, hogy Katonában és fő művében a „jobb magyar” öngazolásra lelhet, önmagát lelheti meg, önazonosságára ráismeréshez (stílszerűbben), rádöbbenéshez segítheti. Kitérőképpen említettem meg, hogy az akkor a már ellenkező oldalon tudott Babits Mihály még 1908-ban, mintegy előlegezve Németh László tézisét, egy diákoknak szóló magyarázatában úgy nyilatkozott, hogy „A nemzet legmélyebb lelke szól a nemzethez”, s a bánki sértődésben a nemzet sérelmére figyelmeztet.⁵ Majd 1913-as tanulmányában ezt állapítja meg: „Egy kissé hamleti tragikum ez. Bánk lelki küzdelme a tragédia elején tulajdonképpen az apatikus konzervatívizmus és a sértődések által felkeltett harag, furdalás és tettvágy közötti küzdelem. Jellemző, hogy a magyar tragikus hősök bűne legtöbbször nem cselekedet, hanem mulasztás: mint Kemény hőseité majdnem mindig.”⁶ E helyen egy feltételezett Katona–Kemény-sor mutat Németh László irodalomtörténeti elgondolásának irányába. A két szerző közötti különbség között említhetjük, hogy Babits európai irodalomtörténetében „tökéletes shakespeare-i mű”-ről szól⁷, nyitva hagyva, hogy a *Bánk bán* csak a shakespeare-i modort tekintve „tökéletes”-e, vagy önmagában az. Ellenben Németh László nehezen értelmezhető ellentétpárt fogalmaz meg: „Bánk korántsem olyan tökéletes mű, mint a »szerecsenmosó« logika élénk állította – de elemibb annál. Vörösmarty első ítélete, hogy sok tekintetben hiányos, de erővel teljes alkotás; ma is igazabb, mint a későbbi, sok elmén csiszolt vélemények.” A szakirodalom efféle sommás elutasítása már csak azért sem elég meggyőző, mivel Németh László hivatkozásaiból nem tetszik ki, hogy mennyit ismer (Arany János tanulmányát nem említi⁸, csupán Gyulai Pálét⁹, Császár Elemér fontos közlését bizonyára kevésbé tanulmányozta¹⁰ stb.), a továbbiakban azonban az „igazi”-nak tekintett írói életmű általa feltételezett értelmezhetőségét hozza föl, miszerint: „A Bánk bán szervesen nőtt ki egy alapindulatból: külső alakját nem logikai szerkesztés, hanem egy belső növéstörvény hozta létre.” Itt és másutt messze nem meglepő, hogy Németh László mindenekelőtt esszét ír, melynek során nem a diszkurzivitásra vetődik a hangsúly, hanem a metaforára, amelynek fölfejtése korántsem bizonyul mindig könnyű feladatnak, s amely nem pusztán arról tanúskodik, szerzője választott „hőse” mellé lép, hogy érzékeltesse, mennyire beleéltte magát az ő világába; ennek következtében, jóllehet maga vitapozíciót foglal el, szinte ellehetetleníti a bírálatot,

4 Németh a munkás színjátszás történetében igen jelentős Bánk bán-előadásról számol be: *Bánk bán a Magdolna utcában*, in: Uő: *Kiadatlan tanulmányok*. Bp., 1968, I, 611–613.

5 Babits Mihály: *Bánk bán*. Bevezető magyarázat a fenti darab előadásához (1908), in: Uő: *Esszék, tanulmányok*, összegyűjt., szövegmond., utószó, jegyz. Belia György, Bp., 1978, I, 31–33.

6 Uő: *Magyar irodalom* (1913), uo. 399.

7 Uő: *Az európai irodalom története*, szövegmond., jegyz. Belia György. Bp., 1979, 310. Itt hívom föl a figyelmet, Babits változatlanul állította, hogy Katona színműve része egy „elit” elgondolású európai irodalomtörténetnek.

8 Arany János: *Bánk bán-tanulmányok*, in: Uő: *Prózai művek* I, s. a. r. Keresztury Mária, Bp., 1962, 275–329.

9 Gyulai Pál: *Katona József és Bánk bánja*. Bp., 1913.

10 Császár Elemér (kiad. és bev.): *Bánk bán*. Első kidolgozás 1815-ből. Irodalomtörténeti Közlemények 1913, 193–314.

mivel a metaforával, a metaforisztikus fogalmazással nemigen lehet (a megértést megcélozva) vitatkozni. Amikor Németh László elhatárolja magát és írását a korábbi kutatóktól és kutatásoktól (miközben adataikat felhasználja), olyan feltételeket támaszt a megértéssel szemben, amelyek teljesítése mérhetetlen: „*Pedig talán csak egy kissé kell hívebben és őszintébben, nem eszményeink előítéletével, hanem szívünk visszhangjával olvasni a Bánk-ot, hogy műben és költőben egyszerre otthonosak legyünk.*”¹¹ Ebben a keretben az esszé írója felmentve érzi magát a pontos és megbízható hivatkozások kötelezettsége alól, és azzal az ürüggyel vagy szándékkal, hogy egyfelől egy esettanulmány fölvázolása a célja, másfelől egy életműhöz hangsúlyozottan rokonuló személyiség hitelesíti az előadást, egy szükségszerűen enigmatikus(?) nyelv tartalmazza a közlés részleteit, s ezáltal a többszörfelől megközelíthetőség akarása kivonja a dolgozatot a kritika logikus tárgyalási menetet igénylő követelményei köréből. Hiszen ebben az esszében, mint megannyi más Németh-esszében, nem a tárgyi részletek minősülnek lényegi tényezőnek¹², hanem az esszé egésze hordozza még a rész-megállapítások „súlyát” is; valójában a címben megadott tézis körülrírása történik meg. Ennek fényében az előadás szemléletessége, a képekbe öltöztetett kijelentések majdnem-költőisége az ok-okozati kapcsolatok fölé nő; és még ott is, ahol kapcsolódni látszik Németh a kutatásokhoz, sőt, ahol megerősíti a kutatók egyik-másik megállapítását (vagy éppen vitatja), következtetés, „antitézis” helyett újabb metaforát, újabb képet kapunk. Ilyen az a néhány sor, inkább odavetett megjegyzés, amely Bánk „tragédiájá”-t, a színműre rálátott, onnan kiolvasott tragédiaelfogását illeti. Bánk „önbíráskodása”-ból vezette le némely kutató, hogy Bánk „jogtalan” ítéletvégrehajtását nevezze meg végső felvonásbeli összeomlása okául, hiszen az ítéletvégrehajtás (eszerint) „ártatlan”-ra sújtott. Emellett (tegyük hozzá) Magyarország nádora, a király helyettese pontosan azt a tettet követi el, amelyet meg akart akadályozni, mikor Petur bánt leszerelte. A királyné ártatlanságának kérdése Arany János óta merül föl; Németh László találó megjegyzésével maradéktalanul egyet lehet érteni: „*a királynét Biberach végszava aligha mossa annyira tisztára, hogy Bánknak attól össze kellene omlania*”. Az ötödik felvonás kissé szorosabb olvasása visszaigazolja ezt. Azt azonban nem, hogy a Németh László által általánosságban tartott, és némileg megrovólag emlegetett „*tragikum bűnbeesés-elméleté*”-t valamennyire is elfogadtassuk Katonával. A XIX. század végi tragikumvita¹³ ennél jóval szélesebb körben mozgott, ugyanakkor Bánkot valóban nem lehet besorolni egy „iskolás tragikum” szerint működő drámai cselekménybe. Bánk tragikumát Németh László így jelöli meg: „*maga a martalékot kereső szenvedély, mely ha megláditották, beletipor a végzet tilos köreibe, a világát elpusztítva önmagába rogy*”. Ami érdekesnek tűnhet, hogy a metaforikus fogalmazás a cselekmény ismeretében fölfejtendő. A Sötér István által diagnosztizált „trance-állapot”¹⁴, melyben Bánk bán olykor lelhető, távolabbról talán idevonatkoztatható lenne, továbbá az a többi-ektől szemrevételeződött folyamat is, amely szerint Bánk fokozatosan, újra meg újra kerül

11 Jóindulattal a „beleélés”, „azonosulás” kritikus magatartásával nevezhető meg a Németh László igényelte értelmezői attitűd, akár a dilthei „Nachfühlen fremder Zustände” is idegondolható volna.

12 Németh szerint Katona huszonkét évesen írta a Bánk bán első változatát, „huszonhétben a véglegest”. Valójában 1815-ben, illetőleg 1819-ben, 24–29 évesen. Gertrudis nem ejt ki száján „csábítást követelő szavakat”, hanem kedves öccsének, Ottónak, akit „esztelenkedéseiért” megró, biztatásként felfogható intelmet mond.

13 Németh G. Béla: *Tragikum és történelemfelfogás* (A századvégi tragikum-vita). Bp., 1971.

14 „Trance-szerű állapot”, „félönkívületi állapot”, „döbbenet okozta zavar” stb. Sötér István: *A teremés vesztese*, in: Uő: *Werthertől Sziloeszterig*. Bp., 1976, 214–247.

egyre megoldhatatlanabb helyzet elé, nem adatik meg számára a jó döntés lehetősége¹⁵, így összeomlása nem egy meglepetésszerűen bekövetkező drámai pillanatban történik, hanem szinte előkészül. Nem bizonyos, hogy a *szenvedély* volna a legtalálóbb jelölés az első felvonásban váratlanul megjelenő Bánk magatartásának jellemzésére, a megrendültség, a részben tájékozatlansággal elegy országjárasi élményekből felfakadó, ám kitéréssel fenyegető, mégis a nyilvánosság előtt elfojtott *indulat* ott munkál már a kezdet kezdetén. S ez lényegében különbözik a mellőzések miatt sértett Peturétól, de amely az események, a látottak és a sejtettek hatására, Németh László szavával, meglódul, a Hamletet idézve „kizökken” az országos, a történelmi és a magánéleti „időből”. S ha a „végzet” megidézése némileg túlfeszíti is a Bánk sorsát leíró helyzetet (hiszen korántsem a „végzetdráma” által szorosan és megkerülhetetlenül meghatározott körbe kényszeríti a dráma szereplőit, azaz nem feltétlenül úgy kell cselekedniük, ahogy cselekednek; noha a cselekedeteknek határt szabnak az egyre kevésbé átlátható körülmények); alapjában Németh László a hely- és időszűke ellenére oda következtet, ahová az általa megrótt Katona-kutatás néhány tanulmánya (különös tekintettel az 1936 után születettekre), a meglódított „szenvedély” „a világot elpusztítva, önmagába rogy”. Ugyanis Bánk önvédelmi tettének, a Gertrudis által felszított, Ottó megjelenésétől felfokozott indulatok miatt a „trance” hatására elveszített önkontrollnak előre ki nem számítható következményei lesznek. A királynégyilkosság olyan áldozatokat követel, amelyekkel Bánk a „végzetes” pillanat hatása alatt nem számolhatott, így Melindának és háza népének erőszakos halála, Petur átka, Bánk szomorú összegzése („*Nincs a Teremtésben vesztés, csak én*”), melyet a király (Németh Lászlótól talán túlságosan nagyvonalúan „szegény, beroskadt lelkű”-nek aposztrofálva) megismétel, egyszerűen kétkedőleg és jóváhagyólag, hiszen különböző okok és körülmények között ki-ki elveszítette azt, akit a legjobban szeretett, akinek boldogságára feltette életét, s akinek koporsója mellől kell(ene) fölemelkednie. Az ötödik felvonásban a középpontban a királyné koporsója figyelmeztet a történet kimenetelére, majd Melinda koporsóját hozzák be: egyik halott sem a „végzet” áldozata, az egyik egy akaratlan, a másik egy nagyon is akart gyilkosság elszenvedője. A túlélők pedig (valamennyien) a teremtés vesztesei. Ilyeténképpen Németh László megjegyzése, metaforája valami nagyon fontosat tudatosít: „*Bánk a darab végén: nem annyira bűnhődő lovag, mint inkább kiégett vulkán.*” Hadd jegyezzem meg, hogy a „lovag” itt főleg annak okából pontos megnevezése, mivel egyfelől Bánkot mind a királyné maga, mind Izidóra „leventá”-nak szólította meg (a leventa jóval korábbi előfordulások után egy 1813-as!/ hírlapi cikkben ugyancsak lovag jelentésben olvasható¹⁶, s ezzel nemcsak a XIII. századnak elgondolt hangulatra érez rá a dráma, hanem a lovagdrámai indíttatásra is céloz), másfelől arra látszik utalni a többször ismételt megszólítás, hogy nem a színmű egészének perspektívájából értelmeződnek a különféle lovagi szereplehetőségek: az intrikus Biberach „ritter”, azaz lovag, csakhogy státusa, élettörténete immár egy lovagsága maradékain tengődő személyt mutat be; ilyen módon a leventa – ritter szembesülés a megnevezésben jelződő különbséget hangsúlyozza, a hazait és az idevetődőt, a lovagiság pozitív versus negatív attribútumait. Más kérdés, hogy Biberachnak Bánk életében fontos szerep jut, utolsó szavai akár a nagyúr „sorsát” is eldönthetnék. Hozzátevé, hogy minden látszat, külsőleges magyarázat ellenére Bánk nem „orozva” gyilkolt, méghozzá a királyné bűnösségének tudatában (ha a királyné nem is egészen abban, nem is egészen úgy bizonyul bűnösnek, ahogy Bánk tudta, ez azonban a magánéleti szférára vonatkozatható, ami az országos problémákat illeti, ott a királyné menthetetlen). Itt

15 Rövid elemzésemben erre utalok: *Geschichte der ungarischen Literatur. Eine historisch-poetologische Darstellung*, hg. Ernő Kulcsár-Szabó. Berlin 2013, 129–133.

16 *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára*, főszerk. Benkő Loránd, Bp., 1970, II, 763.

bővebben nem fejthető ki, mivel a szakirodalomban igen alaposan megvitatott kérdés, hogy a jogszerűség helyreállításának szükségességét követelő Bánk önbíráskodása (még ha – ismételten említem – önvédelmi cselekedetről van is szó) nélkülözi a jogszerűséget, lényegében Petur (terve) *helyett* hajta végre az „ítéletet”, jöllehet a békétlenekkel való közös jelenetben cáfolja és gátolja Petur szándékát, gyilkossága valójában megelőzi a palotába betörő (és nem kevésbé „jogszerűtlenül” cselekvő), Gertrudis ellen lázadó Petur – ki tudja, hogyan végződhet – akcióját. Bánk akaratlanul indította meg a halálokkal terhelt eseményeket (Peturnak és háza népének, volt róla szó, Melindának és háza népének pusztulását), ilyen módon valóban nem volna teljesen pontos „bűnhődő lovag”-nak nevezni, még akkor sem, ha bűnhődik is, lovag is (újra mondom: önmagába fordulva a teremtés egyedüli vesztesének mondja magát),¹⁷ a „kiégett vulkán” jelölés azonban Németh László következetes megnevezéstechnikájáról árulkodik. Németh László előadása korábbi helyeinek szóhasználatát idézem: *„E drámában magányos szívek mint sistergő fazekak állnak egymás mellett: szagztatottan pöfögnek-dohognak, s ha tűrhetetlen már feszültségük, lelökik magukról a fedőt”*..., *„Bánk bán alakjai mint magukkal nem bíró indulatok téblábnak egymás mellett, amíg nőző sistergésükből kiforr a tragédia”*; ezek után a kiégett vulkán mintegy következményében jelzi a nemegyszer célt tévesztett, egyébként indokolatlannak aligha tekinthető forrongások elhamvadását. Az már kérdés, hogy míg az idézett mondatokban mintegy szétosztja az előadás a szereplők között a robbanásra kész indulatokat, utóbb akképpen véli igazolni, fölerősíteni Bánk „abszolút” főszerepét, miszerint *„a Katona emberlávájában (...) Bánkban van a legtöbb, több s olvadtabban, mint Peturban! Nemcsak szerepe, de anyaga szerint is ő a főhőse a drámának. Szétosztva ő lázong, gyanakszik, füstölög a többiekben.”* Ebből feltehetőleg annyi fogadható el, hogy a Bánkkal páros jelenetekben ér tetőpontjára a szereplőket átható, bennük artikulálódó elégedetlenség, a leginkább a cselekményesség szempontjából beszűkülő szereplehetőségeik miatt: Getrudis nem tudja megvalósítani nagyhatalmi elképzeléseit, Petur nem képes az ingadozó békétleneket szilárd eleggégé kovácsolni, Tiborc előadja a panaszát, ám kevésbé reméli, hogy ez helyzetén lényegileg változtat, Biberach az első kidolgozásban határozottabban állítja be magát, mint a cselekmény mozgatóját, a második változatban inkább kerül az előtérbe a mindenekeelőtt a maga (anyagi) hasznán munkálkodó, elvtelenségéből a maga számára előnyöket kovácsolni akaró elképzelés, s így a szereplőknek jóval inkább a Bánktól való távolsága érzékelhető, mint érzelmi/szenvedély(?) korbácsolta világától függés. Éppen attól izzik föl a dráma (úgy gondolom), hogy a kompromisszumot kereső, a kizökkent időt helyretolni szándékozó Bánk előtt minden elért kompromisszuma (nem sok) lemondás valamiről, a magán- és a közéleti konfliktus együttes, egy lendületben történő megoldása reménytelen vállalkozás, hiszen külön-külön is az. Mindazonáltal a szereplők egymásba kapcsolódó, noha nemegyszer (s ezt pontosan láttatja Németh László) monológoknak ható szavai inkább bezárják Bánk bánt a körülmények közé, mint kiszabadítják onnan, inkább magánosságát fejezik ki, mint szövetségesre találását. A magány éppen az ötödik felvonásban válik totálissá, hiszen mindentől és mindenkitől megfosztva áll Melinda holtteste mellett, legfeljebb Tiborc hűsége tanúskodik szándéka nemességéről. S talán ezen a ponton emlékeztethetünk a király hasonlóan megrendítő magányára; aki a színmű végén megbizonyosodhat az addig epizód szerepre kényszerült udvariak alattvalói (hűbéresi) hűségéről (mely jóval kevésbé bensőséges, mint Tiborcé Bánk iránt), mely talán enyhíti a maga veszteségén érzett fájdalmát (s ha nem foglalódik is szavakba, itt nem merül föl, Petur az ő feltétlen híve volt, s az ő érdekében is lázadott a merániak ellen). Csakhogy az utolsó jelenetben, melyben a király még egyszer összegzi,

17 Amikor a király megismétli Bánk szavait, ugyanúgy csak a maga veszteségét panaszolva „indulatostkodik”, ahogy Bánk sajátította ki magának a veszteségtudatot.

kijelenti a Bánkot sújtó ítélet elmaradását, a békétlenek rehabilitációját, a király a színmű utolsó szavával („Gertudisom”) mégis fájdalmának ad hangot. A némajelenet során (elindul, azonban) nem lép a koporsó mellé, mielőtt halott felesége mellé juthatna, gyermekei akadnak elé, akiket átölelve áll meg, mintegy családi tablóban fejezve be a színművet. Sokféleképpen értelmezhető ez a némajelenet, az azonban egészen bizonyosnak tetszik, hogy a *Bánk bán* kortárs érzékeny drámákból átvett zárást konstatálhatunk.¹⁸ A kutatás már régebben kimutatta, hogy azok a történelmi tárgyú színművek, amelyek egyébként a magyar társulatok műsorán is szerepeltek, sok mindent tartalmaznak az igen divatos érzékenyjátékokból, s a kor Magyarországon is páratlan népszerűséget mondhattak magukénak. Nyilván Katona is jól ismerte a leginkább August Kotzebue művelte drámatípust. Az érzékenyjátékok közül a legismertebb, a legtöbbet játszott Kotzebue-mű, az *Embergyűlölés és megbánás* (Menschenhass und Reue) a gyermekeik társaságában megbékélt házastársak tablójával ért véget, általában a gyermekek belekomponálása egy efféle némajátékba mindig hatásos eszköznek bizonyult.¹⁹ A Katona-kutatás főleg a szövegátvételekre összpontosított, Waldapfel József e tárgykörben végzett, alapvető filológiai feltárásait²⁰ Németh László is ismerte, hivatkozta. Katona „színházi világ”-ának is akadt kutatója, a színi utasítások összefüggései például a Kotzebue-éival sem egészen ismeretlenek már. Azonban a *Bánk bán* érzékenyjátéki vonatkozásaival érdemes volna többet foglalkozni. S ez leginkább az ötödik felvonást helyezné egy kissé más megvilágításba. Ha innen összegyűjtjük, hányszor, hányan sírnak, az elérzékenyülésnek milyen változataira bukkanunk, meglepő lesz a gyűjtés eredménye. Kiváltképp érdekes az itt látványos Schiller-áthallás. A *Don Carlos*-ban a ridegnek tetsző hatalomtechnikus II. Fülöp érzékenyül el rövid időre, „A király sírt” – állapítják meg.²¹ Hasonlóképpen nem képes rejtteni könnyeit Endre király sem, pedig tudja, hogy a királynak úrrá kell lennie érzelmein (bár az ő környezete, közelebb lévén az érzékenyjátékhoz, mint Schiller színművéi, megbocsátóbb az „etikett” e megsértésekor). Németh László ott ismeri el a *Bánk bán* korhoz kötöttségének lehetőségét, ahol határozott kijelentése ellenére sem lehetünk egészen biztosak: „Kétségtelen, hogy Katona eleget igyekezett tenni a tragikum bűnbeesés-elméletének, s maga is rámutat e tragikum ösztövére vázára.” Számomra nem egészen világos, miféle tragikumelméletről van szó. Arisztotelészéről-e, a francia klasszicista drámáéről-e, netán a Shakespeare-színműveiből levont „tragikumelméleti” tanulságokról-e? Katona bizonyosan nem volt elméletileg teljesen képzetlen, utóbb közzétett tanulmánya, az Ilka-bírálat cáfolhatja; Bárány Boldizsár *Rostájából* is bőven okulhatott, Schillertől nagy valószínűséggel olvasta azt a tanulmányt,

18 A történelmi dráma Kotzebue-nél gyakran játszik át Rührstückbe, azaz érzékenyjátékba, ilyenkor mindenekelőtt a történelmi jelmezek és szereplők neve állítják az előterébe a történelmet, az előadás, a szerkesztés érzékenyjátéki eszközökkel él. Karl-Heinz Klingenberg: *Iffland und Kotzebue als Dramatiker*. Weimar 1962, 126–127. (A Johanna von Montfaucon, a Gustav Wasa és a Katona által is jól ismert Die Hussiten vor Naumburg említhető.)

19 Kotzebue legnépszerűbb érzékenyjátékát 1788-ban adták elő, még abban az évben műkedvelők vitték színpadra Revalban (Dorpat), 1789-ben már hivatásos színházba került, ebben az évben nyomtatták ki, az 1790-es berlini előadás indította el az európai siker útját, melynek Friedrich Schiller rendkívül gúnyos epigrammája sem ártott. Frithjof Stock: *Kotzebue im literarischen Leben der Goethezeit*. Polemik-Kritik-Publikation. Düsseldorf 1971. Magyar fordítása: *Az ember gyűlölés és a megbánás*, ford. Kóré Zsigmond. Bécs 1790.

20 Waldapfel József: *Idézetek a Bánk bánban*, in: *Irodalomtörténeti dolgozatok Császár Elemér hatvanadik születésnapjára*. Bp., 1934, 221–245.

21 Friedrich Schiller: *Don Carlos*, in: *Schillers Werke*. Nationalausgabe. Siebenter Band, unter Mitwirkung von Lieselotte Blumenthal hg. Paul Böckmann, Gerhard Kluge. Weimar 1974, 595: „Der König hat geweint.” (Letzte Ausgabe, 1805)

melyet Benke József fordított (Jókai apósa volt), s amely a színházat morális intézményként tartotta számon.²² Az már kétségesebb, hogy Lessing „Furcht und Mitleid” (félelem és részvét) gondolatát, s a gondolat mögött álló elméleti fejtegetést mennyire ismerte, s ha ismerte, mennyire fogadta el. A későbbi stúdiumok, a századvégi tragikumvita²³ nyilván nem függetleníthető Katona drámájától, Katona hősének sorsától, életútjától, vétkes vétlensége tárgyában elmondható tényezőket említene, de nem Katona valójában nem létező, csupán drámáiból kikövetkeztethető tragikumelgondolásokat érintenek. Németh Lászlónak igaza van, hogy Gyulai Pál és mások után még bőségesen akad Bánk tragikumával összefüggésben megvitatnivaló, a megélnéknélkülő színháztörténeti/elméleti kutatások sem mondtak el minden elmondhatót (nyilván sosem fognak elmondani) sem ebben, sem más témakörben. Németh László joggal döbbsent meg, hogy a *Bánk bán* nevezetes helyei közepszerű német művek szövegeire vezethetők vissza; ugyanakkor a magyar szöveg ereje, költőisége a textusok egybevetésekor még nyilvánvalóbb. A *Bánk bán* esetében nemcsak egyes szöveghelyek emlékeztetnek silány(abb) „eredetik”-re, hanem a színmű egészében is a kortárs, a közvetlen elődök drámaiságából, színpadi előadásáiból nő ki, akképpen reagálva a közvetlen és a közvetett előzményekre, hogy lényeginek az elmozdulás, a lehetőségek kiteljesítése, nemesebb anyaggá alkotása bizonyul. Az alacsonyabb értékből kovácsolódik magasabb érték, továbbá egy korszak dráma- és színházgondolását elviszi a lehetséges „végső pont”-ig, egyszerre érzékelteti a visszatekintést a múltra (nem mellékes például Lessing *Emilia Galottijára*, Schiller *Ármány és szerelemjére* történő – esetleges – reflektálás), és előlegezi meg a dráma útját. Más kérdés, hogy Katona József pályájának megszakítottága, a dráma kortársi visszhangtalansága miatt zárványnak érezhette az 1820-as évek magyar drámaírása a *Bánk bánt* (igaz, nem vette tudomásul), és jó darabig várni kellett színpadi karrierje megindulására. S amikor végre Lendvay Márton és Egressy Gábor²⁴ nemes színházi vetélkedése valóban színházi eseménnyé tette az egyes előadásokat (melyek persze sosem voltak problémátlanok), újabb váratlan fordulattal a *nemzeti dráma* börtönébe záródott a mű; ami egyben a fölös pátozzsal, emelkedett tónussal járó ünnepi előadásokkal, március 15-i vagy más nemzetinek nyilvánított alkalmakkal fedte el Katona József drámájának ennél jóval differenciáltabb és problémaérzékenyebb jellegét.²⁵

Németh László előadásában nem mellékesen kerül szóba Katona József személyisége, amelyhez feltehetőleg kevésbé jó kiindulópont Déryné kései visszaemlékezése. Nem lévén azonban más, perdöntő forrás, a kutatás kénytelen elfogadni a nyugalmazott primadonna (Déryné) emlékező, önmagát mentő sorait. Katona élénk részvétele (fordítóként, színészként, rendezőként, alkotóként) a Pesten működő színtársulatban viszonylag kevés fogózót kínál a nem jelentéktelen személyiség portréjának megalkotásához. Visszavonulása Kecskemétre, egymással ellentétes magyarázatokra készítette a kutatást. Közbevetőleg azonban szóvá kell tennem, Németh László tévesen írja, hogy nem kereste kortársaival a kapcsolatot, Kisfaludy Károlyhoz igyekezett közeledni, csak a *Tudományos Gyűjteményben* közölt oknyomozó és tényfeltáró tanulmány, valamint az *Ilka*-bírálat nem bizonyult elegendőnek a jóindulat megnyerésére, a Kisfaludy szerkesztette almanach (*Aurora*) Katona

22 Benke József: *A theatrum célja és haszna*. Öszve-szedte és készítette Benke József, Buda 1809, Uő: *Színházelméleti írásai*. [Hasonmás kiadások], utószó, jegyz., szerepkatalógus: Kerényi Ferenc. Bp., 1976.

23 Vö. a 13. sz. jegyzetben i. m.

24 Németh Antal: *Bánk bán száz éve a színpadon*, Bp., 1935.

25 Sándor Iván összefüggéseket fedez föl a drámaértelmezések hiányérzeteket keltő tézisei és a színrevitelek problematikussága, valamint a színikritikák felszínessége között: *Vég semmisség. A fel nem fedezett Bánk bán*. Bp., 1998.

egyetlen versét hozta. S ennek a próbálkozásnak ilyen látványos kudarca (Kisfaludy még akkor sem tért vissza a Katona által remélt kapcsolat ápolásához, amikor vitathatatlanul ő lett az ifjú magyar irodalom vezéregyénisége – Kazinczyval szemben) méltán riaszthatta vissza. Az egyik nézet²⁶ a sorsával megelégedett személyiséget látja a városában kariert csináló Katonában, aki beilleszkedni látszott a városi rendbe, amely aztán a főügyési állással jutalmazta Kecskemét hűséges fiát. Teljesítette kötelességét családjával szemben, részt vett hivatali társaival a vidám együttlétekekben. Egyszerrel élte a kisvárosi (provinciális) életet. Nem szakadt el teljesen az írástól sem, történelmi-helyismereti munkákat írt, akadt, amely megjelent. A hivatali elfoglaltság nem elegendő ok arra, hogy ezzel magyarázzuk a szépirodai tevékenység megszűnését, akár az ifjú „kalanddal” való leszámolás-ként értelmezhetők. Eszerint sorsával megbékélt egyéniség a Katona Józsefé. Igaz, erre vonatkozó perdöntő bizonyíték még nem került elő, és kevés a remény arra, hogy valaha is előkerülhessen. A másik nézet ennek éppen az ellentéte; a Pestről távozás, az irodalommal, költészettel való intenzív foglalkozás kényszerű szakítás, nem egészen önkéntes lemondás eredménye (Németh László szülői könnyeket emleget), a megelődült képzet magánosan pesti szobájában „pro”-kat és „kontra”-kat mérlegelő fiatalembert vél látni, aki kilátástalannak tartja pesti jövőjét, és így legfeljebb a jobb belátás (a megélhetés) miatt tér vissza gyermekébe színhelyére, ahol kevesebb az esélye, hogy értesüljön a világ szellemi mozgásairól. Ezután a csalódott, a megkeseredett Katona József portréja festődik föl, akit korai halála szinte megvált a balsorsá lett létezésétől.²⁷ Miközben nem csekély keserőséggel idézhette föl magának (és esetleges ivócimboráinak) színészi, rendezői, drámaírói múltját, mely keserőséget nem enyhítheti, hogy a fő mű mégis megjelent (igaz, szinte senki sem figyelt föl rá). Ez a nézet elsősorban Ady Endrének a baudelaire-i hangvételt magyarázó *A magyar Pimodán*-jában kapott máig ható, rendkívül szuggesztív megfogalmazást.²⁸ Aligha mellőzhető, hogy ez a Katona József erőteljes adys vonásokkal rendelkezik, miként egy Csokonai-verse is önarcképként olvasható.²⁹ Az Ós-Kajánnal vívódó, a disznófejű Nagyúrral harcba kelő Ady Endre kereste és lelte meg elődeit, Katona és Csokonai mellett Vajda Jánosban, a felforrósodó prózai beszéd Katonája legfeljebb Ady mondatfűzésében hitelesítődik. Dokumentum még annyi sincs, mint az első nézet kifejtői tollából származó. Németh László esszéista „hitele” tanúsítja a drámaíró „líraiság”-át, szinte saját színműveinek hangoltságát megelőlegezve.

26 Vö. erről a *Színháztudományi Szemle* 1992-es évfolyamában Orosz László és Nagy Péter idevágó tanulmányait, amelyek eredetileg egy 1991-es kecskeméti konferencián hangzottak el.

27 Jókai novellisztikus, személyes emlékekkel tarkított előadásában a korszak befogására hivatkozik, mely lebecsülte a színészmesterséget. A maga példáját emlegeti, jogászkorában ő is színészkedett. Jókai Mór: *Katona József Bánk bánja*. Szemlélődés, in: Katona József: *Bánk bán* (...) Csók István képeivel illusztrált díszkiadás. Bp., 1899, V–XVI; Jókai regényében, az *És mégis mozog a földben* jeleníti meg, miképpen olvassa föl tragédiáját a színészeknek a főszereplő, aki elsősorban Kisfaludy Károly életéből vett epizódokat él meg. A tragédia eljátszására a színészek képtelennek bizonyultak. A kor színészetét Jókai apósa, Benke József emlékezéseiből pontosan ismerhette. A színészeknek mindig nehézséget okozott a sok törődést igénylő drámai nyelvezet, melynek méltatására egy messziről jött segítség kínálkozhatna. Thomas Mann 1955-ös Schiller-emlékbeszédéből idézek: „*Személyes színházi nyelvohasználattal talált fel a maga számára, hangsúly, hanglejtése és dallama mással fel nem cserélhető, azonnal felismerhető.*” *Vázlat Schillerről*, in: Uő: *Válogatott tanulmányok*, vál., Gera György, ford. Szabó Ede, Lányi Viktor, a verseket ford. Weöres Sándor. Bp., 1956, 344.

28 Ady Endre: *A magyar Pimodán*. Vallomások (1908), in: *Összes prózai művek IX*, s. a. r. Vezér Erzsébet, Bp., 1973, 165.

29 Vö. tőlem: *Csokonai és Csokonai között*. Ady Endre költészetfelfogásához, in: *Újraolvasó*. Tanulmányok Ady Endréről, szerk. Kabdebó Lóránt, Kulcsár Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, Menyhért Anna, Bp., 1999, 66–78.

E gondolatmenetet folytatva arról lehetne/kellene töprengeni, mennyire van jelen (és valóban jelen van-e) az esszéíró a maga esszéiben. Ismeretes, hogy a *Nyugat* egyik korai vitája Babits Mihály és Lukács György között³⁰ részint az esszéíró előadásának homályossága körül forgott, részint, noha nem ily nyersen fogalmazva, arról a szubjektivitásról gondolkodtak másképpen, amely az esszét az ekkor sokaktól szenvtelennek tartott értekező prózától elválaszthatja, s a „művészet” felé közelítheti; Babits ekkoriban az angol (és a francia) irodalom felé tájékozódott, míg Lukácsot a német bölcselet, az osztrák és a német irodalom foglalkoztatta. S noha Babits sem tagadta meg esszéiben költő voltát, kifogásolta, miszerint Lukács „homályossága”, előadásának „osztrákos” volta megnehezíti azt, hogy az olvasó eldöntse, valójában miről szól az esszé, amely így nem közöl ismereteket, nem ismerteti választott tárgyát. Az 1930-as esztendőkből természetesen nem ez a vita újult föl, inkább arra látunk sok példát, hogy az esszéíró nemzedékbe (utólag) soroltak közül ki-ki a maga módján fogja föl az esszé lehetőségeit, az esszéírás célszerű metodológiáját, hogy az esszé révén megképződjék az esszéíró személyisége. Aligha téveszthető össze (például) Halász Gábor és Szerb Antal írásmódja, vagy éppen Hamvas Béla és Cs. Szabó László esszéesztikája. Németh László az 1920-as esztendőök végétől ügyelt a szakmaiságra is, előadásának egyénitetttségére is. A szakmaiság megnyilatkozása egy irodalomtörténeti rendszer elképzelésében jelentkezett, egy olyan irodalmi sor felvázolásában, amely egy megtervezett irodalomtörténetnek, egy „vezéreszmétől” vezetett, következetesen végigvitt elgondolásnak megvalósulását ígerte.³¹ A fiatal Kazinczyról közzétett két tanulmányt egy Berzsenyi-kötet követte, és lényegében az életműnek erre a helyére illeszthető be a Katona-előadás. Hogy aztán Németh László mégsem „szabályos” irodalomtörténetet írt, noha fenntartását és elismerését egyként megfogalmazta Szerb Antal magyar irodalomtörténetéről, hanem irodalomtörténeti vizsgálódásaiban a „vezéreszmé”-je kijelölte nyomon haladt, s a „kisebbségben-létezés” ideájához kereste az irodalmi-irodalomtörténeti igazolást, ez erősen hozzájárult ahhoz, hogy téziseivel alternatív irodalomrendszert vázoljon föl, ugyanakkor nem mentette meg a túlideologizálástól. Németh László „irodalomtörténeti” megnyilatkozásaiban a műelemzések jórészt a háttérbe szorultak, helyettük egy talán kevésbé a szoros értelemben vehető irodalomtörténeti elképzelés lett olvasható. Katona

30 Fehér M. István: *Der Nyugat und die Philosophie*, in Wissen—Vermittlung—Moderne. Studien zu den ungarischen Geistes- und Kulturwissenschaften um 1900, hg. Csongor Lőrincz, Köln—Weimar—Wien 2016, 59–92. Noha a szerző mérlege a Babits–Lukács-vitában inkább Lukács „igaza” felé leng ki, némileg váratlan fordulattal úgy összegez, miszerint a *Nyugat* lehetőséget kínált különféle nézetek, irányzatok artikulálására, így az egymással ellentétesekére is. Lukács vitatott, *A lélek és a formák* című tanulmánykötetéről igen megértő, helyenként azonosuló ismertetést adott közre Ritoók Emma (Huszadik Század 1911, 11., 502–504.). Bevezetőben annak az esszének jellemzését adja, amelynek segítségével hangsúlyozza Lukács kötetének érdemeit: „Először szólal meg ebben a könyvben nálunk, olyan határozottan és erősen, amilyen csak művészi hit lehet, hogy a kritika nem közvetítés művészet és közönség között, nem magyarázás és nem szabályalkalmazás; a kritikus művész, akinek élményei vannak, melyek a saját formájukban művészetet jelentenek. És ezen a ponton dől el a kritika szubjektivitásának kérdése is. Ha a kritika tudomány, akkor szubjektivitása gyöngeség; ha művészet, akkor erő és lényeg.” Babits írásai szerint nem osztotta ezt a nézetet, jöhetett vannak (tudományos) szakkritikái. Esszéi azonban vállalják a közvetítést, még ha „művészi” formájúak. Németh Lászlónak az 1930-as esztendőkből közölt esszéi a babitsi esszééhez formájukban közel állnak. Ritoók Emma nem sokkal később eltávolodott Lukácstól, ennek ideológiai (és személyes) okai voltak.

31 Lényegében ezt váltotta ki a Kisebbségben, majd az életműkiadásban *Az én katedrám*. Az irodalomtörténeti kronológia alapján elrendezett tanulmányok irodalomtörténeti sort adnak ki, s egy „szabálytalan” irodalomtörténet benyomását keltik. Németh szempontrendszerében rendkívül következetes, az 1930-as, 1940-es években kialakított nézeteit, még ha a fogalmazást tekintve, enyhítettebb formában gondolta újra, és nem vonta vissza.

Józsefről szólva, egyfelől (néhány fontos, a kutatásban teljes joggal számon tartott) elemzési szempont fölvetését kockáztatja meg Németh, a dráma világába beleélve magát, mégis kilátva onnan, másfelől az írószemélyiség rajza olyanra sikerül, amely problémátlanul helyet kaphat a *Kisebbségben* író-seregszemléjében, a pozitív oldalon. Azt az ellentmondást igyekszik kezelni, hogy a *Bánk bán* számára (és általában véve is) legfontosabb mondatai közül néhány majdnem szó szerinti fordítás divatos, ám középszerű német művekből. Szakmaiságára vall, hogy figyelmeztet: Katona korának „eredetiség”-felfogása jócskán különbözik a XX. századétól. Azt nem sejtette, hogy e téren a „posztmodern” ismét előtérbe helyezi, szövegköziségnek nevezve, minősítve, a (tudatos) átvételt, az adaptálást, az allúziót, a célzást. A cenzor kijátszásának ötletét ugyan nem említi, ám nem véli elegendőnek a szerinte „szerencsemosás”-t (Gyulaiit ebben is elmarasztalva), és rámutat, hogy az átlagos-szokványos német szöveg mennyire megemelkedik Katona nyelvén, s miképp illeszkedik be a drámába, éppen a drámai nyelv koherens volta révén.

Az előadás meghatározott időkerete nem kínált alkalmat egy szélesebb körű bemutatásra; viszont mű és szerzője egymásra olvasásával egyben akár későbbi drámáinak hőseit látszik megelőlegezni. Az értetlenségbe ütköző, korát messze megelőző író és mű személyiségproblémájának csupán egyetlen szegmensét tartalmazza az esszé; a kevés adat (jóval Waldapfel József és Orosz László monográfiái előtt³² vagyunk, a kritikai kiadás is csupán a jövő zenéje ekkoriban) megakadályozza olyan előfeltételezések megfogalmazásában, mint amelyeket Kazinczy, és még inkább Berzsenyi esetében papírra vethetett. Ebben a formában sem mellőzhető darabja azonban a Katona-befogadás történetének, tömörségében, utalásaiban a kibontakozásában, tehetsége érvényesítésében gátolt magyar író „kisebbségbe” szorítottságát vázolja fel.

32 Waldapfel József: *Katona József*. Bp., [1942], Orosz László: *Katona József*. Bp., 1974. A nyitva maradt kérdésekről. Uő: *Kérdőjelek*. Egy Katona-kutató töprengései. Bp., 2007. Továbbra is kutatóra vár a *Bánk bán* mindkét változatának szembesítése egyfelől a kor magyar és pesti német színészetével, másfelől a kortárs és a közeli múlt német drámaírásával, az érzékenyjátékokkal, a lovagdrámával és a történelmi színművekkel. Az első változatban Ádelájd (a második változatban Melinda) neve teljesen nyilvánvalóan abból a színműtípusból származott, amelynek pályája elején Katona is fordítója, ismerője volt. (Kotzebue: *Adelheid von Wulfingen*). A magam kutatásaiban a színi utasításokon szemléltettem Katona drámájának beágyazottságát a kortársi színészetbe/drámába: *Színjáték, dramaturgia, kortárs dráma—és a Bánk bán*. Színháztudományi Szemle 1992, 29., 15–25. Itt is csak röviden emlékeztetek arra, hogy az ötödik felvonásban hányan szólalnak meg érzékenyen/elérzékenyülve, hányan sírnak... A Rührstückkel való kapcsolat ez esetben nemigen cáfolható. A *Bánk bán*-ból vett idézeteket a kritikai kiadásból vettem: *Bánk bán*. (Kritikai kiadás) s. a. r. Orosz László. Bp., 1983.

Lipa Tímea

Az Ady-szeminárium

Tanulmányomban Babits Mihály 1919-es Ady-szemináriumán elhangzottakat igyekszem feltárni Jaulusz Ilonka és Szabó Lőrinc fennmaradt jegyzetei alapján.

Jaulusz Ilonka jegyzete először 1919. június 15-én jelent meg a *Vasárnapi Újság* hasábjain.¹ Babits Mihály is ismerte a jegyzetet, mivel Schöpflin Aladár levélben küldte el neki egy későbbi kiadás céljából, ami azonban nem valósult meg.² Jaulusz eredetileg a szeminárium órákon gyorsírással írt³, majd később azt saját maga tette át latin betűs írásba. Jaulusz Ilona valószínűsíthetően az a Geleji Gézáné, aki kereskedelmi iskolai tanár, és francia szakon szerzett 1926-ben diplomát, személyéről azonban további információ nem áll a rendelkezésünkre. Szabó Lőrinc gyorsírással írt jegyzetei Babits irodalomelméleti előadásait tartalmazó harmadik gyorsírással írt füzetben találhatóak, időrendi sorrendben, folytatólagosan az irodalomelméleti előadások között.

Fábry Zoltán is részt vett a szemináriumon, azonban nem készített jegyzetet, mindössze annyit írt le *Ady igaza* című munkájában, hogy egy alkalommal Szabó Lőrinc Ady szerelmi versei kapcsán vitatkozott hallgatótársaival.⁴

Az órák időpontjairól

Szabó Lőrinc lejegyzése alapján Babits a szemináriumot 1919. április 12-én (szombaton) nyitotta meg. A második óra a füzetben folytatólagosan, közvetlenül követi az elsőt, és nem dátumozza Szabó Lőrinc, mindössze annyit jelöl római számmal, hogy az a második alkalom. Viszont az ezt követő irodalomelméleti előadás dátumozása április 14-ét, hétfőt mutat, ez alapján megállapíthatjuk, hogy a második szeminárium órákat minden bizonnyal ezen a napon tartotta Babits. A további órák pontos dátuma nem ismert, de Csoma Mária diák Babitsnak írt levelei fontos adatokkal szolgálnak a szeminárium időpontjait illetően, melyek szerint megközelítőleg mégis rekonstruálhatók azok időpontjai. Ady Endrének Boncza Berta is látogatta az órákat: 1919. április közepén írja meg Babitsnak első olyan levelét, mely érinti a szeminárium témáját.⁵ Babits valószínűsíthető válaszeve szintén

1 Vasárnapi Újság, 1919. június 15., 272–273.

2 Vö. Babits Adyról, Dokumentumgyűjtemény, vál. és szerk. Gál István, Magvető, 1975, 95.

3 A gyorsírás típusáról nem áll rendelkezésünkre adat.

4 Fábry Zoltán, *Ady igaza*, 1977, Madách Kiadó, 30. „1919-ben az egyetlenem már részt vettem Babits Ady-szemináriumán, azonban itt sem az »ember az embertelenségben«-en volt a fő hangsúly: Szabó Lőrinc katonamundérban Ady egyik szerelmi verséről vitázott.”

5 Babits Mihály levelezése, 1918–1919, sajtó alá rendezte Sipos Lajos, Argumentum, Budapest, 2011, 2498. levél, 320–321. „Nem hiszem, hogy el tudok menni a mai Ady-előadásodra. Egyedül semmi esetre.”

csak megközelítő dátumot jelez: 1919. április második fele. A levél szóhasználatából kiderül, hogy az időpontegyeztetés kettejük közt nem az április 12-i és 14-i órákra vonatkozik, hanem egy későbbi alkalomra, ugyanis Babits azt írja Boncza Bertának: „*Ha elviseled előadásom unalmát (nem lesz nagyon érdekes) –, nagyon jól esne, ha megint együtt mehetnénk, mint múltkor.*”⁶ A múltkor időhatározó nem vonatkozhat egyik fenti napra sem. A szeminárium időpontokról való levelezés májusban is folytatódik kettejük között, mely alapján május 3-án is volt óra⁷, amelyet Babits minden bizonnyal meg is tartott: „*Az Ady-órát, azt hiszem (ha csak tudtomon kívül egyáltalán nincs szünet az egyetemen), megtartom.*” Május tizedikén (szombaton) is lett volna Ady-óra, de Csoma Mária leveléből tájékozódhatunk, hogy az elmaradt, azonban említést tesz a soron következő óráról, amelyre május 12-én (hétfőn) kerül sor.⁸ A levélváltás szerint az órák szombati és hétfői napokon kerültek megtartásra, amely beosztás megegyezik Szabó Lőrinc harmadik gyorsírásos füzetében lévő órarend tematikájával is. Arra vonatkozóan azonban nem rendelkezünk adattal, hogy Csoma minden szeminárium óráról tett-e említést a leveleiben. [A hozzáférhető levelek alapján nem tudjuk, hogy Csoma tett-e említést minden szeminárium óráról.] A hétfői óra után május 17-én, szombaton is tartott órát Babits, amelynek témájáról nem esik szó. Csoma hat rajongói levelében mindössze május 18-án említ konkrétumot a szemináriumról, ekkor Babits szavait idézi, aki Adynak a fiatalsághoz fűződő kapcsolatról beszél: „*a fiatalság lelkesülésében szüksége volt bámulatra, imádatra...*”⁹ Egy következő levélben jegyzi meg Csoma¹⁰, hogy ettől kezdve Babits heti fél órát biztosít a hallgatók számára, hogy kérdéseiket feltehessék.¹¹ A szemináriummal kapcsolatos utolsó levelét május 27-én írja Csoma, amelyben a rajongó lány visszajelzést kér Babitstól, hogy a tanár úr olvassa-e a leveleit.¹² Ez a május végi levél arra mutat rá, hogy a szeminárium folyamatosan tartott májusban is, s arra enged következtetni, hogy még tartani fog a következő héten is.

A fentiek alapján újragondolandó eddigi képünk az Ady-szemináriumról, miszerint Jaulusz kivonata teljes egészében tartalmazná a szemináriumon elhangzottakat. Bár Szabó Lőrinc jegyzete teljesebbé teszi a szemináriumról alkotott képünket, még ezzel sem válik hiánytalaná a szeminárium, mint ez még szóba kerül majd.

Esetleg, ha akarod, és jobban leszek 5 óra után elmegyek érted. Akarod?”

6 Uo., 2505. levél, 328.

7 Uo., 2512. levél, 332–333.: „*Lesz ma előadás? Ne legyen. De ha lesz – érted – megyek. Akarod?”*

8 Uo., 2520. levél, 342.: „*Itt ülök és haragszom azokra a »közbejött akadályokra«, amelyek miatt elmaradt a mai szeminárium... Úgy várom már a hétfői órát.*”

9 Uo., 2539. levél, 357.

10 Uo., 2540. levél, 358.

11 Szabó Lőrinc május 19-i irodalomelméleti előadásában is szerepel ez a megjegyzés. Babits Mihály, *Egyetemi előadások 1919*, Szabó Lőrinc gyorsírásos lejegyzését megfejttette, a korábbi megfejttéseket átdolgozta és sajtó alá rendezte Lipa Tímea, Ráció Kiadó, Budapest, 2014, 162.

12 Uo., 2544. levél, 365. „*Hogy megkérjem tudniillik, hogy ha nem bánja, hogy írjak, ne húzza fel egy ujjára mind a két gyűrűt szombaton vagy hétfőn. Jó?”*

A két jegyzet

Gál István írja Babits könyvében: „*Ady-szemináriumot vezetett válogatott hallgatóság részére. Ennek summája a Tanulmány Adyról a Nyugatban, 1920-ban.*”¹³ „*Amikor a Tanácsköztársaság első heteiben megkezdte egyetemi előadásait, az általános irodalomelméleti kollégiuma mellett száz válogatott hallgatójának Ady-szemináriumot tartott. Nagy Ady-tanulmánya valószínűleg azonos itt előadott szövegével, bár ennek írásbeli bizonyítéka eddig még nem került elő.*”¹⁴ Mint azt a későbbiekben látni fogjuk, ez az állítás részben valóban igaz.

Jaulusz Ilonka jegyzete kivonatként értelmezendő, mivel nem szó szerinti lejegyzésről van szó, hanem egyfajta tartalmi leiratról. Nem ismert, hogy Jaulusz melyik gyorsírási rendszert használta. Nincs ismeretünk arról sem, hogy az átírás során érte-e veszteség a szöveget, azaz hogy történt-e a terjedelmet módosító rövidítés vagy szerkesztés. Azaz, hogy Jaulusz rövidítette-e, szerkesztette-e. Valószínűsíthető, hogy az átírás szabályainak megfelelően kisebb stilisztikai javításokon túl más, a szöveg minőségét érintő változtatásokat nem eszközölt Jaulusz.

Szabó Lőrinc jegyzetelési módszere azonos Babits irodalomelméleti előadásainak lejegyzési technikájával, vagyis az órákat szó szerint jegyzi le. Ebből az eljárásból következnek bizonyos stiláris hibák. A gyorsírási lejegyzési technika rajta hagyja a nyomát a szövegen, előfordulnak nem megfeythető jelek, amelyek ugyanakkor a szöveg értelmezését nem akadályozzák.

Mint korábban említettük, mindkét jegyzet gyorsírásban készült. Azonban két jelentős különbség érzékelhető, az első a rögzítéssel kapcsolatos, ugyanis a gyorsírási lejegyző rendszer alkalmazása nem jelenti egyúttal a hallottak szó szerinti rögzítését, annak ellenére, hogy a gyorsírás eredeti funkciójaként ezt lehet megjelölni. A második különbség abban ragadható meg, hogy az utókor a gyorsírási kézirat hiányában már sem az átírást, sem a gyorsírás átíratának ellenőrzését nem tudja elvégezni.

A két jegyzet nem fedi le a teljes szemináriumot. A két jegyzetanyag összehasonlító elemzése azt mutatja meg, hogy Szabó Lőrinc április 12-i órája volt az első szemináriumi alkalom, majd ezt követte a második óra, amelyet már részben mindketten lejegyeznek, végül Jaulusz kivonata feleltethető meg a harmadik és a negyedik alkalomnak.

Szabó Lőrinc jegyzete

Az első Ady-óra Babits Mihály bevezetőjével kezdődik, melyben a fiatal diákokat elvtársakként szólítja meg¹⁵, és a forradalomhoz való viszonyáról, valamint Ady és a forradalom kapcsolatáról beszél, hasonlóan az első irodalomelméleti előadásához. (Turóczi-Trostler József is hasonlóképpen emlékezik vissza az első Ady-órára, amelyet az „Eltársak!” megszólítással, és azzal a vallomással nyitott meg Babits, hogy „*egy forradalom, csak ez a forradalom hozhatta meg, hogy én itt ma Önöknek Adyról beszélhetek*”¹⁶, amivel utalt a korabeli történelmi helyzetre is.)

13 Gál István, *Babits Mihály*, Argumentum, 2003, 270.

14 Uo., 388.

15 Kéziratban.

16 Békés István, *Tanárok és diákok a magyar kommünben. Beszélgetés Turóczi-Trostler József professzorral*, Népszabadság, 1959. március 25.

Babits a szemináriumon új szemszögből kívánja láttatni Ady Endre költészetét, ezt a látásmódot szeretné megtanítani hallgatóinak. Miközben lerombolja a korábbi rendszereket, felépít egy teljes újat, amely mentén a hallgatók új módon viszonyulhatnak Ady költészetéhez. Babits koncepciójának középpontjában Ady költészetének újraolvasása áll. Azért ez a legfontosabb feladat számára, mert szerint tévesen ítélik meg Ady munkáit, hogyha a szerelmi és a forradalmi költőt látják benne. Ehelyett azt kell meglátni, hogy „[...] az ő költészete, az ő egész lelke szent [,] és zord valami van benne, szelleme bármennyire benyújtotta gyermekkorát a lelkünk legmélyébe, karójával még mindig magasan, magasan áll fölöttünk. Valami zord és nagy és idegen.”¹⁷ Az új látásmód elsajátításához feltétlen szükséges Ady verseinek újraolvasása: „Nem fölösleges őt újra olvasni, olvasni vezetés miatt, olvasni kézen fogva, mint a gyerekek, akik kézen fogva járnak be a rengeteget.”¹⁸

Babits számára a következő alappillért Ady megítélésének megváltoztatásában annak a tévhitnek a lerombolása, miszerint a költő életrajzának ismerete fontos tényező a versek megítélésében: „[...] nem olyan fontos a külső élet, [...]] [, az] adatok, amilyeneknek azok az első pillanatban látszhatnak. Nem! Egy pár adat [ismeretében] elég is, hogy tájékozódni tudjunk”, mivel „Ady éppen nem az a költő, akiben a külső események váltak volna költészté, ő nagyon mélyről vette egész költészetét, oly mélyről, amibe a külső események már oly kevés hatást tesznek...” „Minden, ami benne feltűnik nekünk, az övé, tisztán, az övé, nem a környezetéből [való].”¹⁹ Babits irodalomelméleti előadásában öt hét múlva tárgyalja ezt a problémát. A május 21-i irodalomelméleti előadásban az élmény fogalmának tárgyalásakor, Babits azt állítja, hogy az élmények nem befolyásolják a költő alkotásmódját, így Ady esetében sem meghatározó tényező az élmény.²⁰ Adynál tehát Babits szerint nem a külső élet a mérvadó, hanem a saját bensője, a lelke, amely viszont mélyről jött lélek, mégpedig saját fájának a mélyéből feltörő lélek.²¹

Köteteken átívelő egységet lát Babits Ady verseiben, ahogy lelkének mélye is egységes eszmeiséget képviselt, úgy a megszületett versek, kötetek is egységet alkotnak: „közöttünk lefolyt élet, amely messziről hirtelen kettétörötnék tűnhet fel: amiben teljes volt az ő élete [,] itt van, a könyvében [,] és ezek a könyvek egyetlen egy teljes életmű.”²² Babits számára Ady költeményei egy egységes művet alkotnak, amelyben a kötetek ciklusokra tagozódnak, és majd minden kötet tartalmaz azonos tematikájú ciklust, így szerint össze lehetne állítani egy magyarversek-ciklust vagy egy proletárforradalom-ciklust. Ez a tudatos életműszerkesztés kapcsolja össze Adyt Dantével: „Dantében tűnhet fel [a] külső építkezés szimmetriájának az

17 Kéziratban.

18 Az idézet így folytatódik: „[...] Nem fölösleges tájékozódni [,] és mintegy csúcsot kap ahhoz a hatalmas templomhoz, mert soha nem volt költő [,] azt hiszem [,] a világirodalomban nem volt költő, akinek lírai műve olyan tömkelegét, olyan megdöbbentő gazdagságát és pazarságot és eltévesztő pazarságot tárna elénk.”

19 Kéziratban.

20 „Ugyanezt mondhatjuk Adyról, ki szintén önmagából fejleszti ki egész költészetét, és ennek logikus fejlődését le tudnánk írni életének ismerete nélkül, tisztán abból a logikából, amit egyéniségének magától értetődő fejlődése ad elénk. Nem az élmény, a nevelés, a külső körülmények által reá erőszakolt dolog teszi a költő költészetet azzá, ami, hanem az a valami, amit magával hozott, ami mozgatja, mely eleven szervezet, »növény«, mely egész életében nő.” Babits Mihály, Egyetemi előadások 1919, Szabó Lőrinc gyorsíró lejegyzését megfejtette, a korábbi megfejtéseket átdolgozta és sajtó alá rendezte Lipa Tímea, Ráció Kiadó, Budapest, 2014, 178.

21 „Ez a lélek, amely mélyből nőtt lélek. Fajnak a mélyéből, a lelkéből.”

22 Kéziratban.

a sajátos prüdantériája, amivel költeménye 3 részre oszlik [...] Egészen sejtelmesen hat rám, hogy éppen Adyban hasonló dolgokat találunk.”²³

A második óra elején a jegyzet szerint „bizonyos Szilvási”²⁴ felolvás Ady-költeményeket. Azonban Szabó Lőrinc a későbbiekben nem tesz említést arról, hogy valóban megtörtént-e a felolvasás. Feltételezhető, hogy Szabó Lőrinc jelezte volna írásban, ha igen. Erre az enged következtetni, hogy az irodalomelméleti órákon a félbehagyott, hiányos idézeteket jelölte hullámos vonallal vagy üres hellyel. Mielőtt megtörtént volna a felolvasás, Babits elemzési szempontokat adott meg hallgatói számára, azzal a szándékkal, hogy megismertesse a diákokkal Ady költészetének előzményeit, azokat a hatásokat, amelyek költészetének alakulását befolyásolták. A következőképpen vezeti fel előadását: „[...] úgy érzem, hogy kellő haszonnal, hogyha mielőtt egyáltalán belekezdzenénk, tudjuk már azt, hogy olvasva mire akarunk és mire fogunk figyelni, hogy micsoda szempontok szerint akarjuk nézni és látni Ady verseit. [...] Tehát egy régen száraznak és ódonnak látszó jellemvonással és irányelvvvel akarjuk Ady költészetét jellemezni, mielőtt olvasáshoz fognánk. Az első dolog, hogy annak a kötetnek (megint tudós és pedáns szóval) frázisait keressük meg, nézzük azokat az alkotóelemeket, amelyekből ez a korlelet előszületett. Ebben a tanulásban Ady legít___ művei igazíthatnak bennünket útba, azok a versei, amelyekről említettem, hogy nem ő, de amelyek bizonyára megmutatják, hogy honnan táplálkozott az ő szellemi egésze fiatal korában...”²⁵

Babits elmondja, hogy a fiatal Ady még Reviczky stílusában írta meg első verseit, de alapvetően nem a saját korának költője volt, mivel nem a jelenkor volt hatással Ady költészetére. Babits koncepciójának ez a legfontosabb eleme, miszerint „fajának mélyéből” táplálkozik: „Ez az Ady nem korától kapta azt, amit kapott. Rég valahogyan a saját faja és a miliője mélységéből keltette ki [önmagát], amíg önmagához eljutott. Ady hű irodalom. [...] Úgy értem ezt, ahogy Weininger filozófus, a korán elhalt osztrák filozófus beszélt a zseni föl sz___ről, az erkölcsi hűségéről, amit ő erkölcsi emlékezetnek nevez. Ez az erkölcsi hűség az, ami a zsenit szüntelen jellemzi. A hűség önmagához, kegyelet önmagával szemben, amivel önmagához állandóan ragaszkodik, a saját énjének legmélyebb gyermekkorához, nem akar elszakadni [...], mert mindezek önmaga, mert ezekből nőtt ki ő. Így Ady egészen és teljesen magyar és egészen a magyarságból nő ki. Kifelé nem néz, és kér a fajnak mélyéből és saját miliőjének mélyéből.”²⁶

Weininger erkölcsi emlékezet-, valamint zsenielmélete meghatározó Babits számára²⁷, irodalomelméleti fejtegetéseiben is fontos helyet foglal el: az írói egyéniség tárgyalásakor májusban három irodalomelméleti előadásában is beszél Weininger zsenifogalmáról.²⁸

23 Kéziratban.

24 Kéziratban.

25 Kéziratban.

26 Kéziratban.

27 Otto Weininger *Nem és jellem (Geschlecht und Charakter)* című műve 1903-ban jelent meg, és a következő hét évben tizenkét kiadást ért meg. Írása lelkesedést és gyűlöletet egyszerre váltott ki olvasóiból. Könyvében a férfi, női és a zsidó típust határozta meg, és ezzel még a Harmadik Birodalom elismerését is kivívta magának. A liberalizmus és a szexualitás előtérbe kerülésével szembeni ellenszenv öltött nála filozófiai formát. Magyarországon 1913-ban jelent meg a Dick Manó Kiadónál.

28 „Az kell, hogy nemcsak felismerjem önmagam múltját; nemcsak múltját, önmagamat belül amint itt vagyok, mert nem vagyok csak, mint saját és őseim múltjának összegyűlt eredője, tehát amint így megismerem magamat, ez szükséges ahhoz, hogy ki is akarjam magam fejezni, a világ elé akarjam tárni, megmutassam azt, amit én jelentek. Az is kell, hogy én mintegy igenljem magamat, akarjam magamat. Hogy én ne szégyelljem azt, ami bennem van, ne iparkodjam megváltoztatni, hű maradjak magamhoz. Én én legyek, és önmagamat a világ elé

Babits, mintegy kiemelve a *Nem és jellem* című írásból az erkölcsi emlékezet fogalmát, önállóan használja, Weininger további filozófiai elveitől függetlenül. Babits számára az erkölcsi emlékezet a múlt tiszteltét jelenti, és annak a jelenben való megélését. A múlthoz való viszonyulás határozza meg a költői alkotás jellegét, így különül el egymástól Arany és Petőfi. Babits Weininger zseni fogalmával foglalkozik már 1910-ben is a *Petőfi és Arany* című tanulmányában: „Aranynál másképp van. Akinek egész lelke seb, annak az őszinteség keserves lelkiismeretesség. Az csak azért őszinte, hogy ne legyen egy újabb, még keservesebb sebe, a lelkifurdalásé; mert minden legkisebb lelkifurdalást ismét mély és halhatatlan sebnak érez. Aki múltját mindig magában hordja, annál a lelkiismeretesség lényege a múlthoz való ragaszkodás és erkölcsi következetesség, mert minden legkisebb ellentét múlt és jelen közt új seb és örök lelkifurdalás. Ez az, amit Weininger, a híres osztrák filozófus Gedächtnisnek, erkölcsi emlékezetnek nevez és a zseni legmélyebb sajátosságának mond. Ilyen Weininger értelmében vett zseni Arany. Ez annak a rendellenes erkölcsi érzékenységnek alapja, mely Arany egész életét egy Hamlet életévé teszi; ha Petőfié az egészséges erkölcs, Aranyé beteges erkölcsi szenzibilitás, »égető, mint Nessus vére«. Riedl kimutatja, hogy ez van meg Arany hőseiben is, Toldiban (gondoljunk a György vitézének vagy Tar Lőrincnek megölése utáni hangulatokra); Piroskában, Etelében, a ballada-hősökben.”²⁹ Minderről Rába György így ír Babitsról szóló könyvében: „Az induló Babits, aki az érzelmi életből a tárgyiasítható személyiségrajz, az önkifejezésből a megismerés törvényeinek megragadására törekszik, tudatlírójának poétikai talpkövet az »erkölcsi emlékezet« (Gedächtnis) elvén találja meg, amelyre Aranyról szólva (Petőfi és Arany) és egyetemi előadásában hivatkozik. Ez valamely híásra várva lappangó, tanú emlék, rendszerint a gyermekkorból és a szülővidékről. Az »erkölcsi emlékezet«-nek ez a leggyakoribb változata lírai tárgygyá, majd tematikává bővülve végigvonul Babits költői fejlődésén.”³⁰ Tehát Babits nemcsak elméleti szinten foglalkozik az erkölcsi emlékezetnek a költészetben való megjelenésével, hanem a gyakorlatban is alkalmazza, mégpedig egyes verseinek megírásakor.

Babits továbbhaladva gondolatmenetében elmondja, hogy úgy látja, Ady minden mozzanatát ez a mélységből való táplálkozás határozta meg, így személyiségének domináns vonása, a dac is innen eredeztethető.³¹

büszkén és bátran odakiáltam. Ez az, ami összefügg a szemérmelenségével az írói zsenik némelyikének. Amihez hozzátartozik valami szellemi mazochizmus, a szenvedésnek igénylése, mert hiszen minden egyéniség szenvedő lény is, és az kell, hogy én magamat akarjam és igeneljem, és hű vagyok magamhoz, hogy a szenvedéseimtől sem féljek, azokat is kivájjam, azokat is meg akarjam mutatni fel. Mondom tehát, valami szellemi mazochizmus is kell hozzá, valami, amit így szeretnek nevezni: elődei emlékezete, az önmagunk régmúltjához való ragaszkodás, a múlt megőrzése, s így emlékezés, de nem lélektani értelemben vett emlékezet, hanem morális emlékezet. Ezt a tulajdonságát a zseninek Weininger Gedächtnisnek nevezi, én elődei emlékezetének szeretném nevezni. Ő ebben látja a zseni lényegét. Ő elsősorban az irodalmi zsenire gondol.” Babits Mihály, *Egyetemi előadások* 1919, Szabó Lőrinc gyorsírással lejegyzését megfejtette, a korábbi megfejtéseket átdolgozta és sajtó alá rendezte Lipa Tímea, Ráció kiadó, Budapest, 2014, 174.

29 Babits Mihály, *Petőfi és Arany*, Nyugat, 1910, 22. szám, 4.

30 Rába György, *Babits Mihály*, Gondolat, Budapest, 1983, 18. – Rába Babits május 19-i, 20-i és 21-i irodalomelméleti előadásaira hivatkozik. Ezeknek az előadásoknak első megjelenési helye: Gál István, *Babits egyetemi irodalomtudományi előadásai Szabó Lőrinc lejegyzésében*, Tiszatáj 1975/3., 52–67.

31 „Olyan mélységekből ázott, [...] amelynek semmi közülük azokhoz az áramlatokhoz, amelyek a külső világból vannak. [...] Valami sokkal mélyebb mélységekből merített. Mindent, amit merített, még a dacot is, amellyel önmaga ellen támadott.”

Mindezen jellemvonások azonban ellentmondanak annak a népszerű vélekedésnek, hogy Ady korának forradalmi költője³², hiszen nem a jelen világban élt, „egészen elhibázott dolog, hogy Adyról valaki úgy akar közönségest mondani, hogy a korhoz való viszonyról beszél, egészen téves úton jár az, aki Adyban a politikai és forradalmár költőről beszél, mint valakiről, akit korával való viszonya determinál, akinek külső eszmeáramlatokhoz köze volt.”³³

Babits úgy véli, hogy Ady költészetének minden aspektusát ez a mélyből való táplálkozás határozza meg, így szerelmi költészetét is ez irányítja oly módon, hogy nem a jelen idő konkrét nőalakjáról ír, hanem az általa felébresztett általánosabb értelemben vett élményről: „Egész szerelmi költészete nem jelenhet meg egy nő alakja [alakjában], mint kívülről látott alak. Mindig önmagával vívódott. Szerelmi kötetében is. [...] Hányszor mondja egy léda. Nem a nőről, egy külső nőről van szó, [hanem] egy kalandról, egy élményről van szó, ami benne, magában él. Ez az önmagához való hűség teszi azt, hogy egészen elhibázott dolog, hogy Adyról valaki úgy akar közönségest mondani, hogy a korhoz való viszonyról beszél, egészen téves úton jár az, aki Adyban a politikai és forradalmár költőről beszél, mint valakiről, akit korával való viszonya determinál, akinek külső eszmeáramlatokhoz köze volt.”³⁴

Irodalomelméleti előadásai és szemináriumi órái is ismétlésektől mentesek, azonban a második szemináriumi órájának a második felében újra előveszi a dac témáját Babits: „Egy szót mondanom kell előbb, amivel nem vagyunk egészen a legmélyén annak a szellemnek, de ami mégis sokkal mélyebbre vihet bennünket, kincskereső utunkban: a dac.”³⁵ S így beszél erről a későbbiekben Ady kapcsán: „Egy magyar dac, ami elszakadni akar, ki akarja irtani magából azt, ami legmélyebben ő. Ez a mélyből és önmagából kinövő dac az első forradalmi csírája Adyban és mindvégtsőkig az marad.” Majd mindezt a költészetére vonatkoztatva így tárgyalja: „Ez [az], ami dacból a dekadens versek írására kényszeríti és a Még egyszer című kötet ennek a korszaknak a kötete. Nem reprezentál. Valami nagy villanások vannak benne, nem az igazi Ady. Ebben még mások beszélnek az ő ajkán így. De már nem azok a mások, akik mindig voltak, már nem az ő környezete beszél, azok beszélnek, akiket a környezete dekadens szóval bélyegez meg. [...] a magyar dekadens költő, Szilágyi Géza³⁶ ellen. Ez a dekadens költő a forradalmi Adynak első hőse.” Babits tehát a dacból eredezteti Ady vonzalmát a dekadens költők iránt. Ady számára a dac egy olyan irányító érzés volt, amely meghatározta költészeti orientációját.

Szabó Lőrinc gyorsírási lejegyzésében a második órát úgy zárja Babits, hogy utal a következő órára: „[...] ebbe a nagy titokba próbálunk mi valahogyan legközelebb erről.” De a jegyzet erről nem fellelhető.

32 „Hogy lehetett ez a költő a forradalmi költő? Ez a költő, aki így tervezte, innen merített, ilyen _____t hozott? Hogy lehet őt nézni a legforradalmibb, a legfelforgatóbb költőnek. Ő nem a kora költője, [...] ha ő forradalmár költő, akkor ez a forradalmiság valami _____ből jön benne, olyan, mint minden nagy költőnek mélyről jövő forradalmársága.”

33 Kéziratban.

34 Kéziratban.

35 Kéziratban.

36 Szilágyi Géza (1875–1958) jogász végzettségű költő, író, újságíró.

Jaulusz-kivonat:

Jaulusz nem jelzi a dátumokat, így nem ismert, hány szemináriumi órát foglal magába a kivonat. A fentiek tükrében: kb. 2 óra anyagot ölelhet fel.

Szabó Lőrinc jegyzetének tematikája megszakad Ady egységes költészetének tárgyalásakor. Jaulusz kivonata pedig ezzel a tematikával kezdődik, vagyis – ahogy arra a fentiekben utaltam – valószínűsíthető az egymásutánosság, s így az, hogy a kivonat a harmadik és a negyedik órát öleli fel. A körülbelül tíz mondatnyi szövegterjedelem tartalmi hasonlóságának oka Babits előadásmódjában keresendő, akinek szokása volt az óra elején az elmúlt alkalom legfőbb mondanivalóját két-három bekezdésnyi terjedelemben összefoglalni.

A kivonat első bekezdésének utalása szintén bizonyítja a jegyzetek sorrendjét: „*Ady forradalmisága a faj mélyeiből felhozott dac. Láttuk, hogy ő mennyire a faj gyermeke, hogy ragaszkodik faja gyökereihez. Láttuk, hogy mennyi mélység van benne, láttuk, hogy a magyar környezetéhez belső rokonsággal tapad.*”

Jaulusz kivonata szorosan követi Babits 1909-es *Ady-analízisének*³⁷ szövegét. Babits vélhetően ezt vette szemináriumi órájának alapjául. Babits *Ady-analízisének* nyitó gondolata szerint Ady tehetsége magyar tehetség, amelyet a magyar minták érleltek, de amelyet Ady ki akart irtani magából. Mintegy dacból. S itt akarta hagyni a magyar hont, hogy Nyugatra menjen. Jaulusz kivonata is ezzel kezdődik, de a terjedelem tekintetében eltér: hosszabban, több magyarázó mondattal adja át ezt a gondolatát Babits. A Jaulusz-kivonat első fele az *Ady-analízisre* épül, néhol szó szerint követi, helyenként pedig kibővíti magyarázó mondatokkal. Ennek okát a funkcióváltásban látom, vagyis az 1909-es cikket egy másik közegnek szánta, a témában járatosabb olvasóközönségnek, míg 1919-ben a hallgatók több magyarázatot, kifejtést igényeltek. Továbbá az élőbeszéd formája is szerepet játszhat a terjedelem megnövekedésében.

Példaként említhetjük a következő, az órájába beépített bekezdést: „*És mi volt az az irodalom, mely ekkor Ady körül élt? Egy satnya, epigon irodalom, melynek utolsó, igazán nagy alakja, Arany János már 1882 óta halott, melynek elevejei régi elavult ideológiáknak minden másra, külsőbb szabadságra való vágyás nélküli követői.*”³⁸ Az „*Elszakadni, mindenáron, Nyugatra!*” mondatot hallgatóinak a következőképpen bővíti ki – szinte színészien belehelyezkedve Ady szerepébe – E/1. személyben, egymást követő mellékmondatokban: „*Hátat fordítok nektek, kinézek a szabadba, kimegyek nyugatra innen, ez börtön nekem; szököm, elszakadok mindenáron.*”³⁹

Babits a dac jelenségét is részletesen tárgyalja, összeköti a művészetrel, a nemzeti identitással is. Így válik különösen fontosá Ady kapcsán: „*A dac mindent kicsinek érez maga körül, magyar ugar, lelkek temetője minden. A dac testvére a büszkeség, a nagyrovágy. És minden művészlélek érzése a másrovágyás, valami újra. Ekkor teremnek azok a versek, melyek felháborítják a hazafit, megtagadnak minden magyarságot, kicsinylőleg beszélnek a magyarságról.*”⁴⁰

Ezután a kivonatnak egy terjedelmesebb szakasza tartalmi hasonlóságot mutat Babits későbbi, 1920-as nagy Ady-tanulmányával, ami viszont arra enged következtetni, hogy

37 Babits Mihály, *Ady-analízis*, Nyugat, 1909, 10–11. szám, 18–25.

38 *Ady szeminárium az egyetemen, Babits Adyról, Dokumentumgyűjtemény*, vál. és szerk. Gál István, Magvető, Budapest, 1975, 84.

39 Uo.

40 Uo., 85.

41 Ady Endre, *Anyám és én*, Budapesti Napló, 1906. június 3., XI. évfolyam, 151. szám, 2.

42 *Ady szeminárium az egyetemen, Babits Adyról, Dokumentumgyűjtemény*, vál. és szerk. Gál István, Magvető, Budapest, 1975, 88.

43 Babits Mihály, *Ady tanulmány*, Nyugat, 1920, 3–4. szám, 132.

Babits később átdolgozta a szemináriumon elhangzottakat. Mint azt korábban írtuk, Babitsnak elküldték Jaulusz kivonatát, amit ő feltételezhetően később felhasznált.

A következőkben bemutatok két példát, ami megvilágítja a két előfordulás közötti kapcsolatot. Az első példában azt látjuk, hogy az egy évvel későbbi tanulmányban ugyanazt a gondolatmenetet közli kibővítve a próféta képének beemelésével.

Jaulusz-kivonat

A kiválasztott ember rettenetes magányosságát éli, az Illés szekerén száll, jeges magasságokban, ahová senki sem követheti. Zord költő, egyedül kell lennie. Pacsirtának nézik, de nem az, ő sirály, pacsirta-álcás⁴¹ sirály.⁴²

Ady-tanulmány

De ebben az életben van valami zord jelenség, valami sorsszerű Magasság. Kijelentéses élet ez, mondom, szimbólum, a próféta eleve elrendeltségű élete; s ennek intenzív érzése avatja ennek az életnek lírikusát a „pacsirta-álcás sirály”. Ady legmélyebben zord költő és egyáltalán nem „édesszavú lantos”. Az Illés tüzes szekerén száguld ő, hűvös, magas szépségek felé s „bús hazátlanul”. Próféta ő, mert rájött, hogy élete több mint egy esetleges tünemény, hogy életének, szavaiban, titkos nyelvvé kell jegecednie, melyet eleinte csak kevesen és nehezen érthetnek; próféta a meg-nem-értettség és egyedüliség dacos gesztusával.⁴³

A következő táblázatban is láthatjuk, hogy egyes szöveghelyeken szorososan követni fogja az 1919-es óráján elmondottakat Babits, amikor 1920-ban megírja Ady-tanulmányát.

Jaulusz-kivonat

Alázattal elfogadja rettenetes nagy sorsát, melyet az Isten mért rá, de probléma lesz neki ez a sors; maga a sors probléma lesz neki, az Isten a nagy véletlen, mely ily rettenetes magányosságot teremtett körülötte. A hazárd, a sors, melyben ő valami felsőt lát, mint a próféta a saját kedélyének magasságában, melyet belül, önmagában érez, s melyek a születésnek csodálatos véletleneiből fakadhattak, az isteni küldetést sejteti. A véletlen lesz a probléma, a sors. Ő írja meg azt a másik esszét, a *Portus Hercules Monoeci*-t, a költőnek a hazárdhoz, a véletlenhez való viszonyáról.

Ady-tanulmány

Örök probléma neki a nagy Ismeretlen, aki mélyen sorsos életét kimérte; probléma maga a sors, a „sötét sorsok folyói”, a rendeltetéses „Véletlen Idő”, mely a szerelmet, életeket és halálokat tereli – véletlen vagy nem véletlen, alázattal elfogadja tőle magas, zord és egyedüli Illés-sorsát, maradéktalan kiélendő életét: engedelmeskedik neki, de közben folyton kérdezi, hogy ki ő? (L. a *Portus Hercules Monoeci* című tanulmányát is.)⁴⁴

S az ő bús „Ádám hol vagy”-ára Felelnek hangos szívverések ... („Ádám hol vagy?”) Az Istennel társalkodik, mint Illés próféta.

Míg végre megszólal az érthetetlen Isten, s „az ő bús »Ádám hol vagy?«-ára Felelnek hangos szívverések”. – A magasságban, ahol él [,] az Istennel társalkodik Illés.⁴⁵

44 Babits Mihály, *Ady-tanulmány*, Nyugat, 1920., 3–4.szám, 132.

45 Uo.

Ezután Jaulusz kivonata már az *Ady-analízis* szövegét követi, a következő mondattal: „Így érik ki Ady szimbolizmusa.”⁴⁶ Ady szimbolizmusát taglalva Babits együtt halad az *Analízis* szövegével, amennyiben tételmondatai átkerülnek a szövegbe, szoros tartalmi hasonlóságot mutatnak. Ugyanakkor az órán nagy gondot fordít a magyarázatra, így az analízisben csupán megemlítt allegóriák – úgymint például a jó Csönd herceg –, itt többszörösen összetett mondatban kerül kifejtésre: „A fontos, ami a dolgok mögött van. A dolgok elvesztik jelentőségüket, mert a dolgok kinn vannak abban az idegen világban, melyhez a költőnek semmi köze, melyet ő mérhetetlen magasságból néz. De a dolgok értelmei a költő lelkéből nőttek ki, magányossága teszi őt szimbolikussá, így látja a természetet, és így lesz a legmindennapibb dolog belőle; egy falusi éjszakai[i] környezet vagy egy nyugalmas kórházi terem, ahol este a lázak ébrednek, jönnek – rejtett, különös dolgoknak jeleivé, szimbólumaivá. Így lesz a csöndből egy nagy szimbolikus személy. »Jó Csöndherceg.«”⁴⁷

Jaulusz kivonata ezt követően tartalmilag követi az *Ady-analízis* következő tíz mondatát, amelyben Babits azt taglalja, hogy Ady költészetének lényegét abban látja, hogy ő önmagából táplálkozik, félretéve a múlt költészeti hagyományait és egyúttal saját világot teremt.⁴⁸ Azonban a kivonatban rövidebben fogalmazza meg. „Ezzel a néppel szemben csak egy gesztusa lehet, a próféta gesztusa, aki önmagába élte népéből mindazt, ami népe mélyén és mögött van, és aki hivatva érzi magát ezt tolmácsolni népének, önmagát, amit ő maga nem ért és nem érez, magát azt a népet. Így lett próféta Ady. [...] Ady próféciája eléggé szembeszökően a vágy próféciája. [...] A vágy beszél belőle, nem a látás.”

Tehát a vágy beszél Adyból, a vágy folyamatos megfogalmazását tekinti kötelességének, és nem a vágy céljának megteremtését, hiszen a próféta feladata a hit.

„Nem az a fontos, hogy beteljesüljön-e az, vagy nem, amit jövendő a költő, fontos, a próféta hivatását eltöltő dolog, nem a véletlen teljesülés, hanem a próféta hite önmagában, küldetésében. A hit, a próféta leg-legmélyebb lényege ez a hit, és mely a prófétai jellegét adja meg Ady költeményeinek.”

Ebben az összefüggérendszerben a háború egyet jelent ennek a hitnek a megtagadásával.

„Ezért oly tragikus Adynak a háború, mikor épp ezek a hitek látszanak megcáfolva lenni. Ezért oly tragikus, mikor az utolsó könyvének: A halottak élén-nek előhangjában ezt írja: »a hiteim elköszönnék«. De azért soha nem tudnak hitei teljesen elköszönni. Ezer kataklizma és a világ ezer

46 *Ady szeminárium az egyetemen, Babits Adyról, Dokumentumgyűjtemény, vál. és szerk. Gál István, Magvető, Budapest, 1975, 90.*

47 *Uo., 90–91.*

48 „Így érik ki az a költő, akit ha nem félnek a régi elavult terminustól, a diszcreditált, hitelvesztett terminustól, a legnagyobb allegóriai költőnek lehetne nevezni. Hasonlat rendkívül kevés van benne, nála minden hasonlatból élmény lesz; történet, kép, allegória, minden az egész versen végig fog húzódní, mert a hasonlat csak eszköz, az allegória cél, a szimbólum több egy hasonlatnál. A fontos, ami a dolgok mögött van. A dolgok elvesztik jelentőségüket, mert a dolgok kinn vannak abban az idegen világban, melyhez a költőnek semmi köze, melyet ő mérhetetlen magasságból néz. De a dolgok értelmei a költő lelkéből nőttek ki, magányossága teszi őt szimbolikussá, így látja a természetet, és így lesz a legmindennapibb dolog belőle; egy falusi éjszakai környezet vagy egy nyugalmas kórházi terem, ahol este a lázak ébrednek, jönnek, – rejtett, különös dolgoknak jeleivé, szimbólumaivá. Így lesz a csöndből egy nagy szimbolikus személy. »Jó Csöndherceg.« Minden eleven, de nem oly eleven, mint azoknál a költőknél, kik megszemélyesítik a természetet. Úgy eleven, mint a régi látnokoknál, akik a dolgok mögé látnak, a dolgok mögött látnak egész mitológiát, a lélek érzései mögött, a mámorok mögött az ós Kajánt, a pénz világa mögött a disznófejű Nagyurat, a nagy Pénztárnokot. Látják a forradalom közeledtét, mint egy vörös szekeret; amit más talán egy lélektani műszóval mondana, az nála egy hangulat, amely mögött ő érzi azt a mitológiai valamit, a fekete zongora hangját hallja. Mindezek teljesen önmagából vett képek, hangok, semmi az irodalomból, semmi átvett mitológia, megoeti a régi költők alkotásait, ő maga alkotja meg a maga világát, a maga mitológiáját.” *Uo., 90–91.*

válságai között Adyban még mindig él az a hit, mely Ady próféataságával oly elváhatatlan kapcsolatban van, a mély hit az emberi fajban, és ezt fejezi ki az Intés az őrzőkhöz, egyik legszebb verse. Ezt a hitet fejezi ki az Ember az embertelenségben, melyet a háború embertelenségei között élt.⁴⁹

Babits 1920-as tanulmányában kritizálja Földessy elméletét, ezzel pedig az irodalomelméleti előadásokon képviselt álláspontját ismétli meg.

Földessy-kritikájában az irodalomelméleti előadásokon képviselt álláspontját ismétli meg. Babits az előadásokban képviselt genetikus kritikai módszert hiányolja Földessynél, és úgy véli: „Teljesen rájött volna az igazságra, ha a genetikus módszert alkalmazta volna s nem elégedett volna meg annyival, hogy Ady egyszer, véletlenül, »alighanem csak költői sugallatra« feltalált egy egész új verselést.”⁵⁰

1920-as tanulmányában Babits Dantéval állítja párhuzamba Adyt a szimbolizmus tekintetében. Ahogy arra fentebb utaltam, Dante párhuzama már megjelenik április 12-i óráján is, habár ott a költemények szerkezetének felépítése a párhuzam alapja.⁵¹

Mint korábban tárgyaltuk, Szabó Lőrinc jegyzetében hangsúlyos szerepet kap Ady és a külső élet viszonya. Ez a koncepció jelenik meg Ady-tanulmányában is⁵², de már irodalomelméleti előadásaiban is több ízben beszél a külső élet költészetben betöltött szerepéről. Ezek az alkalmak időben az Ady-óra utána következnek, május 12-én és május 14-én.⁵³

Tágabb összefüggésben akár úgy is lehetne fogalmazni, hogy az előadásokban dolgozta ki komplexen irodalomelméletét, a későbbiekben, így például az Ady-tanulmányban már csak jelzésszerűen, utalásszerűen említi meg a tárgyalandó témájához kapcsolódó irodalomelméleti vonatkozásokat.

49 Uo., 93–94.

50 Babits Mihály, *Ady tanulmány*, Nyugat, 1920., 3–4. szám, 125.

51 „De legtöbbször sokkal mélyebb okai vannak az Ady »homályosságának«. Nincs a világirodalomban költő, aki következetesebben, mélyebben, lényegesebben szimbolista volna. Talán az egy Dantét kivéve. Azért mondom, meggondoltan, Dantét, mert Ady-nál is, mint Dantéban, az egész világ szimbólumok óriási láncolata, szimbólumok, melyek szigorú egymásba-illeszkedésükkel, szinte a valósággal egyértékű szövetet alkotnak. Hogy Ady éppúgy benn él ezekben a szimbólumaiban, mint Dante az övéiben, azt legjobban mutatja, hogy nem ejti el őket, vissza-visszatér hozzájuk, nő, gazdagodik, de ugyanaz marad benne ez a szimbólumvilág, elfelejtettnek hitt szimbólumok merülnek föl évek után újra [...]” Babits Mihály, *Ady tanulmány*, Nyugat, 1920, 3–4. szám, 130.

52 „Ez a magyarázata, hogy ebben a leglíraibb költőben, akinek minden hangja életéből fakadt: mégis hiába keresnénk külső életrajzot, amilyent pl. Petőfi versei megadnak.” Babits Mihály, *Ady tanulmány*, Nyugat, 1920., 3–4. szám, 10.

53 Babits Mihály 1919. május 12-i előadásából: „A nagy megújulás, amely Adyval kezdődött a közelmúltban, egy olyan korban történt, amikor semmiféle politikai változás nem volt, politikailag nyugalmas, sőt tespedt korban. Tehát a milliók az a változása, amit politikai változásnak nevezünk, s amely kollektív élmény, nem hozza létre feltétlenül az irodalmi változást. Hát mi ennek az oka? Hogy lehet az, hogy az élmény magában nem változtatja az irodalmat? Hát az irodalom nem expressziója az élményeknek, s nem kell az új élményeknek jelentkezni az irodalomban is? Az irodalom igenis expressziója [az] élményeknek, de valami sokkal mélyebb élménynek, életnek, mint amilyen a külső élet, nem amilyen élményeket a külső élet tud adni. A külső élmények, az, hogy milyen eseményeken megyek át, milyen embereket ismerek meg, képekkel töltik be a lelkemet, ezek a képek [olyanok] volnának az írói lélekben, mint a színek a művész palettáján, raktáron levő eszközök, amelyeket felhasználhatok a közlésre. De a közlés nem abban áll, hogy a színeket felrakom, nem a színeket akarom közölni, a színek eszközök, mást akartam kifejezni, valami bennem megérett és kialakult, az én egyéniségemnek mélyéből jött dolgot, talán a világnézetem mélyéből jött dolgot, amelynek kialakításában lehet, hogy élményeim eszközök voltak, a kifejezésben mindenesetre eszközök lesznek.” Babits Mihály, *Egyetemi előadások 1919*, Szabó Lőrinc gyorsírással lejegyzését megfejttette, a korábbi megfejttéseket átdolgozta és sajtó alá rendezte Lipa Tímea, Ráció Kiadó, Budapest, 2014, 143.

Mint az látható, Babits számolt az irodalomelméleti előadásokban megfogalmazottakkal. Irodalmi írásainak szerves részét képezik az előadások, hiszen előre- és visszautalások egyaránt megtalálhatóak bennük. Az előadásokban gondol végig komplexen olyan alapproblémákat, minthogy mi az irodalom, hogyan lehet osztályozni az irodalmi műveket, mi a miliőelmélet, és mi az egyéniség.

A későbbi írásaiban már csak Ady és a külső élet kapcsolatát írja meg.

Az irodalomelméleti előadások és az Ady-szeminárium egymással párbeszédet folytat, és egy egységet alkotnak. Irodalomelmületről alkotott felfogását az előadásokban dolgozza ki. Mindez azt sejteti, hogy mind az irodalomelméleti előadásoknak, mind a szemináriumi óráknak volt vázlata, vagy legalábbis olyan tételmondatok, példák, olyan panelek, amelyeket később Babits újra felhasznált.

A kéziratok azt is láthatóvá teszik, hogyan alakulnak Babits gondolatai, hogyan mozgat gondolatmeneteket, kidolgozott példákat. Az Ady-szeminárium alkotói munkájának egy állomása, a gyorsírástos kéziratok rálátást biztosítanak arra, hogyan formálódott Babits gondolkodása.

Bíró-Balogh Tamás

Radnótitól Bakáig

Egy Kormos István-vers kultikus alakulástörténete

Visszaemlékezéseiben Kormos István leír egy esetet, amikor Vas Istvánék lakásán egy kínos jelenetbe csöppent: Trencsényi-Waldapfel Imre és a házigazda valami politikai kérdésben ölték egymást, végül pedig Kormos egy rá jellemző abszurd viccel ütötte el a helyzet komolyságát. „*A vitának ezzel vége lett – írja Kormos –, s Pistától megkaptam ajándékba Verlaine francia válogatott kötetét; ezt a dedikációt találtam benne: »Pistának, szeretettel Miklós.« Azaz Radnóti; Vas még hozzátette az ajándékhoz, hogy ez már régen jár nekem, mivel a Fehér virág Radnótiról szól.*”¹

Mi is történt tehát? Vas István valamikor kapott egy Verlaine válogatott kötetet Radnótitól, aki ajándékozási bejegyzést is írt a francia nyelvű könyvbe, később pedig Vas ugyanezt a kötetet továbbadta Kormos Istvánnak.

A vers, ami voltaképpen az ajándékozás indoka lett, így szól:

Fehér virág

*Fehér virág a zápor zuhogva ejti szirmát
holló a szél az ékkő tócsában mossa tollát
szép zöld haját lebontja a kukorica elszáll
e szíromzuhogásból a tündöklő ökörnyál*

*Fehér virág kezében szétporló liliomszál
szétporló tenyeredből szökkent e liliomszál
szétporló zuhatagból ahogy a szírom elszáll
eltűntél aki köztünk angyali zene voltál*

A Kormos-kötetekben a vers alatt mindenhol ott a keletkezés évszáma is: 1948.

A visszaemlékezés szerint Kormos éppen ennek a versnek köszönhette Vas István és felesége, Szántó Piroska barátságát is. A *Fehér virág* megjelenéséig csak látásból ismerték egymást, és kapcsolatuk alig csak a köszönésig jutott. Akkor azonban, „*az utolsó Válasz megjelenése után néhány nappal Rácz úr Hársfa utcai zugantikváriumában böngészgettem, ahol fillérékért kincseket lehetett találni, például ötven fillérért Mérimée Spanyol naplójának első*

¹ Kormos István: *A vasmoszár törője alatt*. Új Írás, 1976. szept. In: Uő: *A vasmoszár törője alatt*. Összegyűjtött prózai írások. Bp., 1982. 14–36. – Az idézetre Bakos András (Szeged) hívta föl figyelmemet, köszönöm neki.

kiadását, amit Mérimée egy párizsi asszonynak dedikált – hogyan került oda? nem tudom; minden-
esetre böngészgettem, amikor valaki a vállamra tette a kezét s mondta, mondta a fülemben a versem,
megfordultam: Vas István volt. Nem mondok sokat, ha azt írom: egyetlen pillanatban örültem meg-
szerettem.” Aztán nem sokkal később „a Kossuth Lajos utcán szembejött egy asszony, Pista rám
mutatott és azt mondta neki: ez a Fehér virág, erre az asszony is elmondta a verset. Szántó Piroska
volt – neki is a nyakába borultam, mint később, válságos pillanataimban, amiből volt elég, s túrta,
mint pofont a nazarénus.”²

Kormos szerint ekkor Vas azt is mondta, hogy „ő egész életében ilyen verset szeretett
volna írni”. A vers kitüntetett szerepére, amit Kormos Vas Istvánnak tulajdonított, koránt-
sem öncélú mitizálás, évtizedekkel később Vas is megerősítette. Egy Albert Zsuzsával
Kormosról szóló beszélgetésben mondta: „Én a Válasz utolsó számában olvastam Kormos
Fehér virág című versét, történetesen az én prózám alatt, mellett volt. [...] Tény az, hogy
Kormosnak első találkozásunkkor elmondtam a Fehér virágot, amelyiket nagyon szerettem. Ma
is az én antológiámban, ami a fejemben van, a legeslegszebb versek közé tartozik, [...] ezzel indult
barátságunk.”³ (Albert)

Kormos verse a Válasz utolsó, 1949. május–júniusi számában jelent meg.⁴ Kormos is, a
kortársak is, a szakirodalom és az olvasók is egyik legszebb, legfontosabb költeményének
tartják. A megjelenés helye azonban súlyos következményekkel jár. Kormos így vallott
erről: ennek a versnek köszönheti „kitiltását” is az irodalomból, „sokakkal együttes jégtáblára
kirakásomat, pusztán azért, mert a Válaszban jelent meg. A nyavalyahozó években is büszke voltam
rá – nem is annyira a versre, hanem a megjelenés helyére!”⁵ Kormos legközelebb csak 1955-ben
publikálhatott.

Azonban a Fehér virág 1949-ben, a Válasz utolsó számában még nem Radnóti-vers
volt. Sőt: Kormos azt egy másik költőnek, Sárközi Györgynek ajánlotta: „S. Gy. emléké-
nek”, olvasható a vers fölött. Kormos közeli barátja, Fodor András, aki éppen jelen volt
a Válasz Szerb utcai szerkesztőségében a kézirat leadásánál, leírja: Kormos „hozta a Fehér
virág című nevezetes vers kéziratát, mely az akkor készülő utolsó számba került bele. Tanúsíthatom,
hogy a Sárközi Györgynek szóló monogramos ajánlás nem az özvegy félrehallása folytán került a
cím alá. Az »angyali zene« szókapcsolata különben is természetesen idézte Sárközit.”⁶ Azaz
Fodor András szerint nemcsak a megjelenés helye indokolta, hogy a fiatal költő – Kormos
a 26. évében járt ekkor – éppen a Válasz szerkesztője meghalt férje emlékének ajánlotta a
verset, nemcsak Sárközi Mártának akarta illetéknépp is tiszteletét kifejezni, hanem magá-
ban a versben is Sárközire utaló motívumok vannak. Ugyanakkor Kormos monográfusa,
Vasy Géza szerint nagyon valószínű, hogy mégis a Sárközi Márta iránt való „tisztelet és
szeretet jeléül kapta az első közlésnél a dedikációt a vers”.⁷

Amikor Vas István 1949-ben, a vers megjelenése után pár nappal elszavalta azt
Kormosnak, még tudnia kellett – hiszen friss olvasmányélménye volt –, hogy a Fehér virág
ajánlása Sárközi György emlékének szól. Amikor azonban a Radnótitól kapott Verlaine-
kötetet adta Kormosnak, már mint Radnótiról szóló versre hivatkozik indoklásában.

2 Uo.

3 Szegény Yorick (Kormos István). In: *Legendás irodalom*. Szerk.: Albert Zsuzsa Bp., 1994. 141–167.
(A továbbiakban: Albert Zsuzsa.)

4 Kormos István: *Fehér virág*. Válasz, 1949. máj.–jún. 5–6. sz. 383.

5 Kormos István: *A vasmoszár törője alatt*.

6 Fodor András: *Kormos István bolyongásai*. In: *Uő: Szülöttem föld*. Bp., 1990. 296–308.

7 Vasy Géza: *Kormos István*. Bp., 2002. 285.

Valamikor valahogy tehát a Sárközi-versből Radnóti-vers lett. A vers szövegében egy betű sem változott, csak az ajánlás. Márpedig ajánlásokat legfeljebb elhagyni szokás, nem lecserélni.

Fodor naplójának tanúsága szerint a hetvenes években többször is beszédtema volt baráti társaságukban a vers, és rajta kívül más is emlékezett még az eredeti ajánlásra: „A Fehér virág [Lator] László szerint is Sárközinek volt ajánlva és nem Radnóti emlékének”, írta 1978. november 15-én.⁸ (Fodor emellett más „füllentéseket” is szóvá tett.) Később Vas István is elismerte ez, „később más ajánlással jelent meg, és ez Kormos Puch-természetéhez hozható tartozott. Változó, folyton alakuló, megfoghatatlan volt.”⁹ (Vas mondta korábban ugyanebben a beszélgetésben: Kormost mindig afféle Puchnak látta, „mindenképpen tündéri, és közben komiszkodó jelenség volt”.)

Amikor egy interjúban Kormos elmondta a vers keletkezéstörténetét, egy egész, kerek történetet idézett fel. „Legjobban szeretett versemet, egy nyolcsorosot úgy írtam, hogy hagyományt álltam sorba a Hold utcai csarnokban. Rengeteg öregasszony állt körülöttem. Rákosiról és Grósz atyáról beszéltek. Akkor jelent meg először a Radnóti-összes, a Knernél, nagyon szép könyv volt. Már ismertem a Tajtékos ég darabjait. Radnótin gondolkodtam, és szinte önkívületbe estem. Olyanszerű volt az egész, ahogy a dilettáns elképzeleli az ihletet. Radnótira gondoltam, és úgy éreztem, hogy utolsó verseiben, 1944-ben a magyar költészet becsületét egy sárga csillagos munkaszolgálatos mentette meg. [...] »Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj...« – Elképzeltem ott sorban állás közben a versemet, a Fehér virág címűt, amiben Radnóti neve elő sem fordul. Sokan szerelmes versnek hiszik. Memorizáltam, s amikor megkaptam a hagymát, siettem haza leírni.”¹⁰

A vers születésénél tehát a költő meg sem említette Sárközi nevét, viszont egy teljes narratívát épített Radnótira. Ha hiszünk neki, és elfogadjuk, hogy valóban így született a vers, akkor viszont egy újabb kérdés merül föl: hogy lett a Radnóti-versből Sárközi-vers. Hiszen a Válasz-beli első megjelenés nem sokkal követte csak a megírást, Kormosnak emlékeznie kellett, hogy kinek az emlékére írta.

Az emlékezet csalóka lehetőségére hívja fel a figyelmet a monográfia is, bár Vasy nem a Radnóti-kötődést, hanem a keletkezési évszámot kérdőjelezi meg: „Vitatható egyébként a vers keletkezési idejéül a Szegény Yorickban megadott 1948-as évszám is. Bár lehet, hogy az idézett vallomás téved a körülmények felidézésében. A Radnóti Miklós Versei ugyanis 1948 legvégén jelent meg, a legelső újságismertetés 1948. december 17-i. Az ezt követő hetekben a sorban álló öregasszonyok között inkább lehetett téma Mindszenty József, hiszen az esztergomi érseket december 23-án tartóztatták le, s 1949. február 8-án már ítéletet is hirdettek perében, amely komoly nemzetközi visszhangot keltett. 1949 késő tavaszán viszont, a május 15-i országgyűlési választások előkészítő szakaszában Grósz József is megnyilatkozott mint kalocsai érsek, a püspöki konferencia elnöke, Mindszenty akadályoztatása miatt a katolikus egyház hazai vezetője. S megemlítendő az is, bár nem perdöntő érv, hogy a Kormos-vers alapképe is a májusi természetre utal, s bizony elképzelhető, hogy csak 1949 tavaszán született meg ez a mű.”¹¹ Ugyanakkor érdemes azt is megjegyezni, hogy nemcsak Radnóti összegyűjtött versei jelentek meg ekkoriban: a szintén vértanúhalált halt Sárközi György gyűjteményes kötete nem sokkal korábban jelent meg, Kormos talán erre emlékezett, de emlékei összemosták a frissebben kiadott Radnóti-versekkel.¹²

8 Fodor András: *A hetvenes évek*. Napló 1975–1979. Bp., 1996. 494.

9 Albert Zsuzsa: I. m.

10 Bertha Bulcsú: *Délutáni beszélgetés...* Jelenkor, 1976. okt. In: Kormos István: *A vasmoszár törője alatt*, 171–190.

11 Vasy Géza: *Kormos István*. Bp., 2002. 260–261.

12 Sárközi György összes verse és kisebb műfordításai. Bp., 1947. Sarló-kiadás (Illyés Gyula bevezetésével).

Az, hogy 1976-ban Kormos már mint Radnóti-verset idézte fel, természetes: az ekkor már legalább hat éve nyomtatásban is Radnóti nevéhez kötődött. És akkor itt érdemes számba venni a *Fehér virág* kézíratait és megjelenéseit.

A versnek jelenleg kézírata is ismert. Mindkettő tisztázat. Az egyik a Petőfi Irodalmi Múzeumban található (jelzete: V.2194/4), a másik Réz Pál tulajdonában. Mindkettő publikált, előző a *Műhely* folyóirat Kormosra emlékező, 1993. 5. számának első belső borítóján található, itt a vers ajánlása: „*Radnóti Miklós emlékének*”. Ez az autográf datálatlan, viszont éppen az ajánlás miatt értelemszerűen nem lehet a vers eredeti, leadott kézírata, csakis utólagos másolat. A másik autográf kétszer is megjelent, először a Kormos-képeskönyvben, majd Réz Pál életműinterjú-kötetében: ez datált („*Fészek, 1973 november 15*”), de a versnek nincs ajánlása, Kormos a versszöveg alatt dedikálta: „*Réz Palinak / nagy szeretettel / Kormos István (az öreg)*”.¹³

Az eredetileg 1949-ben publikált vers utóbb nagyon népszerű lett (erre utalnak a kéziratmásolatok is), igazi antológiadarab – nem függetlenül attól, hogy elkezdték Radnóti-versként olvasni. Kötetben is így olvasható először: az 1970-ben megjelent *Májusfák* antológiában „*R. M. abdai Névtelennek*” ajánlással található meg.¹⁴ Jelenleg ez az egyetlen ismert, Kormos életében napvilágot látott változat, amely előtt a Radnótinak szóló sor található. Mert ezt követően Kormos felvette a verset a *Szegény Yorick* című kötetébe, de már ajánlás nélkül, és később is így jelent két antológiában.¹⁵ Később, a halála után kiadott Kormos-kötetekben is az ajánlás nélküli változat szerepel, a verset a *Szegény Yorick*-ből átvéve.¹⁶

Ezért is érthetetlen, hogyan került a magyar költészeti antológiákban mégis ajánlás a vers elé, ráadásul olyan formában is, ami Kormos életében nem jelent meg. Hiszen pl. a *Hét évszázad magyar versei* 1979-ben „*Az abdai Névtelennek*” ajánlással hozta. Egy évvel később, a *222 új magyar vers* című válogatásban ismét „*R. M. abdai Névtelennek*” szól a vers, majd az 1996-os *Hét évszázad magyar költőiben újra „Az abdai névtelennek”* változat olvasható. (Ez utóbbi kötet az 1979-es gyűjteményre épül, onnan veszi át a verset, míg a *22 új magyar vers* csakis az 1970-es *Májusfák*-ból dolgozhatott.) Ugyanakkor az 1985-ös *Magyar költők* ajánlás nélkül hozza a verset, pedig – vagy éppen mert – ezt Vas István szerkesztette. Aztán 1997-ben feltűnt egy teljesen új változat: az *In memoriam* sorozat *Erőltetett menet* című kötetében „*R. M.-nek*” áll a vers fölött, ugyanakkor pedig forrásként a *Válasz* 1949. 5–6. számát jelölte meg.¹⁷

Ajánlás nélkül közlik a *Fehér virág*-ot, de megjelenési helyük szintén a Radnóti-olvasatot erősítik azok a megjelenések, amikor a szerkesztők Radnótira emlékező kötetben szerepeltetik a verset. Ezek sorát a Radnóti válogatott verseit adó kötet nyitja 1979-ben, majd

13 *Egy keresztlevél hátára. Kormos István képeskönyv*. Szerk.: D. Nagy Éva. Bp., 1987. 44. és Réz Pál: *Bokáig pezsgőben. Hangos memoár*. A beszélgetőtárs: Parti Nagy Lajos. Bp., 2015.

14 Kormos István: *Fehér virág*. In: *Májusfák. Magyar líra 1945–1948*. Szerk.: Pomogáts Béla. Bp. 1970. 31. (A magyar irodalom gyöngyszemei. Sorozatszerkesztő: Kormos István.)

15 Kormos István: *Szegény Yorick*. 1971. Bp. 55., illetve *Lányok évkönyve* 1973. Szerk.: D. Nagy Éva. Bp., 1972. 61. és Ferenczi Béni: *Virágoskönyv*. Bp., 1974. 48.

16 *Kormos István versei*. Bp., 1979. 57.; *Nakonxipanában hull a hó*. 1985. 41.; *Kormos István művei*. Szerk.: Nagy Gáspár. Bp., 1995. 37.; *Kormos István versei*. Szerk.: Nagy Gáspár. Bp., 2005. 41.

17 *Hét évszázad magyar versei I–IV*. Bp., 1979. 4:289.; *222 új magyar vers*. Szerk.: Borbély Sándor. Bp., 1980. 220.; *Magyar költők I–III*. Szerk.: Vas István. Bp., 1985. 3:604.; *Hét évszázad magyar költői*. Szerk.: Lakatos István. Békéscsaba, 1996. 2029. és *Erőltetett menet. In memoriam R. M.* 1999. Szerk.: Réz Pál. 387.

a vers helyet kapott *Radnóti koszorúja*, az *Emlék és varázslat* és a *Radnótól Radnótíró* című válogatásokban is.¹⁸

A Radnóti születésének hetvenedik évfordulójára megjelent *Válogatott versei* népszerűsítő kötet előszava – és így az egész kötet – egyenesen a *Fehér virággal* kezdődik. Alatta a kötet szerkesztője, Pintér Lajos így folytatja: „Kormos István írta e verset, a Fehér virágot, 1948-ban, s önvallomásában hozzáteszi még a sokak számára különben is tudottat: Radnótíró írta, s a Válaszban jelent meg, annak utolsó számában. S egyik utolsó munkája lett a szerkesztő Kormos Istvánnak a Radnóti válogatott versei előkészítése, talán nem is véletlenül, nem jelképtelenül.”¹⁹ A válogatott versek ugyanabban a sorozatban jelent meg, ahol annak idején a *Fehér virág* is először (amikor még volt ajánlása), *A magyar irodalom gyöngyszemei* darabjaként; ennek sorozatszerkesztője 1954 és 1977 között pedig éppen Kormos István volt. Pintér Lajos öt idéző tisztelgése tehát többszörösen indokolt. (És magam, aki a szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár szabadpolcos példányát használok a dolgozat írásakor, tanúsíthatom, hogy a kötet elérte népszerűsítő célját: rengetegen vették ki, olvasták, nagyon sokan jegyzeteltek bele, írtak marginális jegyzeteket a versekhez, húztak alá az előszóban és a kötetvégi életrajzi jegyzetben. Olvasták, használták ezt a kiadványt – és mindenki Radnóti-émlékversként találkozott a *Fehér virággal*.)

Ez az esemény, a mártírhalált halt Radnóti születésének hetvenedik évfordulója bizonyult mérföldkönek a vers utóélete történetében: ekkor a költő válogatott versei mellett az emlékező kötet (*Radnóti koszorúja*) is nyitóversként hozta a *Fehér virágot*, és az ugyanekkor kiadott reprezentatív költői antológia (*Hét évszázad magyar versei*) is felvette darabjai közé – nyilván nem függetlenül Kormos két évvel korábbi halálától. Ezért nem szerepel a vers az 1966-os első Radnóti-bibliográfiában, míg a második már értelemszerűen tartalmazza.²⁰

A vers értelmezői is hol bevonják olvasatukba Radnótit, hol nem. Beney Zsuzsa éppen 1979-ben nem, ugyanekkor Kerék Imre idézi a Kormos-féle keletkezéstörténetet, viszont elemzésében később eltekint ettől. Kemsei István megemlíti, hogy Kormos vallomása szerint Radnóti ihlette a verset, de azt is hozzáteszi, hogy az első megjelenéskor még Sárközi Györgynek állít emléket az ajánlás, Fűzfa Balázs pedig tanulmánya legvégén, mintegy erre poentírozva írja le, hogy a vers „Radnóti Miklósról szól”.²¹ A legteljesebb értelmezést adó Vasy Géza monográfiájában a vers legfontosabb ihlető forrásának magától értetődően Radnóti Miklós líráját tartja (a *Tétova óda*, a *Virágének* és a *Két karodban* című verseket), hozzátéve, hogy a *Fehér virág* egy népballadából (*Kádár Kata*, másik címén *A két kápolnavirág*).²² Ugyanő foglalkozik már a jegyzetekben az ajánlások eltéréseivel is.

Itt érdemes megjegyezni, hogy Kormos munkássága többször kapcsolódott Radnótival: ő szerkesztette és előszavazta a Radnóti által fordított és átdolgozott *Don Quijote* több kiadását is (1953, 1955, 1959 és 1962), megidézte a költőelődöt a *Katalánok* című versében, amelyet mint „közéleti” verset említett egy interjúban²³, és ahogy Pintér Lajos idézett

18 *Radnóti Miklós válogatott versei*. Szerk.: Pintér Lajos. Bp., 1979; *Radnóti koszorúja*. Magyar költők versei Radnóti Miklósról. Szerk.: Z. Szabó László. Bp., 1979. 5.; *Emlék és varázslat*. Vallomások Radnóti Miklósról. Szerk.: Pomogáts Béla. Bp., 1984. 199.; *Radnótól Radnótíró*. Szerk.: Z. Szabó László. Bp., 1985. 306–307.

19 Pintér Lajos: *Radnóti Miklós*. In: *Radnóti Miklós válogatott versei*. Szerk.: P. L. Bp., 1979. 5–7.

20 *Radnóti Miklós. Bibliográfia*. Szerk.: Vasvári István. Bp., 1966, ill. *Radnóti Miklós. Bibliográfia*. Szerk.: Nagy Mariann. Bp., 1989.

21 Beney Zsuzsa: *Nyitva van az aranykapu*. Bp., 1979. 119–124.; Kerék Imre: *Kormos István: Fehér virág. Verselemzés*. Műhely, 1979. 4. 18–21.; Kemsei István: *A líra csomósodásai*. Új Írás, 1983. ápr. 86–87. és Fűzfa Balázs: *Miért szép. Versértelmezések*. Celldömölk, 1997. 75–77.

22 Vasy Géza: I. m.: 109–115.

23 Vasmoszár: 181. A Bertha Bulcsú-féle beszélgetésben.

szavaiból tudni lehet, Kormos utolsó munkája éppen Radnóti válogatott verseinek szerkesztése lett volna.

Mit lehet tehát biztosan tudni a versről és ajánlásáról? 1949-ben Sárközi György emlékének szóló sorral jelent meg, 1970-ben pedig Radnóti Miklósnak szólóval. 1971-től Kormos elhagyta az ajánlást, 1979-től ez mégis újra többször, többféleképpen föltűnik, az utókor szerkesztőinek kedve szerint. Kormos – jelenlegi tudásunk szerint – mindössze egyszer kötötte nyomtatásban Radnótihoz a *Fehér virágot*, ugyanakkor több interjúban is mint Radnóti-versről beszélt róla, főleg élete utolsó éveiben.

Ezek közül érdemes most földidézni kettőt, amelyekben árnyalja a keletkezéstörténetet. „*Lelkifurdalásból is irtam ezt a verset, mert Radnótit egy ugrásra az én szülőfalumtól ölték meg 44-ben*”, mondja Csukás Istvánnak egy műsorban²⁴, egy másik alkalommal pedig részletesebben is kifejti ezt: „*Nem ismerek költőt, aki közel született volna a falumhoz. Van egy földim ugyan, Radnóti Miklós, aki úgy lett földim, hogy ahol én születtem, őt ott ölték meg. Amikor Győről megyek a falumba, akár vonaton, akár autón, akár gyalog, vagy akárhogyan, mindig elmegek az abdái sír mellett, ahol Radnóti Miklós nyugszik. Ő is persze a nagy elődök közé tartozik. Nagyon fiatal voltam, amikor egy versemet az ő emlékének szántam, egy kis verset. Sokan azt hitték, hogy ez szerelmes vers, hogy egy halott lányról szól, mert nincs ajánlása, nincs alcíme a versnek, de Fehér virág című versem ennek a tiszta, nagy költő emlékének szántam.*”²⁵

Ebben a Kormos-emlékműsorban a költő fontos tényrt rögzít egy félmondatban: „*nincs ajánlása, nincs alcíme a versnek*”. Ezt a költői szándékot hamisítják meg a vers azon újraközlői, akik ajánlást kanyarítanak a vers fölé. Az ajánlás ugyanis azáltal, hogy irányítja az értelmezést, korlátozza is azt, csökkenti az olvasási lehetőségek számát. Úgy ad plusztartalmat a vershez, hogy közben másokat el is vesz tőle.

Persze az is igaz, hogy nyilatkozataival maga Kormos is irányította az értelmezést. (Mint ahogy a fenti vallomásban itt is tette, amikor megfosztotta a verset a „halott lány emlékére” olvasattól.) De ez talán már csak az az önmítosz, amit a sok újrarendés alatt saját maga felépített. És amit meglehet, hogy Vas István indított el: nem lehet tudni, hogy mikor adta Kormosnak a Radnótitól kapott könyvet, de nem elképzelhetetlen, hogy Vas István értelmezte először Radnóti-emlékversként a *Fehér virágot*. Talán éppen az okozat, az ajándékozás szülte meg végül az okot, Kormos Radnóti-narratívájának kikristályosodott változatát.

Bárhogy is történt azonban, érdemes elfogadni Lator László véleményét, amely szerint az, hogy Kormos a verset előbb Sárközi György emlékének ajánlotta, később pedig mindig Radnótinak, szóban és írásban is, egyáltalán nem elítélendő: „*Én ezt nemcsak hogy nem tartom titkolandónak, hanem rendkívül jellemzőnek tartom Kormosra, nem volt ez hűtlenség, ő egy időben Sárközinek gondolta ezt a verset, máskor meg Radnótinak, vagy akárkinek. Ő maga sem kételkedett ebben, az ő mítoszai, az ő legendái alakot öltöttek, és hirtelen elkezdtek élni az ő tudatában is. Nem emlékezett ilyenkor arra, hogy ez a vers megjelent, nem gondolta, hogy ellenőrizni lehet, hogy S. Gy. dedikációval jelent meg. Attól a pillanattól fogva, amikor azt gondolta, hogy Radnótinak írta ezt a verset, Radnótié volt, hogy mit akart ezzel a verssel, később tervezte meg.*”²⁶

*

24 „*Mint megdőlt, régi sírkő*”. Kérdező: Csukás István. Magyar Televízió, 1978. nov. 14. Rendezte: Eck. T. Imre. In: *Vasmozsár*, 231–252.

25 *Lírai riport Kormos Istvánal*. Magyar Televízió, 1977. okt. 26. Rendezte: Huszárik Zoltán. In: *Vasmozsár*, 209–225.

26 Albert Zsuzsa: I. m.

Kormos maga is sikerültnek tartotta saját versét, és hiába volt a *Fehér virág* a egyik legismertebb és legkedveltebb darabja, Kormos még egy tréfát is kieszelt vele. Baka István írta le azt, hogy Kormos „legismertebb csínytevése az volt, amikor Jékely Zoltánt megbízta egy francia vers sürgős lefordításával, aztán nagy bocsánatkérések közepette közölte vele, hogy sajnos, időközben egy közepes pártköltő is lefordította. Jékely megnézte, és azt mondta: »A gazember! Az övé a jobb!« / Hát persze, ugyanis Kormos az eredetit, a saját *Fehér virág* című versét tette eléje, ennek francia fordítását fordíttatta vissza Jékelyvel.”²⁷ Bizonyos, hogy ekkor sem volt ajánlása a versnek – hiszen akkor nem lehetett volna francia versként odaadni Jékelynek.

Viszont sajnos az a kötet, amit eredetileg Radnóti adott Vasnak, majd az Kormosnak, jelenleg nincs meg. Sem közgyűjteményben, sem Kormos István örökösénél nem lelhető fel, illetve nem tudnak róla. Így aztán azt sem tudni jelenleg, hogy Verlaine válogatott verseinek mely kiadásáról van szó. Az ajándékozási bejegyzés mindenesetre így is bekerült Radnóti kézzel írt ajánlái közé, és lehet reménykedni: hátha egyszer felbukkan maga a kötet is, ami a *Fehér virág* megírásáért jutott végül – harmadik költőként az ajándékozási sorban – Kormos Istvánhoz.

Talán tulajdonosa nem is sejtí, mi van a birtokában, hiszen a francia nyelvű kötetben pusztán egy ajándékozási bejegyzés áll: egy Pista könyvet kapott egy Miklóstól.

27 Baka István: *Pulóverujjak angyalszárnya. Kormos István emlékezete* (1993): Forrás, 1998. júl. Újrak.: Uő: *Publicisztikák, beszélgetések*. Szerk.: Bombitz Attila. Szeged, 2006. 110–112.

Gilly Zsolt

A fotós természete

Máté Bence titkai

Valamikor 2000 tájékán hallottam először Máté Bencéről. Akkor lehetett 15 éves, és nyerte meg első alkalommal Magyarországon az Év ifjú természetfotósa díjat. A Kiskunsági Nemzeti Park akkori igazgatója szólt, hogy van egy ügyes pusztaszeri fiú, aki jól fotózik, rendezzünk neki kiállítást a Természet Házában. Kaptam egy DVD lemezt is, amin megnézhettem a képeit. Azok az akkor megszokottakkal ellentétben igazi akcióképek voltak a természetből. Fotói felkeltették az érdeklődésemet, ezért megkérdeztem kollégámtól, a Pusztaszeri Tájvédelmi Körzetben dolgozó Tajti Lászlótól, a tájvédelmi körzet vezetőjétől, mit lehet erről a fiúról tudni. Ő jól ismerte Bencét. Talán az első komolyabb fényképezőgépet, egy Zenit fotópuskát is ő adta neki. Bence minden szabadidejét – néha az iskola rovására is – a természetben töltötte. Nem számított, hogy kora hajnal van vagy éjszaka, hogy kilométereket kell gyalogolnia vagy bicikliznie fagyban vagy hőségben. Igyekezett mindent megfigyelni, minél közelebb kerülni a madarakhoz, és olyan jó fotókat készíteni róluk, amit a rendelkezésére álló technikával csak lehet.

Hamarosan sikerült személyesen is megismerkednem Bencével. A NaturArt Természetfotós Szövetség, melynek Bence is tagja, a Kiskunsági Nemzeti Park látogatóközpontjában, a Természet Házában tartja gyűléseit. Mint házigazda, én fogadtam a résztvevőket, sok általam tisztelt természetfotóst, akik munkásságát már rég ismertem és csodáltam. Közöttük volt egy vékony, élénk szemű fiú, aki egyenrangú félként viselkedett az idősebb, elismert fotósokkal. Elkezdődött a vetítés, mindenki hozta az új képeit, a többiek pedig bíralták azokat. Bence fiatalos lendülettel és szókimondóan elemzett egy-egy képet, nem foglalkozva azzal, hogy az illető fotós háta mögött már akár több évtizednyi rutin is lehet. Persze azt is megmondta, hogy hogyan lehetett volna szerinte jobb a kép: néhány tizedmásodperccel korábban vagy később kellett volna exponálni, hol csúszott félre a kompozíció, hogy lehetett volna jobb a háttér. Bencének már ekkor is a minőség számított. Én pedig, aki amatőrként fotóztam akkor már egy jó ideje, elhatároztam, hogy csak dokumentálni fogok ezentúl, és megmaradok a „családi fotózásnál”.

Azóta sok-sok képét láttam, hallgattam előadásait, láttam a *Láthatatlan madár-fotós* című filmet, olvastam róla-vele készült interjúkat. Ma már világhírű, ennek

ellenére még mindig hajlandó évi több ezer órát lessátorban tölteni azért, hogy az általa megálmodott képet elkészíthesse. Már régen nem a szerencsére bízta, hogy a fotói jól sikerüljenek. Mint egy igazi művész, először kigondolja, hogy mit szeretne látni az elkészült képen. Ennek megvalósításához türelemre, kitartásra van szükség, és még így is előfordul, hogy néha szenvedés vagy csalódás a befektetett energia gyümölcse.

Ki is Máté Bence?

Igazi kiskunsági, pusztaszeri gyerek. Pusztaszeren járt iskolába, ahol szülei pedagógusok, itt gyűjtötte azokat az élményeket, amik máig is meghatározzák gondolkozását, látásmódját.

Szegeden járt erdészeti szakközépiskolába az általános iskola elvégzése után. Innen a soproni erdészeti egyetemre került, ahová nem sokáig járt, mivel rövid idő alatt kiderült, hogy túl sok olyan dolgot kell tanulni, ami őt nem érdekli, és elvonja az idejét a fotózástól. Így az egyetem helyett maradt az élet iskolája.

Fotózásának kedvenc helyei magyarországi helyszínek, a pusztaszeri puszta, a szikes tavak, nádasok, a Kárpát-medence, de már Costa Ricán, Brazíliában és Afrikában is vannak fotós lesei.

Számára a természetfotózás egyfajta vadászat, sport és művészet. Alapvető célja, hogy minél jobban megismerje és megismertesse a természetet, az állatok, főként a madarak életét, szokásait, viselkedését. Ehhez rengeteg időt kell eltölteni a terepen tervezgetve, szemlélődve, hóban, fagyban, kánikulában. Az ehhez elengedhetetlen kitartás, szorgalom mindig megvolt Bencében.

Az élővilág alapos ismeretének köszönhetően tudja előre megtervezni a képek témáját, amit fotózni akar. A természetben „helyszíneket” alakít ki, ahol az állatok jól érzik magukat, nem zavarja őket az ember jelenléte. Amint elkészült a „díszlet”, összerakja azt a technikát, amit alkalmaznia kell ahhoz, hogy a fejben kitalált kép el is készülhessen. Nincs már más hátra, mint be kell bújni a fotós lesbe, és ott kuksolva napi 8-10 órát eltölteni, és már készülhetnek is a várva várt képek. Egy-egy témával akár hónapokig is foglalkozik. Például a „lékhalászok” című sorozata (2005) 70 napig készült télen, egy halastavon, ahol a lékből kivadászható halak jelentették a túlélési esélyt a sűrke gémeknek, nagykócsagoknak. Megrendítő képek születtek erről.

Kitartó munkájának hozadéka a kiváló fotók mellett, hogy a világon egyedülálló fotós leseket is készít. Első lesét a Tömörkényi-halastó nádasában készítette egy nyúlketrecből, ahonnan kis vízicsibéket fotózott. Mai lesei már csúcstechnikát képviselnek: fűthetőek, kényelmesek, a detektívüveg eltakarja a fotósokat a madarak elől. A háttér tökéletes, a madarakat néhány centiről lehet fotózni.

Leggyakrabban a pusztaszeri tanyája környékén kialakított fotós leseit használja. A Bence-tanya a Kiskunsági Nemzeti Parkban, a puszta, az erdő és a víz találkozásánál áll. A nádasba süllyesztett vízparti les különleges tervezésének köszönhetően testközlelől fotózhatók a gémek, kócsagok, szárcsák, récék és a parti madarak.

A magaslest kimondottan a fokozottan védett szalakóta fotózására építette. Lehet, hogy kevesen ismerik a szalakótát, pedig a Kiskunságban rendszeresen

(folytatás a 97. oldalon)

Fehérben – 2005. március

Az itatónál – 2005. április

Utolsó pillantás – 2005. február

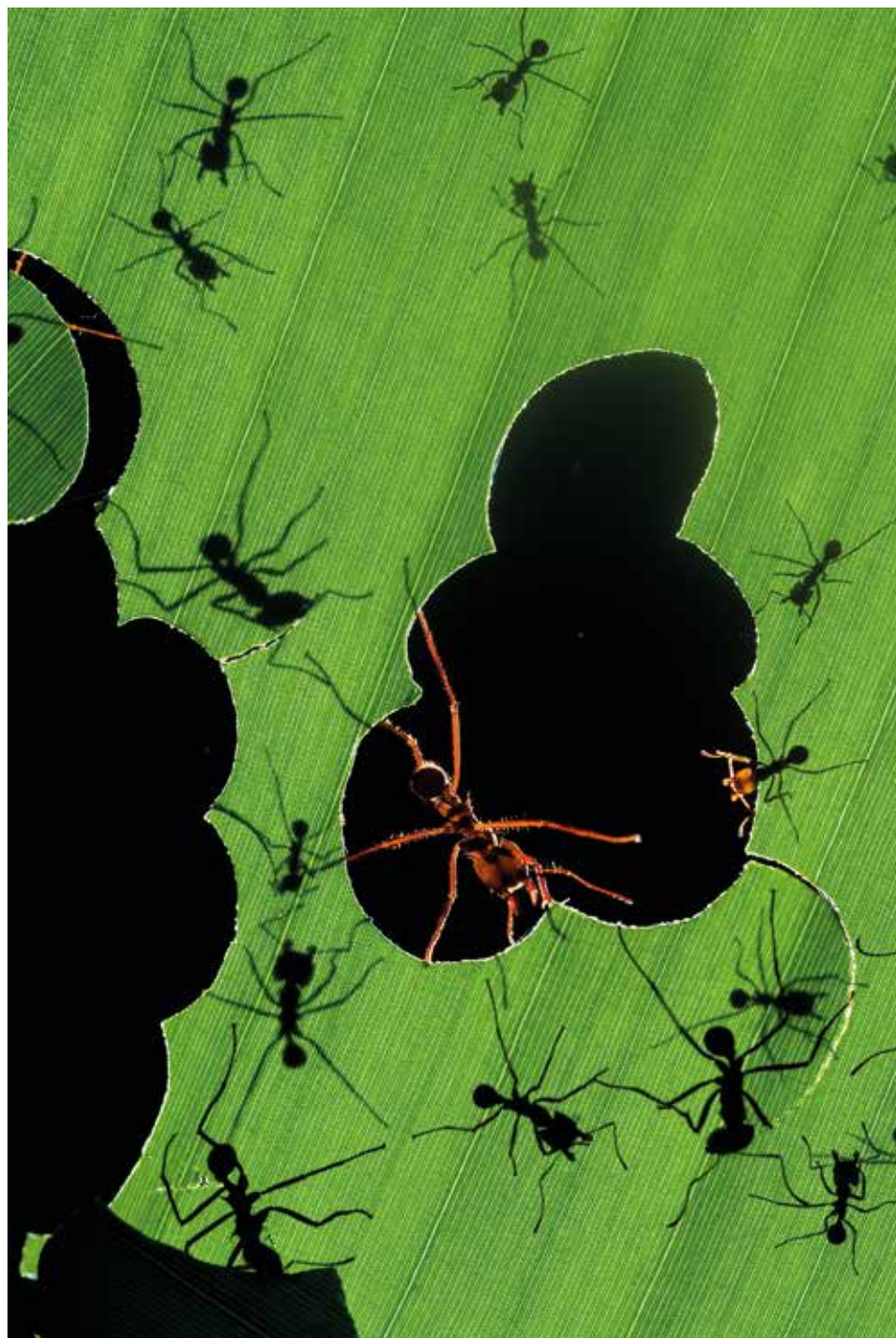
Felfordulás – 2010. január

Vibrálás – 2011. január

Én? – 2009. november

Árnyék munkások – 2011. január

Túl nagy falat – 2014. március

Becsapás – 2009. június

Kígyóportré

Szerlemcsata – 2008. április

Hidegvacsora – 2015. január

Tűzijáték – 2014. október

Haltokvāj – 2014. januār

Halperspektíva – 2011. febrúar

Viharmadarak – 2006. július

fészkel, az erdős sztyeppek lakója. Gyakran lehet látni faágakon, utak menti vezetőkeken rovarokra lesni. Könnyű felismerni zöldeskék tollzatáról. A mesterséges fészkekodút április végén foglalják el a szalakóták.

A revírfoglalás idején a madarak nagyon agresszívak, gyakran látható a levegőben zajló, „vérre menő” küzdelem a jó költőhelyért. A szalakóták nászidőszakban, a reggeli órákban a legaktívabbak. Május második felére aztán minden tojás az odúba kerül, és a „szülő” felváltva ülnek a fészken. A fiókák június elején kelnek ki, ami ismét csodálatos fotótémát ad. Augusztus végén a szalakótaszazon lezárul, a madarak telelőhelyeikre indulnak Afrikába.

A magaslesről nemcsak a szalakótákat lehet fotózni, hanem a vörös vércsüket és a seregélyeket is.

Igen kedvelt fotós helyszínek az itatók. A Bence által jól megszerkesztett medencék sekély vizében a környék összes állata előfordul. Ki inni, ki fürdeni jár ide. Tavasztól ősziig nagy itt a mozgás, egyetlen nap alatt akár 15-20 faj is felkeresi a vizet. A madarakon kívül fotózott itt Bence mókust, gyíkot, békát és rovarokat is. Persze a leglátványosabbak a madarak, a fürdőző szajkók, meggyvágók, seregélyek, cinegék, amint magukról megfeledkezve élvezik a vizet, igazgatják pompázatos tollruháikat.

A fotósok másik kedvelt helyszíne a gyurgyalagles. A gyurgyalag Európa egyik legszínesebb madara, és viszonylag könnyen fotózható. Május közepe táján érkezik hozzánk, és azonnal birtokba veszi a homokfalakat, ahová fészket kaparja. Folyamatosan zajlik az udvarlás: a hímek szitakötőkkel, darazsakkal kedveskednek a tojóknak, ugyanakkor viszont kiváló témát is adnak a fotósoknak. Július közepén repülnek ki a fiókák, augusztus végén pedig nagy, látványos csapatokba verődve indulnak telelni.

Bence a tanyáján kialakított egy ölyvetetőt, ami novembertől februárig a legforgalmasabb, főleg, ha hideg és havas az idő. Ekkor az egerészölyvek szívesen járnak a kihelyezett húsrá, sokszor csatáznak is: az éhes madarak türelmetlenül várják sorukat, a még táplálkozó pedig nem szívesen adják át helyüket másoknak. Ezek aztán a jó pillanatok a fotós számára!

A legkülönlegesebb fotós les a tanyától távolabb található sasetető, melyet a rétisások számára alakított ki. Európa legnagyobb ragadozó madara a rétisas, mely költ is a környéken. Nem szereti, ha megzavarják, ezért a megfigyeléséhez, főleg a fotózásához nagy türelem és szerencse kell. A földbe ásott lesbe, a madarak nyugalma érdekében, csak sötétben szabad bemenni. Megfelelő felszereléssel elég jól fotózhatók, mert akár több órán át is egyhelyben ülnek, táplálkoznak, tollászkodnak. Időnként megjelennek varjak, néha hollók is az etetőn. Ilyenkor nem ritka a civakodás egy-egy jobb falatért.

Ezeket a leseket Bence saját magának hozta létre a madárfotózás számára, és alakította egyre tökéletesebbé. 2006 óta fotós turizmussal is foglalkozik. Costa Ricán, Brazíliában, Afrikában épített vagy harminc fotós leshelyet, ezek biztosítják az anyagi háttérrel saját fotózásához. A fotóturisták azonban nem jelentenek számára konkurenciát, a technikai tudás mellett az egyéni látásmód teszi Bencét kiemelkedővé a többiek közül.

Bencét azért tartom és tartja kiváló természetfotósnak a szakma, mert értékeli technikai tudását, alázatát, tehetségét, elhivatottságát. Ahhoz, hogy valaki jó természetfotós lehessen, alapvető, hogy addig ne sóvárogjon drágán elérhető, egzotikus helyek után, ameddig nem fedezi föl saját kertje, települése parkjainak élővilágát, vallja Máté Bence. A megszerzett élmények és tapasztalatok után bárhová utazik az ember, jó eséllyel rájön, nem a kép témája a fontos, hanem a különleges pillanatok megragadása és az egyéni látásmód. Mint az élet más területein, a természetfotózásban is érvényes a siker legegyszerűbb receptje: azt az energiát, amellyel kudarcainkat magyarázzuk, inkább a megoldás keresésére fordítuk.

Máté Bence különleges személyiség és tehetség, ugyanakkor hétköznapi fiatalember. A néma csendben, lesben töltött órák után szívesen és lelkesen beszél élményeiről, egy-egy fotó elkészítésének viszontagságairól, szakmai fogásokról. Azt mondja, számára ez az egész egy nagy játék, megunhatatlan kaland: a terep felderítésétől kezdve a képek exponálásáig.

Ha a képeit nézegetjük, akkor az első, amit észreveszünk, hogy azokon történik valami. A nagyköcsagok a havas tájban egymással küzdenek egy falat halért, mert sok az éhes száj. Érezhetően hideg, zord a táj. Megértjük, hogy a falatnyi halban levő energia a napi túlélést jelenti. A tollak borzolódnak, a szárnyak csapódnak, a vékony lábak mint lándzsák meredeznek. És mindig van egy győztes!

Nyugodt a vízfelület a szemünk előtt. Csak két kis tajték és két úszóhártyás láb mered a víz fölé. Az egész csak egy pillanat, egy szárcsa talált valami finomat a víz alatt, azért bukott le.

A vidracsalád összetartó. A kicsik önfeledten pancsolnak a vízben, lemerülnek, egymás körül cikáznak, rázzák a vizet a bundájukból a csillagfényben. Egyszóval élnek mindennapi életüket. Ezt csak akkor láthatjuk, ha a vízparton éjszakázunk, ahogy ezt Bence megteszi helyettünk, így a fotóin bármikor gyönyörködhetünk bennük.

A mohás ág alatt egyhelyben lebeg egy kolibri, olyan, mint egy feldobott drágakő. Talán nem ismeretlen előttünk ez a kép. Sokszor láthattuk már filmekben, amint a trópusi esőerdőben egy virág előtt lebeg a kolibri és nektárt szívogat. Bence képen nincs virág, van viszont egy zöld kígyó, aki farkaszemet néz a lebegő kolibrivel. Hogy mi a történet vége, azt a néző fantáziájára bízva a fotós.

Mintha egy árnyjátékot látnánk, nagy zöld levél mögött apró hangyák árnyékai „mozognak”. Mindegyik szorgosan teszi a dolgát: levéldarabokat szabdal, s mint hatalmas vitorlákkal vonul vele szép sorban a boly felé. Szín csak a levél zöldje és a hangyák fekete árnyéka. A kép a valóság egy ezredmásodpercének egy kockája, de mégis láthatóvá teszi a sürgés-forgást, a hangyák sokaságának mozgalmasságát.

Vicces, hosszú lábú, pelyhes tollú bagoly néz ránk tágra nyílt, sárga szemekkel. Feje szinte derékszöveget zár be a testével: ez a szokatlan beállítás azt sugallja, hogy ő is érdeklődik irántunk, figyel bennünket, kíváncsisága szinte már emberi.

Őt seregély önfeledten fürdik az itatóban, tollazatuk ázott, rendezetlen. Megrázzák magukat, fröccsen a víz, jöhet a tollázkodás. Egy madár már végzett, nekirugaszkodik és felröppen. A többi mintha értetlenül nézné, mi ez a nagy sietség.

Éjszaka van, a tűz vörösre festi az eget. A lángok gyorsan terjednek a száraz avaron, néha fel-felcsapnak, a vörös lángnyelveken átvilágító csillagokat a fotós-nak mégis sikerül megmutatnia.

Máté Bence természetfotós pályája a kiskunsági tájhoz, a Kiskunsági Nemzeti Parkhoz szorosan kötődik.

A Kiskunsági Nemzeti Park 1975-ben alakult, a hortobágyi után hazánk második nemzeti parkja. Célja megőrizni a Duna–Tisza köze különleges természeti értékeit: a Duna menti szikes pusztákat és szikes tavakat, a Homokhátság homokpusztáit és buckavidékeit, a Kunadacs–Kunpeszér, Izsák, Császártöltés környéki turjánosokat, a Tisza természetes és mesterséges holtágait, ártéri erdeit, a folyószabályozás után kialakult szikéseket, a semlyékeket, lápokot, bogárczókat, kubikokat.

Feltehetjük azt a nem túl okos kérdést, hogy mitől egyedi ez a táj? Ha a természeti értékeit nézzük, akkor az úgynevezett pannon homoki gyepek, a borókás nyárasok, a szikes tavak számítanak európai ritkaságnak. Emiatt ezek nemcsak a Kiskunsági Nemzeti Park részei, de úgynevezett Natura 2000 területek is. Az Európai Unió által létrehozott Natura 2000 területek egy olyan összefüggő európai ökológiai hálózatot alkotnak, amely a közösségi jelentőségű természetes élőhelytípusok, vadon élő állat- és növényfajok védelmén keresztül biztosítja a biológiai sokféleség megővését, és hozzájárul kedvező természetvédelmi helyzetük fenntartásához. De készíthetünk listát azokról a növény- és állatfajokról is, amelyek csak a Kiskunságban fordulnak elő, vagy állományuk nagy része itt találja meg életfeltételeit. Ilyen például a fokozottan védett szalakóta, a kerecsensólyom, a tűzok, a rákosi vipera vagy a homoki gyalogcincér. Felejthetetlen az árvalányhajás homokbuckás, vagy a buckák között élő Kárpát-medencei bennszülött kései szegfű, a báránypirosító, vagy a déli hőségben nyíló naprózsa. Egyedülálló látvány a turjánosokban nyíló milliónyi orchidea, de meg kell említeni a Peszér–Adacsi-rétek különleges lepkefaunáját is. A Tisza holtágai, a kubikok, a halastavakká alakított szikes tavak, például a szegedi Fehér-tó igazi madárparadicsom. Tavasszal a parti madarak, a godák, cankók, bíbicek és a ludak pihennek itt. Nyáron a széki gólyák, gulipánok nevelik fiókáikat. Ősszel a darvak veszik birtokba a szántókat. Több tízezres csapataik igazi látványosságot jelentenek.

Annak, aki nyugalomra vágyik, érdemes gyalogolnia vagy kerekeznie a kiskunsági tájakon, a nemzeti park tanösvényein, érezve a szelet, a napfényt, az illatokat, hallgatni a természet hangjait, csendjét, kilesni annak titkait, ahogyan azt a fotóművész, Máté Bence is teszi.

Svébis Bence

Dezillúziók diktátorai

Kötter Tamás: *Rablóhalak, Dögkeselyűk, A harcból nincs elbocsátás*

Ismerjük a mondást, miszerint: lépj egyet hátra, és onnan tekints az életedre. Kötter Tamás ennek ellenkezőjét teszi: egyet előrelép, bele a sűrűjébe, és onnan vizsgálja az őt körülvevő világot. Három kötetből álló, de valójában egy egységként is kezelhető novellafüzére egy zárt, de nem csak ezért fullasztó világot tár fel megrendítő részletességgel és csikorgó iróniával.

Első, 2013-ban megjelent novelláskötete, a *Rablóhalak* a kiváltságosok, a menedzservilág élvhajász élvezőit, vagy inkább elszenvedőit vonultatja fel. A világ parazitája az üzletember, aki pusztán látszathatalommal bír: egy mesterségesen fenntartott társadalmi berendezkedés kulcsfigurája. A magát elfogadónak hirdető, de csak részben toleráns társadalom elvárásai termelték ki ezt az embertípust, kinél minél fényesebb a külső, annál fakóbb a belbecs. Az utóbbi hiányosságait az előbbivel kompenzálja. A semmilyen ember a tárgyak valamilyensége által akar kitűnni. Autó- és ruhamárkák, a legmenőbb szórakozóhelyek és turisztikai úticélok kergetik itt egymást, licitálnak egymás fölé, és nincs megállás. Nincs legjobb, mert nincs józan értékítélet. Az emberfeletti hatalommal bíró emberalatti ember a legkártékonyabb létforma, mert nem tudja, mivégre van a világon. Nem tud mit kezdeni erejével és hatalmával, és ahelyett, hogy a jó szolgálatába állítaná, az önimádat és a nagyságmánia lesz úrrá rajta. Embertelen, mert hiányzik belőle az empátia, nem képes mások helyzetébe képzelni magát, csak saját maga létezik ön maga számára, de valójában már azt is unja. Cselekvései pótcselekvések, nem előre viszik, itt csak a haladás illúziója van meg. Vagy még az sem: már illúziók sincsenek, csak az akarat, a saját akaratuk rákényszerítése másokra. A dezillúziók diktátorai ők, üres senkik, tehetségtelen Michelangelók a fontoskodás falanszterében, akik nem tehetségük meg nem becsülése miatt végzik a lélekölő munkát, nem azért, mert senki sem látta meg valódi képességeiket, hanem mert sosem volt bennük több. Az infantilis, felnőtt képtelen világi reprezentánsai – érdekes látni, hogy Potozky László *Éles* című regényének 21 éves elbeszélője ugyanúgy kizárólag a Facebook és a pornóordalak megnyitására használja bön-gészőjét, akárcsak Kötter harmincpluszos szereplői –, akik hűen tükrözik, mert kiszolgálják a hibás mechanizmusokból összetákolt világot. Érzéketlenek, mert

rég elfeledték, hogyan kell érezni. A túlélés elkeserítő tanulsága az üresség, a cél nélküli, repetitív élet. A menedzserek és vállalatvezetők valójában a kéj spekulánsai: munkájuk, mely nem kevesebb, mint a világ gépezetének fenntartása, nem érdekli őket, az ügyvédek nem az épp aktuális ügy aktáit bújják – ha mégis, akkor rajzpapírnak használják az oldalakat, oda sem figyelve, mi áll rajtuk –, nem a jogszabályokat tanulmányozzák, hanem az esti programot szervezik, mely megmenti őket a semmittevéstől és az értelmes cselekedetektől. Roy Andersson filmjében, a *Dalok a második emeletről*-ben van egy jelenet: öltönyös üzletemberek és kosztümös üzletasszonyok flagellánsok módjára ostorozzák magukat az utcai menetben. Kötter novellái mintha csak ezt a metaforát bontanák ki: az önsorsrontó pénzemberek értelmetlen önkínzását. Rossz döntések és katasztrófák sorozata az élet, de Kötter olyan iróniával átszótt cinizmussal tudja bemutatni mindezt, hogy szinte várjuk, hogy bekövetkezzen. Pedig, ha jobban belegondolunk, az ő katasztrófáik a mi tragédiáinkká lesznek.

Kötter rafináltan érzékelteti egy zárt világ fullasztó miliójét: a *Rablóhalak* novelláiban előrehaladva alig-alig tűnik fel új szereplő, mindenkit láttunk már valamilyen módon, és még a párbeszéd, a helyszínek és cselekvések mechanizmusai is egymást ismétlik. Hogy mégsem válik egy kötetnyi novellán keresztül unalmassá az önisméltésnek is gondolható stílusjegye, az éppen az, hogy nem cél nélküli a repetíció, így nem is önisméltés. Más helyzetekben, más szemszögből láttatja sokszor ugyanazt az eseménysort, vagy éppen élethelyzetet. És ezzel pont azt mutatja meg, hogy hiába váltunk nézőpontot, a lényegen mit sem változtat. Talán itt-ott eltérőek lesznek az elbeszélők emlékei, ám ettől még nem fogjuk mi, olvasók másként megítélni az eseményeket.

Sokatmondó az is, ahogy ezek az emberek kommunikálnak: szinte alig beszélgetnek, ha találkoznak, nem igazán van mondanivalójuk egymásnak, szavaik üres fecsegéssé silányulnak. Jobbára sms-eznek egymással, és a Facebookról gyűjtnek információt a másikról: merre járt, hol lakik, mik a kedvenc zenéi, filmjei, könyvei stb. Vagyis épp olyan hazug és kreált képet ismernek meg a másikról, mint amilyet önmagukról is közvetítenek. A valós emberi értékek a külsőségek pincéjében szűkülnek.

Az első kötet még az újdonság izgalmával hat, így egyúttal könnyebb dolga is van. A második, a *Dögkeselyűk* azonban már nem tud újat mutatni, valójában az első kötetet zsákmányolja ki. Ügyvédek és vállalatvezetők, számtalan visszatérő karakter, helyszín és esemény, de mindez nem több, mint a *Rablóhalak* megisméltése. Ám igazságtalan volna csak az önisméltést felhozni a *Dögkeselyűk* kapcsolatban, hiszen valamilyen módon össze is foglalja és le is zárja a témát. Szimbolikus az utolsó novella (*A vörös, a zöld és a fekete*) zárlata, ahol az ügyvédi iroda vezetőjének, Viktornak cuccait sorolja: „Ránézésre is csupa szemét: pezsgós-meg borosüveg dugók, VIP-meghívók és -belépők, a Playboy, a Yacht Magazin meg az Ügyvédek Lapjának néhány száma, a Hitler tudósai című könyv, számlák és szalvéták belvárosi éttermekből, fotók bulikról és lányokról, ruhaboltok katalógusai, egy olasz szakácskönyv (még rajta van a fólia), egy pohár a DiVinóból (épp olyan, mint amilyet tőle kaptam), Dubai feliratos póló, söralátétek, karszalagok a Hajógyári-szigetről meg belvárosi klubokból, egy söröskorsó a Sörfesztiválról [...] meg hasonló kacatok.” Semmi

hasznos, semmi figyelemre méltó, semmi, ami akár kicsit is a munkával volna kapcsolatos, aminek egy valódi ügyvéd asztalfiókjában kéne lenni. Ahogy a leltár, úgy Kötter is ezeknek az embereknek a szemében turkált két kötetten keresztül, és csak annyi derült ki, hogy minden hasztalan. Ahogy kukába kerülnek az évek alatt felhalmozott személyes tárgyak, emlékek, úgy kerülnek kukába az emberek is. Nincs szavatossági idejük: már akkor lejártak, mikor történetük elején megismertük őket.

Ha a *Dögkeselyűk* a *Rablóhalak* lezárása, akkor az *A harcból nincs elbocsátás* egyszerre összegez és lép tovább. Ám ez a továbblépés csalóka: egy másik társadalmi réteg, a celebek világát boncolgatja. A valóságshow-k és haknik sztárjait, a férfiújságokról visszatekintő dekoratív, de valójában dísztelen nőket. Hogy a *Rablóhalak* és a *Dögkeselyűk* kiüresedett pénzemberei semmiben sem különböznek a nagyravágyó kisembertől, az örök vesztestől, a kisiklott életét kordában tartani képtelen nímandtól, azt Kötter tökéletes párhuzammal érzékelteti. A *Dögkeselyűk*ben szereplő ügyvédi iroda főnöke, Viktor fotókat készít egy bérház falfirkáiról. „A harmadik kép, amelyet Viktor szemmel láthatóan mobiltelefonnal készített, ezért kicsit homályos is a felvétel, egy szakadt lakótelepi lépcsőház falára, primitív kézírással odafirkált feliratokat ábrázol. A feliratok elég viccesek: »Kurva! Évi egy nagy kurva Kati egy nagy kurva Zsani egy nagy kurva.« A feliratok mellett horogkeresztek, alattuk széttárt női lábak. A lábak között újabb női nevek. Viktor képaláírása: »Hölgyek a falon!« – áll *A vörös, a zöld és a fekete* című novellában. *A harcból nincs elbocsátás* nyitóírásban, *A moziban* egy Tibor nevű egykori valóságshow szereplő ugyanebben a lépcsőházban készített képeket: „Úgy látom, hogy a fotók egy lakótelepi ház lépcsőházában készültek, talán éppen abban, ahol most Tibor él. [...] A következő kép minden bizonnyal ugyanebben a lépcsőházban készült, mert a szétrohadt radiátor sarka belóg, és a falon a feliratok is ugyanarról a primitív kézírásról árulkodnak: »Kurva! Évi egy nagy kurva Kati egy nagy kurva Zsani egy nagy kurva.« A kép címe: Falfirka II. [...] Újabb rendhagyó fotó következik. Tibor ezúttal rajzokat örökített meg, egészen pontosan horogkereszteket, alattuk széttárt női lábak, a lábak között női nevek. A horogkeresztek közül néhányat valaki megpróbált négyzetté alakítani, így leginkább egy ablakra hasonlítanak. A kép címe: Hétköznapi fasizmus és antifasizmus.” Egy helyszín, két külön attitűd: Viktor telefonnal, nemtörődöm módon készítette a fotókat, és Facebook-oldalára töltötte fel őket. Tibor művészetként tekint rá, számára ez kiugrási kísérlet: az ismeretlenség, a pénztelenség ketrecének kulcsa lehet. Szánalomra méltó figurák mindketten, akik értelmetlen létüket akarják igazolni bármi áron. Ám míg Tibornál a vágy vezérlője: kitűnni a tömegeből, Viktornál a feloldódni a tömegben. Az egyiket taszítja a tömeg, mert általános, a másikat vonzza, mert társadalmilag az előbbi fölött áll, s emiatt nem veszi észre, hogy semmivel sem általánosabb. Ki a senki, az üzletember vagy a tróger? Valójában mindkettő, hiszen az üzletember maga is tróger, felelőtlen vágyhajhász, és a tróger is üzletember, a vágyhajhászok uzsorása.

A harmadik kötet címadó novellája – amely terjedelmét tekintve akár kisregénynek is nevezhető – tulajdonképpen esszenciálisan tartalmazza mindazt, ami Kötter eddigi írói világát jellemezte. Elbeszélője egy tévétársaság menedzsere, aki épp ugyanolyan problémákkal küzd, mint a korábbi kötetek szereplői: társtalan-

ság, önbizalomhiány és unalom. Ennyiben visszanyúl a szerző korábbi köteteinek világához, mi több, egy, a *Rablóhalak*ban olvasható történet ismét megelevenedik. Olyan ez a majd' százötven oldalnyi történet, mintha Kötter eddigi írásai ennek előtanulmányai lettek volna, ez volna a jéghegy csúcsa, ami mindent összegez, és minden egyéb csak lábjegyzet volna hozzá. Olyannyira igaz ez, hogy egy helyütt még magát is beleírja, illetve egy Kötter nevű, menő és gátlástalan ügyvédét, aki minden eddigi szereplőnél antipatikusabb. Nem véletlen, hogy az író saját vezetéknevét kölcsönözte ennek az ellenszenves karakternek: iróniája itt fordul egyértelműen öriróniába, hiszen Kötter maga is ügyvédként dolgozik.

Tanulmányút e három könyv, melyet végigjárva szinte adja magát az összevetés, hisz Kötter maga is többször idéz többek közt Bret Easton Ellis és Michel Houellebecq műveiből, azonban ez a világ némiképp más. Sokkal esetlenebb és eseménytelenebb, ezeknek a szereplőknek már a törvényes és a törvényen túli kicsapongás sem adatik meg, belebuknak a magánéletükbe. A kilátástalanság kesernyés légköre ez, mely rácáfol Sartre-ra: a pokol nem a többi ember, a pokol mi magunk vagyunk.

(*Kalligram*, 2013, 2014, 2015)

Papp Máté

A kísérletek fájdalma

Páskándi Géza válogatott művei
(Novellák, tanulmányok; Drámák)

Ha beszélhetünk enciklopédikus igényű életműről a huszadik-huszonegyedik században, akkor Páskándi Géza irodalmi munkásságát bizonyára annak nevezhetjük. A szinte minden műnemre és műfajra (líra, epika, dráma, próza, publicisztika stb.) kiterjedő oeuvre-ről ezért is nehéz keresztmetszetet adni. Válogatást készíteni még nagyobb merészség, a M-érték Kiadó, illetve az író özvegye és örököse, Páskándiné Sebők Anna ennek ellenére vállalkozott rá. Igaz, hogy a könyvhétre kiadott két kötet csak novellákat, tanulmányokat, valamint drámákat tartalmaz, mégis egyfajta esszenciát foglal magában, és töredékességében is hiteles képet mutat fel a szerző szerteágazó szövegvilágáról. Páskándi sokoldalú művészete, alakváltó szövegformáló alkata, szertelennek tűnő, ugyanakkor szintézisre-remtő alkotói attitűdje tehát nem rekonstruálhatatlan a tematikus/terjedelmi korlátok mellett sem, ami egyrészt a műegész egységességét bizonyítja, másrészt pedig felkelt(het) i az érdeklődést a kimaradt írások iránt is.

Alapvetően a kísérletező, mérlegelő szemlélet, valamint az analitikus-intuitív gondolkodás alakváltozataiként értékelhetjük azt a három tanulmányt (*Az anyanyelv vértanúsága, avagy sorsanalízis Radnóti Miklósról, Áron ága kivirágzik, Az elmosódott história, vagy az Abszurd és az Isten*), amely Páskándi értekező prózáját hivatott bemutatni. Ezek az igencsak mivesen és körültekintően megmunkált szövegek elsősorban nem az adott téma, hanem a hozzárendelt megközelítésmód miatt lehetnek érdekesek, bár nem mondhatjuk, hogy Tamási Áron, vagy éppen Radnóti Miklós portréja csak ürügyként szolgál egy-egy problematika kibontásához. Ahogy a novellák sem csupán a szerző szituatív érzékenységéről, karakterformáló leleményességéről tanúskodnak, hanem a művek intellektuális intencióiról is, hiszen általuk egy tágabb horizont is megnyílik, amely egy sajátosan közép-kelet-európai történelemfilozófia képzeteiből olvad össze. Az ebből kialakuló abszurd világlátás leginkább a második kötet drámaiban nyilvánulhatna meg, a szerkesztők mégsem ebbe az irányba mozdultak el; mindenekelőtt a történelmi parabolákat (*Lélekarang*), a verses mesejátékokat (*Az eb olykor emeli lábát*), valamint az ún. püspök- és királydrámákat (*Vendégség, László szent király*) helyezték előtérbe a szorosabb értelemben vett Páskándi-féle „abszurdoid”-darabok helyett. Persze a groteszk hajlam és az ironikus önreflexió ezekben a művekben is lépten-nyomon tetten érhető. Mindemellett inkább a történelmi tematikán, a különböző karaktertípusokon, illetve a historikus díszletek előtt lejátszódó parabolisztikus szituációkon van a hangsúly. Mert a történetekben *fölsejltő hagyományrétegekre* végül is a jelenidő hordaléka rakódik rá.

Páskándi poétikája talán ezekben az egymás fölé rétegzett, egymásba mosott idősíkokban bontakozik ki a legteljesebben. Egyik emblematiszov novellájában, a *Weisskopf úr, hány óra?* szövegében (melyből Bacsov Péter *Hány az óra, Vekker úr?* címmel a nyolcvanas években filmet forgatott) is a mérhető és a mérhetetlen, a konkrét és az elvont idő problémájával foglalkozik; teszi mindezt a fasiszta diktatúra egyik (idő-)cellájában, ahol megállni látszik a percmutató. „Emberevő vagy idő. Erkölcsvd megfoghatatlan, úgy siklik ki kezeink közül, mint a percek hala, amelynek csillogó pénzeit sikáljuk minden cselekedetünkkel. / Ezért kell a te megfoghatatlan áramodba valaki, aki kettéválaszt, és azt mondja: ez volt, tőlem kezdve ez van, utánam pedig ez lesz. Az ember ő. Az egyetlen, aki, mert érzéklni tudja, legnagyobb ellenfele az időnek. Távfutó, akinek az idő – szövetségese, de ellenfele is egyben...” Ha végigkövetjük a szerző életútját, őt magát is egy effajta távfutónak tekinthetjük, aki úgy győzte le saját időbevetettségét, hogy helytállt a rá kimért, „emberevő” pillanatokban. (Így vészelté át 56 utáni, háromévnvi börtönbüntetését szamosújvári zárkájában, a hároméves kényszermunkát a Duna-deltában, és így élte túl ép öntudattal a Romániából való magyarországi áttelepülést is.) A tér- és idő)bezártságból kiváltó amnesztria pedig nála nem volt más, mint az alkotás. A belső szabadság megszenvedett méltósága lesz tehát az állandóan változó formák fundamentuma, Páskándi érett létstiliztikájának alapvető ismertetőjegye.

A történelmi időben elmosódott históriák a drámákban formálódnak át a legszembe-tűnőbb módon aktuális identitásproblémák és konfliktushelyzetek jelenetsorozatává. „Hiszen az otthontalanságnak és hontalanságnak is van történelme, lendítőereje, mint az otthonosságnak, a történelmi ház megépítésének. Ha az új és hangsúlyozottan történelmi dráma a hon és a tradíció önvédelmét, a hon- és hasznoszerzést, a lélek, a lelkiismeret szabadságát, a hazán belüli rendek harcait választja legfőbb helyzetéül – az abszurd-groteszk vonulat a hon- és hagyományvesztettek, az eredetiüket, származásukat, erkölcsi és szokásrendjüket – jobbára kényszerből – feledők vagy majdnem feledők akárholi létbolyongásait” – olvashatjuk az abszurd színházról (többek közt Beckett *Godot-ra várva* című darabjáról) szólv előadásban, amely talán a válogatás egyik legérdekesebb és legsokatomdóbb szövege. A fentebbiekből kiindulva tanulságos lehet párhuzamot vonni a Páskándi által megélt kisebbségi létforma és az általa művelt irodalmi tevékenység stílári honkeresése között. Ezt az egzisztenciális-esztétikai analógiát természetesen ő maga is felállítja a Radnóti-, valamint a Tamási-tanulmány egyes kitételeiben. Nem véletlen hát, hogy az anyanyelv központi szerepe határozza meg ezeket az értekezéseket, hisz a nyelvben őrzött értékek megtartó ereje nélkül feledésbe merül minden Ígéret az eredet megleglésére, a „létbolyongásból” való hazatérésre...

A Páskándi-drámák példázatszerűen felépített „történelmi háza” mögött az Ígéret föld-jének elhomályosult képe dereng föl, amely nyilvánvalóan egy etnikum honkereséséhez, öntudatához és kiszolgáltatottságához köthető szorosabban. Az egyes művek groteszk, már-már örkényi abszurditása (*A mesélő edények, avagy egy magyar vállalkozó*) is a mindenkori magyar sorsból táplálkozik, azzal együtt, hogy a kelet-közép-európai „olvasztótégely” megannyi nációját is bekebelezi (*Európa térképe*). Mégis mindvégig a határon inneri és túli magyarság történelmi múltja, huszadik századi léthelyzete és jövőképe marad az az alapzat, amelyen a szövegek többrétegű idősíkjai húzódnak. Azon belül is a romániai magyarok túlélés és kihalás közti határhelyzete, rezervátumléte kerül előtérbe. „Hősünk megnövesztette a haját (nem növeszttem, nő az magától, mondta), így aztán szakasztott olyan lett, mint egy indián. Még a nagy orra is olyan indiános volt. És akin rajtafelejtette felhők megülte tekintetét... / De az indiánság másként is értendő. Egy darabjában például így beszél (nem szó szerint, emlékezetből írom) a scalp megszerzése helyett hajnövesztő szert áruló indián: / Azzal, hogy az erősebb rezervátumot ad neki, kinyilvánította gyöngeségét. Azt hiszi, ezzel megvásárolhatta a rezervátumbeli háláját. Holott csak mélyebb gyűlöletet kapott cserébe érte. A rezervátumbeli ugyanis

tudja, hogy a rezervátumbeli joga a kihalás kötelessége. / Azt hiszem, ezt már az egész, és nem csak az erdélyi magyarságra értette." (Temesi Ferenc: *Bartók – részlet*) Páskándi Géza törzsfőnök volt, a magyar kultúráért vívott harc igazi indiánja.

A kései, esszéisztikus szövegekben életre hívott (a Géza név anagrammájából képzett) *Ézagh* nevű alteregó szintén egy hasonló alakban, a nép bölcsének szerepében jelenik meg. „*Ézagh, a keleti nevű bölcs fönt élt az irdatlan Zöld Hegyen a hidakon, a Legszebb Kék folyamon is túl... Háza Kisvalakik, Nagyvalakik, Apró Senkik, Böhöm Senkik és szegény megtévedt halandók, esendő párok zárandokhelye gyakorta volt... Úgy csapódott mások kételye, aggodalma Ézagh lelkére, mint ablaküvegre a lehelet. S mint ahogy a párás-jeges ablaküveg mögött ülők befelé nézelődnek, akként cselekedett Ézagh is. Olykor azonban írt valamit ujjával a párás üvegre, s a betűkön át társai kiláttak a világba. Ám csak annyit láthattak, amennyit a betű engedett. És e szavakon át beláthattak Ézagh lelkébe is.*” Rendkívüli egyszerűséggel, ugyanakkor számtalan leleményes fordulattal, asszociációval megtoldott és kellő öniróniával átítatott példabeszédek ezek, amelyek akár méltó lezárásai is lehetnek az életműnek. A szerző szavaival élve az egyetemes „szellemmozgás realizmusa” és a magyar „észjárás” szürrealizmusa elegyedik bennük össze, filozofikus szintre emelve egy-egy életproblémát (*Az önmagában is kételkedő kritikus, Ézaghoz egy gyűlölködő asszony jön*). Feloldva az időből való kilépés megannyi kísérletének fájdalmát... „*Az idő, ha még érdekel: fáj. Kronosz vonagló testét érzed benne hánykolódni. Kronoszét, akivel néha találkozunk.*”

(*M-érték Kiadó*)

Kovács Krisztina

Nem lehetsz vak Granadában

Száraz Miklós György: Elpatkolsz szívem, mint a pinty

Száraz Miklós György szépíróként a kilencvenes évek vége óta van jelen a magyar irodalmi köztudatban. Eddigi prózai életművében három regény (*Az Ezüst Macska*, 1997, 1999; *Lovak a ködben*, 2001; *Menyasszonyfátyol*, 2001), egy mediterrán utazásokat egyesítő esszéregény (*Ó, Santo Domingo!*, 2003) és egy tárcanovellákat tartalmazó válogatás (*Andalúziai kutyák*, 2012) szerepelt. A 2014-es *Elpatkolsz szívem, mint a pinty* a hatodik tisztán irodalmi vállalkozása, a novelláskötetek közül pedig az első. Száraz eredetileg és mindemellett történész, művelődés- és kultúrhistoriái kalandozásaival az *Emléklapok a régi Magyarországról* (1991, 2002), a *Magyarország csodái* (2002), a *Cigányok: Európa indiánjai* (2007) című, jobbára reprezentatív összefoglalóiban vagy akár a Mészáros László fényképész albumához (*A Duna*, 2005, 2006) írt kísérőszövegekben találkozhattunk. Az alkotó két identitása mind a választott témákban és időszakokban (a középkor és a kora újkor iránt mutatott kiemelt érdeklődés), mind a formában (töredékekből építkező, lassan csordogáló esszé) markánsan mutatkozik meg. Arról nem is beszélve, hogy e szépprózát elbeszélői csavargóként barangolják be, a narrátorok választott térségei a Kárpát-medence és a Mediterráneum, természetes módon a historikusként is a vándorló, kultúrájukért és létezésükért is keményen megküzdő népekre fókuszáló auktor irodalmi alteregói, akik a bolyongó számkivetettek, korábbi kötődéseiket elvesztő kóborlók jelmezeit öltik fel.

Száraz szépírói pályája első olvasásra jól detektálható hasadásokat tartalmaz. A pályakezdet jelző három regény *Az Ezüst Macska*, a *Lovak a ködben* és a *Menyasszonyfátyol* a mágikus realizmus eszközrendszerét a felvidéki, partiumi, erdélyi, budapesti helyszínek és sorsok bemutatása közben használta, ennyiben az alkotóval kapcsolatban említett párhuzamok közül (l. Laik Eszter az új kötetről írt kritikáját: L. E.: *Gyilkos novellák*: <http://www.irodalmijelen.hu/2015-jan-6-1217/gyilkos-novellak>) a Bodor Ádám felé mutató kapcsolódási pontok említése is releváns felvetés. Mindemellett, érzésem szerint, ez az első alkotói időszak mutatta meg, hogy Száraznak nem a nagyobb forma és a kompakt narratíva, egész egyszerűen nem a regény az igazi terepe. A *Lovak a ködben* Budapestre érkező, útkereső, új identitást teremtő felvidéki egyetemista hősnője, ahogy *Az Ezüst Macska* 16. századi történetének hőse, Jacobus Troll is kicsit idegenül mozog saját imaginárius terében. Bár a szüzsé mindkét esetben markánsan szívta magába a fantasztikus és a történeti narratíva karakteres jegyeit, a végeredmény mégis hiányérzetet kelthetett a téma iránt érdeklődő olvasóban.

A mágikus realista jegyek konzekvens használata persze vitathatatlanul meggyőző momentum volt az első három könyvnek is. *Az Ezüst Macska* felütése a halott főszereplőt láttató olyan jellegzetes beállítás, amelynek reminiscenciái a *Száz év magány* első sorai felé vezetnek: „Jacobus Trollt nem érdekelték a világ kisebb vagy nagyobb fontosságúnak mondott eseményei. Jacobus Troll ugyanis halott volt.” (*Az Ezüst Macska*, 7.) Száraz harmadik regénye, a *Menyasszonyfátyol* ennél is határozottabban utal minket Márquez prózájában világába, amikor elbeszélője a világirodalom legerősebb regénykezdesének tartott híres első mondatot teszi irodalmi mintává: „»Hosszú évekkel később, a kivégzőosztag előtt, Aureliano Buendía ezredesnek eszébe jutott az a régi délután, mikor az apja elvitte jégnézőbe.« Így kell elkezdeni.” (*Menyasszonyfátyol*, 6.)

A negyedik kötet, az *¡Ó, Santo Domingo!* ráérősen hömpölygő lírai utazás, amely szerencsére már nem is akar egyetlen történetet kézben tartani, a töredékekből építkező esszéregény formájában azonban sokkal többet mond el tájról és történelemről, mint a korábbi szövegek. A granadai peregrináció ürügyén a kora újkori Európa kultúrhistoriáját összegző könyv ahol kell, a magyar történelem szálait is kézben tartja. Úgy tűnik, ez a tudatosan szétesővé komponált forma, amelyben az egyetlen biztos pont a rögzített hely, hatásosabban működik itt, mint az író minden eddigi kísérleténél. Az *¡Ó, Santo Domingo!* a hely iránt fellobbanó szenvedélyes szerelem története, emellett persze a Száraz szövegeit végig izgalomban tartó morális, olykor moralizáló kérdésekre is választ keres és talál. Jelesül arra, hogyan alakítható ki a nemzeti identitás vállalható formája úgy, hogyan nézhetünk a nagy történelmi narratívákra olyan módon, hogy ez a kötődés minden szélsőséges megnyilvánulástól mentes legyen. A könyv mindemellett már tartalmazza azokat a motívumokat, amelyeket az azt követő tárcanovella-válogatás, az *Andalúziai kutyák* és a novelláskötet, az *Elpatkolsz szívem, mint a pinty*. A ráérősen csellengő, öntörvényű andalúz ebek történetei („*Jó volna kutyának lenni Andalúziában.*” *¡Ó, Santo Domingo!*, 131.) az utolsó három könyv szövegébe már menetrendszerűen épültek be. Az őrijítő déli szélről vagy a szép spanyol cigányokról szóló mesét ugyancsak a „granadai regény” görgeti tovább a tárcákba (*Tramontana, Gitanók*) és a novellákba. Az esszéregény e történetmagva kerül be a publicisztikagyűjtemény címadó szövegébe, amelyet a tavaly megjelent novelláskötet változtatás nélkül közöl újra.

A magyar és a mediterrán tájakon, vagy éppen beazonosíthatatlan földrajzi helyeken játszódó szövegek Száraz tárcakötetében a fejezetekre tagolással még egymástól elválasztva jelennek meg. Bár az egységek címei árulkodóak (*Alef, Utazás vízözömmel*): a Borges-, Calvino-, Márquez-allúziók, így az elmosódó kontúrú lokális és temporális viszonyok tartományába irányítják az olvasót. Az *Elpatkolsz szívem, mint a pinty* ezt a ciklikus szerkezetet viszi tovább. Katalán, andalúz, tibeti, erdélyi, budapesti helyek követik egymást ebben a dinamikus mozgást megvalósító kalandtúrában, miközben egyes történetszálak gyorsan villannak fel, majd tűnnek el, hogy aztán végül nem is olyan váratlanul bukkanjanak fel és folytatódnak több szövegben.

A könyv első elbeszélése (*Katharina Bianca Alba, a vak jósnő*) a fent vázolt elbeszélésmód esszenciája. A címszereplő bizonytalan származása (katalán?) és identitása (vak vagy sem, jósnő vagy szélhámos?) csak a történet egyik kérdése. Ha elfogadjuk, hogy a fantasztikus irodalom szabályai szerint sorodjon minket a történet, már nem kérdezzük, miért is ugrik hősünk elé egy napsütötte budapesti utcán a titokzatos „látó asszony”. Az meg végképp nem szorul magyarázatra, miért keresi és lokalizálja tévedhetetlenül előzetes tudás híján a címszereplő szülőhelyét a kissé enervált, ám az értelmetlennek és lényegtelennek tetsző dolgok és események keresésében nagyon is szenvedélyes elbeszélő. Kérdések, amelyekre az olvasót kivéve, úgy tűnik, mindenki tudja a választ, megérzések és koincidenziák irányítják a szüzsét, ez az atmoszféra az egész válogatásra rátelepszik. Az általános és stílusos elvvé tett szétesésében persze van rendszer, a titokzatos kézirat/ok után kutató narrátorok több elbeszélésben (*Elpatkolsz szívem, mint a pinty, Lázálmok atlasza, Végső dolgok, Fekete tulipán*) jelen vannak. Az animális szférából az előző két könyvben is kiemelt szereplőkké váló, létezésük öntörvényűségével példává váló ebek (*Andalúziai kutyák, Kutyák Tibetben*) mögött egy egész bestiárium sorakozik fel: majmok (*Végső dolgok*), medvék (*Faliszőnyeg*), polipok (*Szörnyeteg*) népesítik be Száraz rövidpróza világát.

A peregrinációval, kultúráközvetítéssel kapcsolatos létező és fiktív iratok mellett a magyar valóság szociografikus megközelítése is szerepet játszik, így a szövegek imaginárius jegyeik mellett mégiscsak reflektálnak a kor, persze elsősorban a nyomor és a kilátástalanság problémáira. A címadó történet traumákkal terhelt, családi tragédiákat cipelő orvostanhallgató hősnője számára szerelme megfenyegetése és szakszerű, anatómiai ismereteket hasznosító kivégzésének víziója természetes reakció. A *Fölöttük a csillagos ég* elhagyott vasúti kocsin élő clochardjainak láthatóan nincs elbeszélhető múltjuk, menekülésük iránya és oka ismeretlen, az azonban világos, hogy számukra már csak a keleti mesék képzelt terébe költözés maradt.

A *Katharina Bianca...* fonalát a *Lázálmok atlasza* veszi fel újra, a közös metszetet nemcsak a barcelonai utcák kulisszái, hanem a titokzatos kéziratokban fellelhető világtudás adják. Bár Száraz Miklós György novelláiban mindenki az elmúlás közhelyességében is húsba vágó élményével

szembesül, a halál megtapasztalása az örök visszatérés mítoszait olykor kifejezetten erős és plasztikus pillanatok tartogatva mozgósítja: „Ugyanaz a város, ugyanaz a kert, ugyanaz a róza, ugyanaz a ló, ugyanaz az eb, ugyanaz a ház, ugyanazok a szolgák, ugyanaz a kölyök, ugyanaz az asszony, ugyanaz a kéz, ugyanaz a hang – a világ mégis idegen.” (Lázálmok atlasza, 67.) Eközben a szövegek a borgesi körkörösség egymásba folyó szférái mellett a kilátástalan és reménytelen egzisztálás, a „lehetséges másik világok” létezésének megkérdőjelezését is konklúzióik közt tartják: „Lehetséges, hogy minden csak az, aminek látszik? A hegy hegy, semmi több.” (Lázálmok atlasza, 67.)

A Borges-reminiszcenciákra (pl. *Képzelt lények könyve*, 1967) erősít rá a *Szörnyeteg* című novella főhőse, a falu lakói számára rettenetes monstrumként megtestesülő polip. A pillantásával megbabonázó, halálos, bénító tekintetű baziliszkuszt idéző „magyar változatban” megmagyarázhatatlan módon hal szörnyet egy férfi a rettenetes és kísérteties octopus látványától. Bár a granadai helyek bebarangolása, a történeti kéziratok utáni kutatás okán a legszorosabban a *Katharina Bianca...*, a *Lázálmok atlasza* és a *Végző dolgok* című szövegek tartoznak össze, hiszen a három történet valójában egymást folytatja, a válogatás másik markáns irányát alkotó „magyar novellákban” is fel-felbukkan a „spanyol szál”. A címadó történetben a narrátor álmodozásába otthonosan, cseppet sem meglepő módon kúszik be a hispán lázálmok: „Elnyúltam a nyugágyban, gondolatban Granada fehérre meszelt, szűk útesztőiben, az Alhambra vörös bástyái alatt jártam.” (Elpatkolsz szívem, mint a pinty, 37.)

Száraz mágiájának fontos, bár kiszámítható része, hogy a különböző dimenziókba egyik pillanatról a másikba is átkerülhetünk. Ez történik a *Faliszőnyeg* szűzséjében: „Álmomban mindent kipakoltam. (...) Talán nem is így történt. Egyszerűen elhagytam a lakást.” (83.) A magyarázatokra nincs kedv, és úgy tűnik, idő sem, ez a módszer a legtöbb esetben meggyőzően működik, az erre fogékony olvasót jobbra lenyűgözheti, hogy az álmokban titokzatos helyekre (pl. a *Faliszőnyeg* vélhetően erdélyi szcénái) utazó elbeszélők reakcióiban nincs logika. A történetekből való távozások módja és motivációi is sokszor homályban maradnak: a *Gyilkostónál* bűncselekményének fontos részleteit jótékony félhomály fedi el, a *Kutyák Tibetben* holttesteket daraboló figuráinak tetteiről sem tudunk meg minden részletet. Az elbeszélések in medias res kezdésükkel erősítik ezt a mintázatot, e célt szolgálják a szövegeket lezáratlanná tevő utolsó mondatok is. „Az egésznek a nadrág volt az oka.” (Vörös nadrág, 88.) „A főutcán, az úttest közepén hevert, valami véres konccal, egy fél kecskével vagy birkával maszatalta a követ.” (Kutyák Tibetben, 143.)

A gyűjtemény nyelvi megformáltsága összességében artisztikus és lírai, bár a vélhetően retorikai alakzatként használt ismétlések olykor mesterkéltnek, túlhajtottnak tűnnek. A *Fekete tulipán* textúráját így gyengítette számomra a „villámposta” szó indokolatlan halmozása, ahogy a *Kutyák Tibetben* szövegében is a kelletnél többször használta az elbeszélő a csupa (tibeti szerzetesi ruha) kifejezést. Száraz Miklós György első novelláskötete megbízható módon teljesíti az író prózáit ismerők elvárásait, a válogatásról alkotott „ütős” összbemórást éppen az érzésem szerint gyengébben sikerült „magyar novellák” rontják el. Az *Elpatkolsz szívem, mint a pinty* történetét olvasva nagy kockázatot nem vállal a kritikus, ha megállapítja, hogy az író legotthonosabb, és főként legsikeresebb műfaja a novella, az olvasó dolga már csak annyi, hogy várja a következő könyvet.

(Scolar, 2014)

Zsidó Ferenc

A hagyma rétegei

Molnár Vilmos: Az ördög megint Csíkban

Vártuk, nagyon vártuk Molnár Vilmos új prózakötetét, ez bizonyos! Hisz nem keveset kellett várnunk: *Az olvasó fizetéséről* című korábbi novelláskönyve 2000-ben jelent meg, eme új pedig 2013-ban – s bizony ez testvérek között is 13 év! E futamidő alatt ugyan napvilágot látott egy verseskötete (Postakocsi, 2010), ami ugyan nem rossz, sőt, mi mégis legföljebb előételnek voltunk hajlandók elfogadni, csak még jobban kívántuk, hogy kezünkbe kerülhessen az új prózakönyv.

Miért ír ilyen keveset az, aki ilyen jól ír?, tehetnék fel a költői kérdést. Hogy még jobban felcsigázzon? Vagy azért ír ilyen jól, mert ilyen keveset ír? Lehet, hogy itt van a kutya elásva! Vagy egyszerűen azért ír ilyen keveset, mert ilyen alkat, mert szigorúan veszi azt, hogy egy témát csak egyszer illik megírni? Akárhogy is van, Molnár Vilmosnak bevált a jót és keveset recept. Ötvenéves elmúlt, s eddig mindössze négy prózakötetet tett le az asztalra, de azok ott vannak, számon tarthatók és nem feledhetők. Ez pedig nem kevés!

Nézzük akkor közelebbről az új termést! Igazából ott folytatódik, ahol 2000-ben *Az olvasó fizetéséről* című kötet abbamaradt. Ugyanaz a megszólalásmód, ugyanaz a fanyar, olykor polgárpukkasztó humor, groteszk, kifogatott helyzetek. Elsősorban azt kapjuk tehát, amit várunk Molnár Vilmostól, ami az ő védjegye. És ez jó. Könnyed, szórakoztató könyv ez, amelynek ugyanakkor megvan a mélysége, húzása is. Mégis, valahogy nem übereli a korábbi kötetet, pedig azt várnánk. Valami csodára várnánk. De miért várunk csodára egy novelláskönyvtől? Ha az csoda volna is, csakis értelmetlen (l. Molnár Vilmos: *Az értelmetlen csoda*)! Molnár Vilmos könyve nem akar más, több lenni, csupán egy jó novelláskönyv. Ugyanolyan jó, mint a korábbi – és ez elég. Persze, itt lehetne még beszélni a műfaj korlátairól, hogy a novella mindig is magán viseli a pillanatnyiság keresztjét, hogy nem elég „maradandó”, s hogy ergo illő volna, ha a szerző végre kipróbálná magát mélyebb, hosszabb műfajokban is, de az is elég, ha csak élvezzük a szöveg örömét, (pillanatnyi) esztétikai élményét. Amúgy való igaz, hogy Molnár Vilmos írásai esetén jobban megmarad a hangulat és a stílus, mint maga a téma, de talán ez is jól van így: legalábbis posztmodern nézőpontból fontosabb jó stílusú szerzőnek lenni, mint jó témájúnak.

De ha már megszólalásoknál és témáknál tartunk, ne legyünk igazságtalanok, mert igenis van egy újdonsága e kötetnek: a nagyanyám-történetek! No, de vegyük csak sorban a dolgokat!

Ha szigorúak vagyunk, a kötet nem is indul olyan jól. A *Bereczky Paula esete a marslakókkal* című novella kissé modoros, maga a téma – hogy a főszereplő feltámad halottaiból, de a földi létet újból kiábrándítónak találja, s inkább visszafekszik sírjába – pedig eléggé „kifutott” már. (Persze, a stílus itt is totál rendben van, simán élvezhető a szöveg, csak kissé klisés). Szerencsére aztán beindulnak a dolgok, a *Béla kézre kerítése* a Molnár Vilmos-i manír legjava, egy lazán, csipőből megírt abszurdoid, ami úgy leplezi le a kommunista milícia működésének visszásságait, hogy közben harsány röhögésre ösztönöz. A feszültséget, a kiszolgáltatottság érzését jól oldja a komikum: aki félt már milicistától az átkos idején (1989 előtt), az tudja, hogy nincs nagyobb katarzis, mint az, ha eme szervek „felsülnek”, s a szemtanúk ezen egyet derülhetnek. Márpedig

itt a szervek nagyon felsülnek, mert kézre kell keríteniük a hajléktalan Bélát, de ez a Béla annyira Béla, hogy már Bélák: vagyis kettő van belőle (ikrek). A szervek zavarba jönnek, a nép vidul, a szervek ettől frusztrálttá válnak, mert hát: „Az sem jó, ha túl vidorak a népek, amikor szerv van jelen. Ne más legyen olyan kedélyes a nép. Az ilyesmitől talál az az érzése támadni a szerveknek, hogy rajta vidulnak. Az ilyesmitől bizonytalanodik el a szerv, lesz oda a keménysége.” A kellemetlen helyzetből egy jól irányzott kérdéssel próbálják kivágni magukat, ami el is hangzik, slusszpoénként: „Aztán... melyikötök a bélább?” Ilyennek szeretjük Molnár Vilmost, ebben utánozhatatlanul jó: a humor ellenére (vagy épp annak köszönhetően) mély.

Az anekdotikusságnak azonban megvannak a gyenge pontjai is: az anekdota szereplőinek szükségyszerűen polarizálnak kell lenniük, ezért jellembrázolásuk elnagyolt, egy-egy, az anekdota szempontjából lényeges tulajdonság van kiemelve, ugyanakkor a beszédmódjuk, illetve a narráció is a humorosságra van kihegyezve, arra játszik rá. S ez pedig olykor felületességet eredményez(het). Molnár Vilmos azonban megmutatja e kötetben, hogy nem csupán az anekdotában érzi otthon magát, s hogy tud árnyalt jellemrajzot is készíteni. A kötet legerősebb ciklusa a már említett új motívum: a nagyanyám-történetek. Talán a családi legendárium néhány darabja van itt feldolgozva, talán csak az örök, az archetípus-nagymama jelenik meg: aki talpraesett, aki minden helyzetben feltalálja magát, aki ha kell, orvos, ha kell, családfió, ha kell, mesemondó, ha kell...

Ezekben a történetekben már nem a humoré a főszerep, bár maga a stílus és a megszólalás itt is játékos. A *Történet Bolond Lináról és a vörös hadseregről, a töltelékeny kontyról meg nagyanyámról* így kezdődik: „*Nagyanyám belevál srác volt.*” Ezekben a történetekben a kedélyesség, a jovialitás teljesen funkcionális, a humorizálás nem válik öncélúvá, téma és stílus itt alkot a legharmonikusabb egészet. Nagyanyám jellemzéséhez efféle magvas szentenciaszerű kijelentéseket kapunk: „*Nagyanyám egyszerűen nem hitt a kilátástalanságban. Igaz, a csőré reménykedést sem tartotta sokra. Nagyanyám a cselekvésben bízott. Nem is bízott, csak csinálta.*” Vagy: „*Nagyanyám tudta, ha tényleg csodát akar, neki magának kell megcsinálnia.*” Ezek a nagyanyám-történetek fűzészerűen összekapcsolódnak, s akár egy nagyobb lélegzetű mű alapvetései is lehetnének. A *Bolond Linában* nagyanyám a ruszlik eszén jár túl, hogy aztán a rettegés felszabadult mulatozásba csapjon át (itt is megjelenik a röhögés katarktikus ereje); a *Hagyma, avagy amikor nagyanyám varázslásra vetemedett* címűben Jurcsák párttitkárt kezeli ki nyavalyáiból, s tanítja móresre. Ez utóbbi egyébként a kötet legjobb írása, fragmentáltsága ellenére. Molnár Vilmos a kommunista éra valóságának ábrázolásában domborít legnagyobbat, a megélt és fiktív motívumok jól összeépülnek a családi és kisközösségi mitológiákkal: egy abszurd kor abszurd képei elevenednek meg így. A nagy matróna megmutatja, hogy ki lehet babrálni a hatalommal is, hogy a rettegett Jurcsák de genere Rajon is „megfogható”, ha nem mással, hát a hagymával és a hagymás ételekkel (Magyar kultúrkörben szétnézve: a hagymáról oly szépen és megejtően, mint Molnár Vilmos eme kötetben, talán még Kabos Gyula értekezik a *Hippolit, a lakáj* című filmben...) A szerző rétegekben tárja fel előttünk a múltat, mint ahogy a hagyma rétegei fejthetők le egymás után. A befogadó önfeladten merül el ebben a világban, átéli az azonosulás legmagasabb fokát, mert úgy érzi, „nagyanyám” érte is elégteltelt vett mindenért. Így tehát ez a ciklus túl rövidnek tűnik, szóval amolyan „még-íze” van.

Aztán meg jönnek a vidám mesék, melyeknek Molnár Vilmos szintén nagymestere (elég, ha csak a korábbi, még megjelenésre váró Micimackó-átköltéseire gondolunk). A humor forrása itt elsősorban a klasszikus mesei motívumok kifacsarásából fakad, a parodizálásból, a szerző ugyanakkor a tréfás mesék klasszikus eszköztárával is bravúrosan operál, mindezt székelyes népryelvi köntösbe öltöztetve. Itt újra megmutatja Molnár Vilmos, hogy nagyon ért a tréfacsináláshoz: a poénjai elegánsak, sosem szájbarágósak, szóval vagányak, na! Az első, a *Mese a szerecséről*, végeredményben egy antimese. Erre szövegszintű utalás is történik: „*Hiába nézelődött élelem után, csak holmi üres halkonzerveket látott szétdobálva. Hányódott belőlük jócskán a környéken, valaki előzőleg beleszemelt a mesébe.*” Ez a darab természetesen kellőképpen befejezetlen, eléggé újra vannak értelmezve benne a mesei fordulatok, az olvasó meg csak derül, hogy milyen jót

lehet „nyeletlenkedni” egy meséből kiindulva. A *Mese az alvóbajnokról* afféle poszt-Gulliver-olvasat, amolyan parabolaszzerű, egy árnyalatnyival poénosabbra véve, amint azt Swift atyánk gyakorolta. Ebből a sorozatból a *Mese a varasbékáról* a legjobb: van egy kerek (bár továbbra is parodisztikus) történet is benne, tehát a sztori is „viszi” magával az olvasót, nem csupán a manír, a nyelv. Az utolsó mese egy játék, egy csavar: úgy tesz, mintha a koalamaciról szólna, pedig nem is. Vagyis szinte. A koala benne is van a mesében (vagy a mese a koalában?), meg persze nem is, s az, amiben benne van (meg nem is), az mese is, meg nem is. Ha úgy vesszük, ez a történet az egész kötet kvintesszenciáját adja. Ha úgy vesszük, a könyvben minduntalan felbukkan egy-egy koalacsi, s csak nézzük, hogy mit keres ott, mert hisz nem is kellene, pedig hát dehogynem: azért van ott, mert nem is kellene.

Nem szóltam még a címadó novelláról, mely az első ciklus záródarabja: *Az ördög megint Csíkban*. Szórakoztató, vidám történet az ördög és a székely fotográfus találkozásáról, melyben az ördög természetesen megréftatik: a csattanó az, hogy a fénykép valójában nem is róla készül, hanem a háttérben lévő asztaltársaságról, az ördög pedig csicskává válik. *Az ördög megint Csíkban*: kötetcímnél kiváló, jól kifundált olvasmány, tán csak a nemzetkaraktológiai poérok tűnnek túlhajszoltnak.

Summa summarum, kövessenek meg érte: minden pozitívumok ellenére icipici hiányérzettel maradtam a könyv elolvasása után. Ne értsenek félre: a kötet jó, szórakoztató, lebilincselő, üdítő olvasmány. Molnár Vilmos könnyeden, gördülékenyen mesél, zsigerből jövő intellektuális humorával meg tud nevetetni, máskor pedig az elmélyülős „aha-érzést” hozza ki a befogadóból. Mégis valami, valami kevés talán hiányzik. Ennyi év érlelgetés után. A szeniális nagyanyám-ciklust nem tudja felülmúlni a kötetet záró mesék-ciklus, így azzal a benyomással tettem le a kötetet, hogy szívesen tovább olvasnám, s hogy elvileg még várok valamire. Még egy kicsi jóra. Egy újabb/különösebb Molnár Vilmos-i fricskára. Hiába, aki jó, attól tökéletest várunk! S ez pedig csak majdnem az.

Bookart Kiadó, Csíkszereda, 2013

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

N Y O M D A K E T K E C S K E M É T

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenítését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap